

T.C.
BİLECİK ŐEHY EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DURSUN AHMED NÂTIKÎ, ŞERH-İ NÂTIKİYYE FÎ LUĞATI HÂCİBİYYE
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UZAY ÖZGÜLCAN

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2022

10300637

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DURSUN AHMED NÂTIKÎ, ŞERH-İ NÂTIKIYYE FÎ LUĞATI HÂCİBİYYE
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UZAY ÖZGÜLCAN

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2022
10300637

BEYAN

“Dursun Ahmed Nâtıkî, Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye (İnceleme-Metin)” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığımı, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	×
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Destegın Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Uzay Özgülcan

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Okuma ve anlama faaliyeti, insanlığın medeniyet destanında önemli bir yere sahiptir. Okumayı anlamlı kılan anlamadır. Her okuma, bir anlama faaliyetidir ve anlaşılmamış bir metin okunmamakla eşdeğer sayılmıştır. Klasik Türk edebiyatında yazılan şerhler, metinlerin rahat anlaşılmasına ve onların farklı anlam zenginliklerini görmemize imkân sağlamaktadır.

Tez çalışmamızın ileri aşamasında eserin ikinci bir nüshasının olduğunu tespit ettik. “Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân” olarak TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlı nüsha ile Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlı nüsha karşılaştırmalı bir şekilde okunup incelendi. Bu incelemenin sonucu olarak bu yazma eser, “Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye” olarak isimlendirildi. Bu mezkûr eser, şekil ve muhteva açısından incelenmiş, inceleme kısmında Times New Roman ve metin kısmında ise Gentium Plus fontu kullanılmıştır.

Dört bölüm olarak hazırladığımız tezin birinci bölümünde “manzum sözlük ve şerh” üzerinde durulmuş ve ikinci bölümde ise “Dursun Ahmed Nâtîkî'nin hayatı ve eserleri” hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde “Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye” şekil ve muhteva açısından incelenmiş ve dördüncü bölümde ise “Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye”nin çevriyazılı metnine yer verilmiştir. Ekte ise “Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye”nin tıpkıbasımına yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasında tez danışmanlığımı yapan bana yol gösteren ve tez konumu bulmamda da yardımcı olan hocam Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'e, yüksek lisans dersleri sırasında çalışma disiplini ile bize yol gösteren ve bilgilerini aktaran hocam Doç. Dr. Hacı İbrahim DEMİRKAZIK'a ve lisans döneminde bu alanı sevmemi sağlayan hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi Kadir ATLANOY ve Doç. Dr. Sadettin EĞRİ'ye, tezimde yer alan Arapça ibareleri doğru okumamda yardımlarını esirgemeyen; Seyda Selim ACARLAR ve Dr. Öğr. Üyesi Faysal YILDIRIM'a, yüksek lisans tezine beni teşvik eden meslektaşım Nedim ÇELİK'e ve bu tez döneminde kendilerine sıkıntı verdiğim güzel aileme, teşekkür ediyorum.

Uzay Özgülcan

2022

ÖZET

DURSUN AHMED NÂTIKÎ, ŞERH-İ NÂTIKIYYE FÎ LUĞATI HÂCİBİYYE (İNCELEME-METİN)

Her yazılı metin, yazıldığı dönemin dil anlayışını aktarır. Manzum sözlükler ve bunlara yazılan şerhlerin, dil öğretiminde önemi yadsınamaz. Dil öğretiminde kaynak metin görevi yerine getiren manzum sözlükler, kültürel dokunun aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada, TDK Kütüphanesinde Yz. A 194 numarada ve Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada Nâtikî adına *Şerh-i Hediyyetü's-Sıbyân* olarak kayıtlı olan nüshalardan hareketle eserin metnine bağlı kalarak bu eseri, *Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye* olarak isimlendirdik. *Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye* adlı yazma eser, şekil ve muhteva açısından incelenmiş, manzum sözlük ve şerh hakkında kısa bir değerlendirme yapılmış, Dursun Ahmed Nâtikî'nin hayatı ve eserleri detaylı olarak incelenmiş ve orijinal eserin çevriyazılı metnine de yer verilmiştir. Amacımız, bir manzum sözlük şerhi olan *Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye* adlı eseri tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dursun Ahmed Nâtikî, Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye, Manzum Sözlük, Sözlük Şerhi.

ABSTRACT

DURSUN AHMED NÂTIKÎ, ŞERH-İ NÂTIKIYYE FÎ LUĞATI HÂCİBİYYE (EXAMINATION-TEXT)

Every written text conveys the linguistic understanding of the period it is written. Undeniably, poetic dictionaries and their paraphrasing is of great importance as regards language teaching. Poetic Dictionaries, which function as textual resource, also play a crucial role in passing on the cultural texture.

In this study, with reference to the transcripts registered under the name of Nâtikî as *Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân*, numbered Yz. A 194 in The Library of Turkish Language Association (TDK) and numbered 06 Mil Yz. A 8975/1 in The National Library (Millî Kütüphane) adhering to the original text we named this work as *Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye*. The manuscript *Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye* is analysed in respect of form and content, poetic dictionary and paraphrases are briefly reviewed, the life and works of Dursun Ahmed Nâtikî are studied in detail and the translated text of the original work is included as well. Our aim is to introduce the work *Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye*, the paraphrase of a poetic dictionary.

Keywords: Dursun Ahmed Nâtikî, Şerh-i Nâtikîyye fî Luğati Hâcibiyye, Poetical Dictionary, Paraphrase.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MANZUM SÖZLÜK

1. Manzum Sözlük Geleneğine Genel Bir Bakış	3
2. Manzum Sözlük ve Şerh	4
3. Manzum Sözlüklerde Yapısal Özellikler	5
4. Manzum Sözlüklerde Yöntem	6
5. Manzum Sözlük Geleneği.....	6
6. Manzum Sözlük Geleneğinde Tuhfeler	8
7. Manzum Sözlüklerde Sayı ve Hacim.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

NATİKİ'NİN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

1. Hayatı ve Sanat Anlayışı.....	11
2. İncelenen Metinde Dursun Ahmet Nâtikî	13
3. Eserleri	15
3.1. Dîvân:	15
3.2. Mecma'ü-l Fevâid ve Ma'den'ü-I Ferâid:	15
3.3. Terceme-i Nâtikî:.....	15
3.4. Nazm-ı Nâtikî:	15
3.5. Takrizât-ı Ebyât:	16
3.6. Şerh-i Nâtikîyye fi Luğati Hâcibîyye (Şerh-i Hedîyyetü's-Sıbyân):	16
3.6.1. Eserin Nüshaları	16
3.6.1.1. TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlı nüsha:	16
3.6.1.2. Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlı nüsha:	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METNİN MUHTEVA VE ŞEKİL AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Şârihin Şerhiyle Bir Portre Denemesi: Hâcibî	18
2. Şârihin Şerh Ettiği Esere Yönelik Eleştirileri	19
3. Tasavvufî Düşüncenin Yansımaları	20
4. Şârihin Dizelerinde Tasavvufî Düşüncenin Yansımaları.....	22
5. Beşerî Aşkın Yansımaları	23
6. İlmin Önemi	24
7. Lugat İlmi.....	25
8. Besmele-Hamdele ve Salvele.....	26
9. Hadîs-i Şerîflerin Metne Yansımaları	27
10. Ya'küb ve Yûsuf Peygamberlerin Kıssaları	28
11. Kazandırılmak İstenen Hasletler	29
12. Şârihin Şerhe Dair Yaklaşımı	32
13. Örnek Bir Şerh Denemesi	33
14. Sözlük Bölümüne Dair.....	34
15. Muamma Örnekleri	39
16. Lugaz Örnekleri	41
17. Metinde Geçen Farsça Beyitler.....	43
18. Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Arapça Şeklinde Örnek Beyitler	46
Arapça Beyitler	47
19. Türkçe-Farsça / Farsça-Arapça Sıralama.....	47
19.1. Türkçe-Farsça Sıralama.....	47
19.2. Farsça-Arapça Sıralama.....	47
20. Metinde Geçen Bazı Kavramlar ve Açıklamalar	48
21. Vezne Dair	48
22. Bir Aruz Tasarrufu Olarak Farklı Okuma Denemesi.....	49
23. Aruz Terimlerine Ait İstatistikî Bazı Veriler	50
24. Metinde Kullanılan Vezinler.....	50
25. Metinle İlgili İstatistikî Bazı Bilgiler.....	51
26. Hatime Bölümüne Bir Bakış	53
27. Metnin Sözlük Bölümünde Geçen Sözcüklere Ait Oluşturulan Tablolar.....	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TRANSKRİPSİYONLU METİN

SONUÇ	148
KAYNAKÇA	150
EKLER	153
TIPKIBASIM	155

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Günlük Kelimeler-1.....	55
Tablo 3.2. Günlük Kelimeler-2.....	56
Tablo 3.3. Günlük Kelimeler-3.....	57
Tablo 3.4. Günlük Kelimeler-4.....	58
Tablo3.5. Günlük Kelimeler-5.....	59
Tablo 3.6. Günlük Kelimeler-6.....	60
Tablo 3.7. Günlük Kelimeler-7.....	61
Tablo 3.8. Günlük Kelimeler-8.....	62
Tablo 3.9. Günlük Kelimeler-9.....	63
Tablo 3.10. Günlük Kelimeler-10.....	64
Tablo 3.11. Günlük Kelimeler-11.....	65
Tablo 3. 12. Günlük Kelimeler-12.....	66
Tablo 3.13. Organ İsimleri	67
Tablo 3.14. Tabiat İsimleri	68
Tablo 3.15. Kuş İsimleri	68
Tablo 3.16. Hayvan İsimleri	69
Tablo 3.17. Böcek İsimleri	69
Tablo 3.18. Savaş Aletleri	70
Tablo 3.19. Zaman İsimleri	70
Tablo 3.20. Alet İsimleri.....	70
Tablo 3.21. Yer-Yön Zarfları	71
Tablo 3.22. Maden İsimleri	71
Tablo 3.23. Fiiller, Masterlar-1	72
Tablo 3.24. Fiiller, Masterlar-2	73

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

akt. : aktaran

çev. : çeviren

H : Hicri

M : Miladi

Mil : Millî Kütüphane

mm : milimetre

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Yz. : Yazma

GİRİŞ

İnsan topluluklarının millet olarak adlandırılmasında ve kimlik kazanmasında başat unsurun “dil” olduğu, tartışma götürmez bir gerçektir. Geçmişe uzanan bir zaman diliminden günümüze ve günümüzden de geleceğe uzanan bir medeniyetin en güçlü unsuru, dil olmuştur. Dilin değişim ve gelişimine tanıklık eden eserler, hiç kuşkusuz sözlükler olmuştur. Bu da dil-sözlük birlikteliğini ve önemini göstermektedir. Sadece yeni bir dil öğrenme sürecinde değil, aynı zamanda, beslendiğimiz kaynakların doğru bir şekilde anlaşılması ve aktarılması da sözlüklerin önemini, elzem kılmaktadır.

20. yüzyılın münevverlerinden Cemil Meriç, “Bu Ülke” isimli eserinde “Kamus, Bir Milletın Hafızası” (Meriç, 2021: 88) başlıklı yazısıyla dikkatlerimizi kamusa çekmeye çalışmaktadır. Millet ölçeğinde meselenin ciddiyetini anlamakta zorlansak da birey planında hafıza kaybının ciddiyetini anlayabiliriz. Tarihsel geçmişi ve gelecek iddiası olan birey/bireylerin, söz varlığının emaneti olan kamusa sırt çevirmesi mümkün olamaz.

Günümüzde sözlük okuma çalışmaları bilinçli bir okur olduğumuzun göstergesidir. Dilin canlı olduğu gerçeğinin en somut biçimini, sözlükler oluşturmaktadır. İnsanın yeryüzündeki serüveni ile dilin anlam dünyasında yer alan sözcüklerin hikâyesi, birbiriyle örtüşmektedir. Yüz yıl önce olmadığımız gibi yüz yıl sonra da olmayacağız. Nasıl ki öldükten sonra hatıralarıyla varlığını sürdüren insanlar, sevdiklerinin gönül coğrafyalarında hayat buluyorsa söz varlığımızın kadim dostları olan sözcükler de kendilerine ev sahipliği yapan sözlükler sayesinde medeniyet esintisini yaymaya devam etmektedir.

Metin okumada ve anlamada metin hâkimiyetinden hep söz edilmektedir. Bunda etkili olan şartlardan biri, kelime dağarcığının zengin olması ve sözcüklerin anlam ayrıntılarının iyi bilinmesidir. Bugün -sözlük anlamı unutulmuş olmasına rağmen- Samsun ve yöresinde damatlar için “ördek gibi düştü” ifadesi kullanılmaktadır. Resimli Türkçe Kamus isimli sözlükte “damat” sözcüğü, Türkçe “yaban ördeği”, Farsça ise “güveyi” (Kestelli, 2004: 87) anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu örnek, sözlük anlamı bilinmese de varlığını günümüzde sürdüren sözcüklerin yaşadığı tezini güçlendirmektedir.

Yeni bir dil öğrenen bireyler, öğrendikleri bu dilin kültürel kodları içinde kendilerini tanımlamıyorlar. Sadece ana dil içinde kendini tanımlayan bireyler, o dilin kültürünü taşıyor ve bu kültürü geliştirerek kendinden sonraki nesle taşıyor. Dilin önemini merkeze alarak yeni bir dil öğrenmeye çalışanların önceliği, kendi dilini iyi bilmek ve onun edebi ve kültürel zenginliğiyle yüzleşmek olmalıdır. Dili güçlendirmenin diğer bir yöntemi ise ikinci bir dil

öğrenmektir; fakat yeni bir dil öğrenmek isteyenlerin de akademik bir zorunluluktan dil üzerinde çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Teknolojinin hayatımızı sarmaladığı günümüzde okuma, bir ihtiyaç olmanın yanında çağa uyum sağlamada da önem arz etmektedir. Öğrenmenin en başat unsuru, her zaman “okuma” olmuştur. Sağlıklı bir okumanın sözlüklerin yardımıyla hayat bulduğu da gün gibi aşikârdır. Bireyin insani tekâmülünün en üst noktasını oluşturan okuma, dil bilincinin oluşumunda ve bireyin zihin dünyasını inşa etmede öncü rol oynamaktadır. Canlılar dünyasında konuşma melekesi ile temeyyüz eden insan, dili doğru ve etkili kullanmakla da insanlar arasında kendine has bir yer kazanmaktadır.

Arap alfabesiyle yazılan son sözlüğümüz olan “Resimli Türkçe Kamus” adlı eseri incelediğimizde Arapça, Farsça, Fransızca, İspanyolca, Rusça ve Yunancadan dilimize geçmiş sözcüklerin eserde yer aldığını görürüz. Sadece Arapçadan dilimize geçen 9441 sözcük olduğu -tarafımızdan- tespit edilmiştir. Bu sayı, kitabın ihtiva ettiği sözcüklerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu durum Türkçe-Arapça etkileşiminin en somut biçimini göstermesi noktasında önem arz etmektedir. Arapça ya da Farsça öğretmek amacıyla kaleme alınan manzum sözlükler, zamanla başka dillerin öğretilmesinde de etkili bir yöntem görevi üstlenmiştir. Türkçe- Arapça- Farsça temelli bir dil öğrenme bilincini merkeze alan manzum sözlükler, bir gelenek içerisinde varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANZUM SÖZLÜK

1. Manzum Sözlük Geleneğine Genel Bir Bakış

Yazılı her bir metin, edebiyat içerisinde değerlendirilir. Yazılı bir metinden beslenmeyen bir dil, gelişim sağlayamaz. Bir dilin tarihsel süreçteki gelişimi, yazılı kaynaklarla sağlanabilir. Kültürel dokunun gelişiminde ve aktarımında “dil ve edebiyat” her zaman başat unsur olmuştur.

İnsan topluluklarının birbirleri ile olan münasebetleri, birbirlerinin dilini öğrenme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Dilin zenginliğini gösteren eserlerin başında ise o dilin söz varlığını koruyan sözlükler gelmektedir. “Sözlükler, bir dilin söz varlığını bir araya getiren önemli başvuru kaynaklarıdır.” (Aslan, 2016: 537). Sözlüklerin önemine binaen Osmanlıda çocuklara yönelik yazılan manzum sözlükler, bir eğitim aracı olarak görülmüştür. Zaman içerisinde bu sözlüklerin yetersiz kalmasıyla bu eserlere şerhler yazılmıştır. Sözlük bir bilim dalıdır, bu alanda çaba sarf edenlerin özellikle de çocukların daha çok faydalanacağı belirtilmektedir (Kılıç, 2006b: 95). Ayrıca Kılıç, manzum sözlük geleneğinin ihmal edildiğini ve bu alanda yapılacak çalışmaların, dilimiz açısından yararlı olacağını da söylemektedir (Kılıç, 2006b: 102).

Çocuklara yönelik hazırlanan ve sözlük bilimi içinde yer alan manzum sözlükler, çocuk edebiyatı ve eğitimi açısından da önem arz etmektedir (Doğan Averbek, 2018: 89; Kılıç, 2006b: 86). Osmanlıda 5-6 yaşları arasındaki kız ve erkek çocuklara “sabî” denmektedir. Ve bu çocukların eğitim gördükleri okullara “sıbyân mektebi” denmektedir (Kılıç, 2006b: 89). 5-10 yaşlarındaki çocuklardan önce Arapça sonra Farsça öğrenmeleri istenmektedir (Karaarslan, 2015: 15, 72 akt. Doğan Averbek, 2019: 95).

Manzum sözlükler, içeriklerine ve hitap ettiği gruba göre üç farklı başlık altında incelenebilir. İlk beyit sayısı az ve kolay ezberlenen sözlükler, sıbyân mekteplerinde okutulmuştur. Sonra beyit sayısı, sıbyân mekteplerine göre daha fazla ve daha zor kelimeler içeren sözlükler de sıbyân mektebini bitirip medrese eğitimine geçen öğrencilere okutulmuştur. Üçüncü grupta ise daha önce kaleme alınan bir sözlüğün kelime kadrosunu izah etmek amacıyla yeni sözlükler hazırlanmıştır (Erdem, 2005: 198 akt. Kaya, 2017: 219).

İnsanın öğrenme süreci, bir ömür boyu devam etmektedir. Özellikle çocuk yaşta öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olduğunu kendi yaşantımızda da görmekteyiz. Osmanlı

toplumunda küçük çocuklara yönelik hazırlanan manzum sözlükleri, bu bağlamda değerlendirebiliriz. Bu noktada çocukların ezber gücü dikkate alınarak yeni bir dil öğrenmeye dönük bir uğraş içine girilmiştir. Gelenek içinde bilinen bir dil üzerinden ikinci hatta üçüncü bir dil öğretmeye yönelik bir çalışma göze çarpmaktadır.

“Bir kitabı ezberlemenin en kolay yolu ise oradaki bilgileri manzum hâle getirmektir.” (Kılıç, 2006b: 90). Özellikle sıbyân mekteplerindeki öğrencilere yönelik başka bir dilde yazılan sözcükleri ezberletmek amacıyla yazılan manzum sözlükler, en çok dikkat çeken eserler arasında sayılmıştır (Öztürk, 2016: 5). Bu manzum sözlükler, mesnevi nazım biçiminde bir mukaddime ve eserin yazılma gerekçesinin anlatıldığı bölüm olan “sebeb-i telif” ile başlar. Dillerinden birinin Arapça ya da Farsça olduğu görülmekte olan bu tür, “Arapça-Farsça-Türkçe” şeklinde de karşımıza çıkmaktadır (Kaplan, 2017: 445).

İslamiyet’in kabulü, Türklerin zihin ve edebiyat dünyasının yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Kur’an-ı Kerim’in Arapça olması, Türkler arasında Arapça öğrenme arzusunu hızlandırmıştır. Arapçanın yanında zengin bir kültür ve edebiyat dili olan Farsçanın da Türkler üzerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca her iki dilin öğrenilmesine dönük sözlükler, şerhler ve dil bilgisi çalışmaları hazırlanmıştır (Yalap, 2018: 252).

Anadolu coğrafyasında bu geleneğin ilk yansımaları, Arapça ve Farsça şeklinde olmuştur. Ana dili Arapça olmayan Müslüman toplumlar, iman ettikleri kitabı anlamak için Arapça öğrenmeyi aynı zamanda bir ibadet olarak da görmüşlerdir. Var olan bu düşünce medreselerde ete kemiğe bürünerek Arapça öğretimini merkeze alan manzum sözlüklerin artışına zemin hazırlamıştır. Selçukluların Anadolu’daki siyasi iktidarının bir getirisi olarak Farsçanın edebiyat dili olması ve ortak coğrafya da Farsçanın yıldızını parlatmıştır.

Osmanlı toplumunda imparatorluk kimliğinin bir yansıması olan farklı etnik kimlikler ve onların dillerini öğretmek için yazılmış manzum sözlükler olsa da bu türün en büyük payını, Arapça ve Farsçanın öğretilmesini merkeze alan eserler oluşturmaktadır (Kaplan, 2017: 214).

2. Manzum Sözlük ve Şerh

Geleneksel şerhlerde önce metin verilir, sonra metinle ilgili bilgiler aktarılır (Kılıç, 2006a: 17). Mengi’ye göre yapılan şerh, metne bağlı kalınarak anlaşılmayan noktaları, açıklamayı esas almalıdır (Mengi, 2000: 75 akt. Yılmaz, 2007: 272-3). Arapça ve Farsça hakkında bilgi vermek amacıyla manzum ve mensur sözlükler hazırlanmıştır. Farsçayla ilgili

eserlerin daha çok görüldüğü bu alanda yapılan şerh çalışmaları, bu eserlerin daha bir önem kazanmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2007: 286).

Manzum sözlüklere yazılan şerhler, vezin hakkında malumat sahibi olmayı sağlarken sözcüklerin doğru okunmasını sağlayan hareke kayıtları, temel seviyede dil bilgisi kuralları ve sözcüklerin farklı anlam ayrıntıları gibi konuları içermektedir (Gümüş, 2007: 426). Bilimsel metotlarla yayımlanan manzum sözlükler ve bunlara yazılan şerhlerin son zamanlarda yaygınlık kazandığına değinen Gümüş, bu çalışmaların ihtiva ettiği sözcüklerin, eğitim sistemimiz açısından da önemli olduğunu ve yeni bir çalışma alanı olarak araştırmacılarını beklediğini ifade etmektedir (Gümüş, 2007: 429).

Manzum sözlükler, süreç içerisinde ihtiyaca cevap vermediğinden, zamanla bunlara şerhler, kaleme alınmıştır. Şerhler, sözcüklerin hareke kaydına, beyitlerin detaylı bir şekilde yorumlanmasına, sözcüklerin ilk anlamlarının yanında, farklı anlam ayrıntılarına yer vermesine, aruz ve temel dil bilgisi noktasında ihtiva ettiği bilgilere binaen eğitimde kaynak eserler içinde gösterilmiştir (Tanyıldız, 2013: 17 akt. Ekici, 2017: 21). Bazı şerhler, kimi sözlüklere nazire olarak ve kimi eserlerdeki sözcüklerin anlam kapalılığını gidermek için yazılmıştır (Erdem, 2005: 198 akt. Taştan, 2017: 176). Manzum sözlüklerde sözcükleri, belli bir düzen içinde takip etmek mümkün değildir. Mensur sözlüklerde olmayan bu durum, manzum sözlükler için bir eksiklik kabul edilerek bunlara şerhler yazılmıştır (Öz, 2010: 54 akt. Kaya, 2017: 219).

3. Manzum Sözlüklerde Yapısal Özellikler

Manzum sözlükler, yapısal olarak ortak özellikler göstermektedir. Mesnevi nazım biçimi ile yazılan bu eserler, giriş kısmında Allah'a şükür ve tazim, peygambere salât ve selam edilir. Sonra eserin yazılış gayesi, peygambere övgü ve Allah'a yakarma bölümü göze çarpar. Sözlük kısmı da çoğunlukla kıta tarzında olmaktadır. Sözlük kısmından sonra mesnevi tarzında bir hâtıme yer alır (Öztürk, 2016: 3). Bu eserler mukaddime, sözlük ve hatime olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde hamdele ve salvele yer alır. Sebeb-i telif bölümünde eserin yazılış gayesi ve eserin ismi yer alır. Ayrıca Arapça ve Farsçanın önemi ve gerekliliğinden söz edilir. Asıl sözlük bölümü kıtalar halinde yer alır. Her kıtanın sonunda da kullanılan vezinler, tekrarlanır (Kılıç, 2009: 17 akt. Ekici, 2017: 20-21). Manzum sözlüklerin giriş bölümünün “besmele, hamdele ve salvele” şeklinde olması, geleneksel dokuda yer alan eserlerin sıralamasına benzemektedir. Devamında yer alan “sebeb-i telif” bölümü, yazarlar arasında bir rekabet olduğu hissini de vermektedir (Gümüş, 2007: 425-6).

Manzum sözlüklerin çoğunda sözlük kısmı, yaratıcının adı ile başlamaktadır (Doğan Averbek, 2018: 231).

4. Manzum Sözlüklerde Yöntem

Dil öğreniminde kelimeler oldukça önemlidir. Bu kelimelerin kalıcı olması da o denli önem arz etmektedir. Dil öğretiminde kelimeler hem yalın hem çoğul olarak verilmektedir. Anlamdaş kelimelere yer verilirken karşıt kelimelerden de yararlanır. Ayrıca birbirine yakın kelimeler, bir arada verilerek çağrışım sayesinde yeni sözcükler öğrenilmektedir. Manzum sözlük bağlamında hedef kitlenin çocuklar olduğu dikkate alınıp onların dikkatlerini canlı tutmaya mebni bir metot takip edilmiştir (Öztürk, 2016: 22-25). Öncelikli olarak çok sık kullanılan kelimeler, ezber yöntemi ve çağrışım yolu ile dil öğretimi amaçlanmaktadır. Kalıcı bir öğrenme sağlayan çağrışım yöntemi, günümüzde de kullanılan bir teknik olmaktadır (Yalap, 2018: 252). Arapça ve Farsçanın öğretilmesi amaçlanarak hazırlanan manzum sözlükler, zamanla başka dillerin öğretilmesinde de etkili olmuştur (Yalap, 2018: 229).

5. Manzum Sözlük Geleneği

Arap dilciler, 11. asırda manzum sözlük ve gramer kitaplarının ilk örnekleri vermişlerdir. İsmail b. İbrahim er-Rib‘î’nin Kaydü’l-Evâbid’i manzum sözlük, Zemahşerî’nin Mufassal ve İbn Mâlik’in Teshîlü’l-Fevâ'id ve Tekmîlü’l-Makâsîd’i manzum gramer kitaplarıdır. Edîb Natanazzî’nin Düstûru’l-Lüga ve Kitâbü’l-Halas olarak bilinen eseri de Arapçadan Farsçaya manzum bir manzum sözlük örneğidir (Öz, 2010: 51 akt. Kaya, 2017: 214).

Geçmişten günümüze bilinen ilk Türkçe-Arapça sözlük, Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânü Lugati’t-Türk adlı eseridir. İslam medeniyet dairesinde manzum sözlük geleneği, ilk kez 11. asırda, kaside nazım şeklinde Arap dilcilerce kaleme alınmıştır. 13. asırda Ferâhî’nin yazdığı “Nisâbu’s-Sıbyân” isimli eser, manzum sözlük geleneği içerisinde iki dilli olarak yazılan eserlerin ilkidir (Öz, 2010: 51 akt Kaya, 2017: 214). Ayrıca bu eser, ezberlemeyi ve öğrenmeyi kolay kılmak amacıyla “urcûze” geleneğine uygun olarak yazılmıştır (Doğan Averbek, 2018: 86-7). 1392’de Anadolu sahasında “Arapça-Türkçe” olarak yazılan iki dilli manzum sözlüğün ilk örneği, “Lugat-i Ferišteoğlu” adıyla bilinen eserdir (Kaya, 2017: 216). Arapça-Farsça olarak Anadolu sahasında yazılan ilk eser, Çemişgezek kadısı Şemsüddîn Ahmed’in oğlu Şükrullah tarafından 1242-43 yıllarında yazılan Zühretü’l-Edeb adlı eserdir. Ayrıca Hüsâm b. Hasan el Konevî’nin 1399-1400’de yazdığı Tuhfe-i Hüsâmî, Anadolu

sahasında Farsça-Türkçe yazılan ilk eser olup kendisinden sonra yazılan eserleri ciddi anlamda etkilemiştir (Öz, 2016: 48 akt. Kaplan, 2017: 215-6). Tuhfe-i Hüsâm, Arapça ve Farsça sözlüklerde yer alan izahata muhtaç kelimeleri açıklamaktadır (Öztürk, 2016: 5). 13 ve 14. yüzyıllarda, Anadolu’da Farsça-Arapça olarak kaleme alınan manzum sözlükler, Farsçanın edebiyat dili, Arapçanın ise bilim dili olmasına bağlanmaktadır. 15. asırda, Anadolu’da Malkaravî’nin yazdığı Ucûbetü’l-Garâyib fi-Nazmi’l-Cevâhiri’l-Acâyib, “Arapça-Farsça-Türkçe” kaleme alınan üç dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneği olmaktadır (Kaplan, 2017: 448). İlk Türkçe-Farsça mensur sözlük 1397’de yazılmış olan Ferheng-i Zafân-güyâ ve Cehân-püyâ adlı eserdir. İlk Farsça-Türkçe mensur sözlük ise 15. asrın başında yazılmış Miftâhu’l-Edeb adlı eserdir (Rahimi, Musa:5).

13. asırdan 21. asra kadar süren manzum sözlük geleneği, bir gereksinimin neticesi olup ana dili Arapça olmayan Müslüman toplumların, Arapça öğrenme isteğiyle ortaya çıktığı söylenmektedir (Doğan Averbek, 2019: 94). Aynı inancın müntesipleri olan Türkler, Araplar ve Acemler, İslamî öğretilerden beslenerek İslam medeniyet dairesinde bir edebiyat oluşturmuşlardır. Bu edebiyat içinde gelişip varlığını sürdüren manzum sözlükler, zamanla bir gelenek halini almıştır (Kırbyık, 2002: 182 akt. Taştan, 2017: 176). Türkçenin yanında Arapça ve Farsça, Osmanlı medeniyet dairesinde “elsine-i selâse” terkibi içinde kendine has bir yer edinerek varlığını çok güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Bu terkibi besleyen en güçlü damar ise ortak inanç ve tarihsel birliktelik olmuştur.

“Manzum sözlük geleneğinde Osmanlı coğrafyasında önceleri elsine-i selâse denilen Türk, Arap ve Fars dillerinden ikisinin veya üçünün kullanıldığı sözlükler yazılmış, daha sonra ise muhtelif ihtiyaçlar sebebiyle Osmanlı tebasının konuştuğu dillerde iki dilli manzum sözlükler kaleme alınmıştır.” (Güleç ve Doğan Averbek, 2019: 53).

Osmanlıda manzum sözlük çalışması, 15. yüzyılla birlikte arttığı görülmektedir. İlk olarak eğitime yeni başlayan öğrenciyi Arapça ve Farsçanın temel kelimeleri ile buluşturmak ve temel seviyede olan dil bilgisi kurallarını öğrenciyeye vermek amaçlanmaktadır. Bunun yanında eski edebiyatımızın temel unsuru olan aruz veznini ve birtakım nazım biçimlerini öğretmek amaçlanmıştır (Turan, 2018: 198). Kaynak bir metin olarak gösterilen manzum sözlüklerde -öncelikli olarak- sözcüklerin doğru anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca bu eserlerde birtakım vezin problemi de görülmektedir (Öztürk, 2016: 3).

Manzum sözlük, bir eğitim kaynağı olarak işlev görmüştür. Bu düşünce 18. yüzyılda yazılan ve Osmanlı’nın eğitim sistemi hakkında bilgi veren “Kevâkib-i Seb’a” adlı eserde “lugat ilmi” başlığı altında verilen derse dayandırılmaktadır. (Doğan Averbek, 2018: 88) Okula başlayan öğrenciyeye Arapça öğretmek amacıyla “Ferişteoğlu Lugati” sonra öğrencinin

şiiir konusunda malumatını artırmak amacıyla “Tuhfe-i Şâhidî” ezberletilir (Karaarslan,2015: 72 akt. Doğan Averbek, 2018: 89).

İslam coğrafyasında Arapça ve Farsça başta olmak üzere 14 farklı dili içeren birçok manzum sözlük yazılmıştır. Bu geleneğin izleri, 21. yüzyıla kadar devam etmektedir. Bu geleneğin son halkası ise Kürtçe-Türkçe iki dilli bir manzum sözlüktür. Anadolu’da Arapça-Farsça olarak kaleme alınan metinlerin -zamanla Farsçanın hâkimiyetini kaybetmesiyle-anlaşılması için Türkçe açıklamalı sözlüklerin yazılma ihtiyacı sonradan ortaya çıkmıştır (Doğan Averbek, 2018: 87).

Manzum sözlük geleneğinin Anadolu sahasındaki son örneği, “Dilbikulé Cizîrî tarafından 2015’te neşredilen Nûbihara Mezinan adlı Kürtçe-Türkçe manzum sözlüktür.” Görüldüğü üzere bu geleneğin izleri, günümüze kadar uzanmaktadır (Ertekin, 2017: 89-106 akt. Doğan Averbek, 2019: 95). Osmanlı’da ihtiyaç görülmediğinden olsa Kürtçe-Türkçe ilk manzum sözlük, 21. asırda kaleme alınmıştır (Doğan Averbek, 2018: 226).

6. Manzum Sözlük Geleneğinde Tuhfeler

“İki dilli manzum sözlük yazma geleneği önce İran edebiyatında Arapça-Farsça lügatler olarak 13. asırda ortaya çıkmış, bu alanda yazılan ilk eserlerin isminden hareketle Farsçada bu türe nisâb adı verilmiştir.” (Turan, 2018: 199).

Manzum sözlük kaleme alanlar, bu eserleri, hediye anlamına gelen “tuhfe” sözcüğüyle ifade etmişlerdir (Doğan Averbek, 2019: 76). Anlaşılmayan noktaları açıklamak amacıyla bazı tuhfeler için daha sonraları şerhler yazılmıştır. Bu gelenekte yer alan kimi şairler de tuhfelerdeki eksiklikleri ve hataları gidermek amacıyla bunlara zeyiller yazmışlardır (Ölker, 2013: 2014 akt. Doğan Averbek, 2019: 78).

Farsça-Türkçe manzum sözlük geleneği, Tuhfe-i Hüsâmî ile başlamıştır. Bu sürecin bir gelenek halini almasını da Tuhfe-i Şâhidî sağlamıştır (Öz, 2016: 142 akt. Yalap, 2018: 248). Tuhfe-i Hüsâmî, kendinden sonraki “Farsça-Türkçe” manzum sözlükler üzerinde etkili olmuştur (Öz, 2016: 52 akt. Kaplan, 2017: 448). Tuhfe-i Hüsâm, Sultan Orhan Bey’e ithaf edilmiştir. İslamiyet’in etkisi ile Arapça önem kazanırken Farsçanın da etkisinin bir yansıması olarak Türkçe-Farsça şeklinde iki dilli eserler ortaya çıkmıştır (Öz, 1996: 111 akt. Ölker, 2009: 875). Tuhfe-i Hüsâm’ın yazılış amacı, Türklere Farsça öğretmektir. Eser, “Nasibü'l-Fityan ve Nesibetü'l-Tıbyan” isimli Arapça-Farsça sözlük örnek alınarak nazmedilmiştir. 233 beyit olan Tuhfe-i Hüsâmî, yaklaşık 1200 Farsça sözcüğün Türkçe karşılığını içermektedir (Boz, 2013: 69). Tuhfe-i Hüsâmî, Şahidî mahlaslı Muğlalı İbrahim Dede başta olmak üzere

birçok ismi etkilemiştir. Bu etkiyi, Tuhfe-i Hüsamî'ye nazire olan Tuhfe-i Şâhidî'de görmek mümkündür (Kılıç, 2006: 67 akt. Boz, 2013: 73).

Talebeye Farsça öğretmek amacıyla Sünbülzâde Vehbî'nin Tuhfe-i Vehbî ve Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Tuhfe- i Şâhidî'si, gelenek içerisinde en çok göze çarpan eserler arasında sayılmıştır (Kartal, 2003: 19-20 akt. Taştan, 2017: 177). Tuhfe-i Vehbî, 18. asrın önemli isimlerinden olan Sünbülzâde Vehbî'nin nazmettiği Farsça-Türkçe sözlüktür (Yılmaz, 2007: 287). Türkçe-Farsça manzum sözlüklerin en tanınmış ise Tuhfe-i Şâhidî'dir (Kılıç, 2006b: 86). Tuhfe-i Fedayî, Araplara Türkçeyi öğretmek için kaleme alındığından “elsine-i selâse” geleneğinden ayrılır (Doğan Averbek, 2019: 97).

Çocuklara hitap eden tuhfelerdeki problemlerden biri, müstehcen kelimeler barındırmasıdır. Bundan dolayı, bazı müstensihlerin, bu müstehcen sözcüklere yer vermediği görülmektedir. Ayrıca tuhfelerde vezin hatalarının çokluğuna da dikkat çekilmektedir (Doğan Averbek, 2019: 85-6).

7. Manzum Sözlüklerde Sayı ve Hacim

“Manzum sözlüklerin boyutları oldukça farklılık arz etmektedir. Nazîm mahlasıyla Türkçe şiirler de yazan 18. asırda yaşamış Arnavut şair Nezîm Frakulla'nın, 10 beyitten oluşan Türkçe-Arnavutça manzum sözlüğü bu türdeki en küçük eserdir. Bu sözlükte 60 Türkçe kelime ve ibarenin Arnavutçası verilmiştir. En uzun manzum sözlük ise Dilbikulé Cizîrî'nin Nûbihara Mezinan adlı eseridir. 3297 beyitten oluşan bu sözlükte 8268 Türkçe kelimenin Kürtçe karşılığı yer alır.

Bibliyografyada, devam eden çalışmalar da dâhil olmak üzere, 17'si Türkçe-Arapça, 23'ü Türkçe-Farsça, 14'ü Türkçe-Arapça-Farsça, 1'i Türkçe-Almanca, 2'si Türkçe-Arnavutça, 1'i Türkçe-Bulgarca, 1'i Türkçe-Ermenice, 1'i Türkçe-Fransızca, 3'ü Türkçe-Rumca, 1'i Türkçe-Boşnakça ve 1'i Kürtçe-Türkçe olmak üzere toplam 65 manzum sözlük üzerine kitap, makale, bildiri, tez, seminer ve ansiklopedi maddesi olmak üzere 221 çalışma hazırlandığı görülmüştür.” (Doğan Averbek, 2018: 88-9).

Manzum sözlük çalışmalarının ilki Türkçe-Boşnakça olan Makbûl-i Ârif adlı eser olup 1868'de yayımlanmıştır (Doğan Averbek, 2018: 90). Manzum sözlüklerin sayısı, yıllara göre farklılık arz etmektedir. Kılıç 2006'da 30 civarında manzum sözlük olduğunu söylerken Kaplan 2017'de yaklaşık 70 ve Doğan Averbek ise 2019'da 100'ün üzerinde manzum sözlük olduğunu ifade etmişlerdir (Kılıç, 2006a: 14; Kaplan, 2017: 233; Doğan Averbek, 2019: 99).

Manzum sözlüklerin beyit sayısı, her eserde farklılık göstermektedir. Osmân Sıkloşî'nin ne zaman yazdığı bilinmeyen Tuhfetü'l-Ma'nâ 222 beyitten, Mustafa 'İlmî'nin 1747'de yazdığı Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyetü's-Sıbyân'ı 831 beyitten ve Sünbülzâde Vehbî'nin 1789'de yazdığı Nuhbe-i Vehbî'si, 1948 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca Tuhfe-i

Vehbî’de “3800 Arapça kelime ile 550 tabir ve deyim’in Türkçe karşılıkları”na yer verilmiştir. Bununla birlikte Tuhfe-i Âsım’ın ise “basılmış en hacimli Farsça-Türkçe manzum sözlük” olduğu bilgisi, Erdem’e atfedilmektedir (Erdem, 2005: 200 akt. Kaya, 2017: 121-2). 1392’de kaleme alınan ve bir Kur’ân lugati olarak kabul gören Lugat-i Ferišteoğlu, 1538 Arapça sözcüğün Türkçe karşılığını içermektedir (Muhtar,1993: 21-22; Yavuzaslan, 2001: 72-73 akt. Kaya, 2017: 121).

“Tuhfe-i Hüsâm, Tuhfe-i Şahidî, Tuhfe-i Vehbî, Bahrü’l-Garâyib, Tuhfe-i Şemsî ve Tuhfe-i Remzî başlıca Türkçe-Farsça manzum sözlükler arasında yer almaktadır. Türkçe-Arapça manzum sözlükler arasında 10 civârında eser tespit edilmektedir. Bunlar arasında; Lugat-ı Ferišteoğlu, Nazmü’l-Le’âl, Cevâhirü’l-Kelimât, Lugat-ı İbn Kalender, Tuhfe-i Âsım, Mahmûdiyye, Nazm-ı Ferâid ve Sûbha-i Sıbyân gibi eserleri sayabiliriz. Son olarak Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum sözlükleri de belirtmek gerekir. Behâü’d-dîn ibn ‘Abdurrahmân-ı Malkaravî tarafından 1424’te te’lif edilen U’cûbetü’l-garâyib fî nazmi’l cevâhiri’l- ‘Acâyib, Anadolu sahasında yazılan ilk Arapça-Farsça-Türkçe sözlüktür. Genc-i Le’âl, Se Zebân, Tuhfetü’l-İhvân ve Hediyyetü’s-Sıbyân, Nazm-ı Giridî, Hayrû’l-Lugat ve Manzume-i Keskin gibi eserler de bu grupta değerlendirilmektedir.” (Öztürk, 2016: 5).

Arapça-Farsça-Türkçe olarak yazılan manzum sözlükler, gelenek içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu şekilde 13 yazma ve 3 matbu olmak üzere üç dilli 16 manzum sözlük tespit edilmiştir (Öz, 1996: 74 akt. Taştan, 2017: 178). Manzum sözlük geleneğinde Türkçe, Farsça ve Arapçanın etkileşimi; “Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça” şeklinde bir tasnife zemin hazırlamıştır (Kılıç, 2006b: 86).

“Klâsik Türk Edebiyatında mevcut olan Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlükler şunlardır:

1. Bahâ’üddîn İbn Abdurrahmân-ı Magalkaravî - Ucûbetü’l-Garâyib fî Nazmi’l-Cevâhiri’l-Acâyib (827/1424)
2. Şeyhülharemzâde Şeyh Abdulkerîmzâde - Lugat-i Abdulkerîm (978/1570)
3. Sun’î-i Malatyavî – Fethü’l-Fettâh (1008/1599)
4. Kayserili Gencî Pir Mehmed - Genc-i Leâl (1041/1631)
5. Mustafâ Hâkî el-Üsküdârî - Menâzîmü’l-Cevâhir1 (1042/1632-33)
6. Abdurrahman Zâhidî-i Konevî – Tefiye (1133/1721)
7. Şeyh Ahmed-i Antakî – Se Zebân (1135/1723)
8. Eşref Feyzî - Lugat-i Feyzî/Hoş Edâ (1149/1736)
9. Ahmed Resmî b. İbrahim-i Giridî - Nazm-ı Giridî (1153/1740)
10. Mustafâ İlmî b. İbrahim - Tuhfetü’l-İhvân ve Hediyyetü’s-Sıbyân (1160/1747)
11. Mustafâ Keskin b. Osmân - Manzûme-i Keskin (1171/1758)
12. Osman Şâkir b. Mustafâ-yı Bozokî – Müsellesnâme-i Şâkir (1210/1795-96)
13. Hasan Aynî - Nazmü’l-Cevâhir (1236/1821)
14. Hayret Mehmet Efendi, Tuhfe-i Se-Zebân (1234/1819)
15. Çemişkezekli Nasûh Efendi - Tuhfe-i Nushî (1839-1861 arası)
16. Süleyman Hayrî - Hayrû’l-Lugat (1891’den önce)” (Gıynaş, 2015: 154-5).

İKİNCİ BÖLÜM

NATİKÎ'NİN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

1. Hayatı ve Sanat Anlayışı

H.1199 / M.1785'te Ardahan'ın Dedegül köyünde doğan Nâtîkî, şairliği ve ilmî yönüyle tanınan bir Dîvân şairidir. Babası, İshak bin Halil'dir. 19. asrın Dîvân sanatçılarından olan Nâtîkî, tahsil hayatına köyünde başlar. Nâtîkî, daha beş yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve on beş yaşına kadar köyünde tahsiline devam etmiştir. Daha sonra tahsilini, Erzurum ve Kars yörelerinde tamamlayan Nâtîkî, 1817'de Erzurum'a gelerek Lala Paşa Camiinde verdiği vaazlarla tanınmıştır. Karılı Vaiz Dursun Efendi nâmıyla da şöret bulan Nâtîkî'nin tercümeleleri ve şerhleri, uzun yıllar, medreselerde okutulmuştur. Dönemin padişahı Abdulmecid'e sunduğu iki eserinden dolayı kendisine maaş bağlanmış ve Erzurum'a müftü olarak atanmıştır. 1857'de azledildikten sonra, vefatına kadar ömrünü seyahatlerle geçiren Nâtîkî, tekrar Erzurum'a dönmüş ve 1863 yılında burada vefat etmiş olup Karskapı Mezarlığı'na defnedilmiştir (Erkal, 2002: 127-8).

Mantık alanında kendini yetiştiren ve müretteb bir Dîvânî da olan bu çok yönlü sanatçı hakkında araştırma yapan tek araştırmacı, Z. Fahri Fındıkoğlu'dur. Nâtîkî üzerine araştırma yapanlar da sadece Fındıkoğlu'nun verdiği bilgilerle yetinmişlerdir (Erkal, 2002: 127). Fındıkoğlu'nun "Erzurum Şairleri" isimli eserinde Nâtîkî'nin doğum yeri Erzurum olarak gösterilmektedir. Sanatçının Dîvân'ında yer alan hal tercümesine göre ise Ardahan'da doğmuş olup 33 yaşında Erzurum'a geldiği anlaşılmaktadır (Erkal, 2002: 128).

Hal tercümesine göre; on beş yaşına girince Kars'a gelerek büyük âlimlerden Arapçayı ve dinî ilimleri öğrenmiştir. "Lugat-ı Hacibî" isimli Farsça eseri şerh etmiş ve İmam-ı Azâm (r.a.)'ın "Maksûd" adlı kitabını tercüme etmiştir. Daha sonra yirmi beş sene Erzurum Lala Paşa Camiinde Kadı Beyzâvî'nin tefsirini okuyup yorumlamıştır. Dîvân sahibi olduğu belirtilen şairin vatanının -yani doğduğu yerin- Dedegül olduğuna ilmî kimliğinin Kars'ta şekillendiğine ve Erzen-i Rum olarak tesmiye edilen Erzurum'da ise tanındığına ve ilmî noktada rütbesinin yükseldiğine işaret edilmektedir (Erkal, 2002: 129).

"Zamân harâb oldu dünyâ bozuldu

Kıyâmet nişânı oldu günbegün

Erlerde nāmus yok cer ü şecā'at
Hücüm etdi düşmân geldi gün-be-gün

Mahvolmuş yeniçeri erleri bākî
Ne ki kaldı geri cümlesi şākî
Eder fisk u isyān ne bilsün hakkî
Arşa günahları çıkdı gün-be-gün”

Nātıkî'den iktibas edilen yukarıdaki koşma Divān-ı Nātıkî'de yer almaktadır (Erkal, 2002: 136). 19. asır Divān şairi olan Nātıkî, hece vezniyle de şiirler yazmıştır. Fındıkoğlu'unun Nātıkî ile ilgili “Erzurum Şairleri” adlı eserinde anlattıkları, sanatçı hakkında temel teşkil etmektedir.

Nātıkî'nin hayatı hakkında yeterli, açık bir malumata sahip olunmadığı asıl isminin Ahmed Dursun olduğu ve 1200 – 1210 (1785 – 1795) tarihleri arasında doğduğu ifade edilmektedir. Ailesinin Rus istilalarının birinde Ahıska tarafından Erzurum'a hicret ettiği söylenmektedir. Nātıkî'nin torunlarından biri olan Canib Bey, sanatçının Erzurum'da doğduğunu, İstanbul ve Rumeli'ye defalarca seyahatlerde bulunduğunu, devrin vezirleriyle padişahıyla görüştüğünü ifade etmektedir. Ayrıca sanatçının mantıkçı ve aruzcu yönüne vurgu yapılmaktadır. Ve halk arasında “Koca Müftü” olarak şöhret bulduğu ifade edilmektedir (Fındıkoğlu, 2010: 63-68).

Sanatçının, seyahatlerini nerede geçirdiği hakkında kesin bir bilgi olmadığı ifade edilmektedir. Ankara Maārif Vekāleti Kütüphanesindeki Bektaşî Dergāhına ait yazma kitaplar arasındaki bir mecmuada sanatçının bir devriyesine -39 numaralı dipnota binaen- rastlanıldığı söylenmektedir. Gerçi bunun da bir başka sanatçıya ait olabileceği ifade edilmektedir. Söz konusu devriyenin varlığı sanatçının tasavvufî çehresini aşikâr kılmaktadır. Nātıkî'nin 1271 (1854) yılında Dîvān'ını bitirdiği, müretteb bir Dîvān sahibi olduğu ve Dîvān'ın başında tevhidler ve kasidelere yer verdiği ayrıca ilk kasidede dönemin padişahı Abdülmecid'e dua ettiği ifade edilmektedir (Fındıkoğlu, 2010: 63-68).

Nātıkî, hayatının son devresini Erzurum'da geçirip burada vefat etmiştir. Erzurum Karskapı Mezarlığında medfun olan sanatçının mezar taşının Ruslar tarafından götürüldüğü söylenmektedir. Vefat tarihi kesin olmamakla birlikte mezar taşında 1280 (1863) tarihinin

kayıtlı olduğu görgü tanıklarınca zikredilmiştir. Sanatçının bütün şiirlerini aruzla yazdığına şiirlerinde vezin kusurlarının olduğuna ve sadece Dîvân'ıyla tanındığına vurgu yapılmaktadır. Düşman işgalinin acılarına ağlayan “vatanperver” bir şair olmanın yanında klasik bir şair olduğu da ifade edilmektedir. Son olarak Nâtikî'nin şair ve âlim kimliğinin, mutasavvıf bir çehreye büründüğü ve “Erzurum muhit ve şairleri arasında” önemli bir sima olduğu ifade edilmektedir (Fındıkoğlu, 2010: 63-68).

“On Dokuzuncu Asır” başlığı altında klasik şairlerin genel edebiyat tarihimizde oldukça fazla olduğuna değinen Fındıkoğlu, Erzurum şairleri içerisinde klasik şairler içerisinde sayılacak iki önemli isme yer verir. Bu iki şair; Nâtikî ve Siracî'dir. Fındıkoğlu, bunların şeklen ve konu itibarıyla klasik olduğunu; fakat Nâtikî'nin ayrı bir yeri olduğunu belirtir (Fındıkoğlu, 2010: 114-15).

“Yalnız Nâtikî'nin mevzû ve ruh itibarıyla kasîdelerinde bir hussiyet olduğu inkâr edilemez. Bir Moskof istilâsının intibâlarını hazin bir lisan ile tesbit eden kasîdesi klâsik kasîdeler içinde herhâlde müstesna bir kıymeti hâiz olsa gerektir.” (Fındıkoğlu, 2010: 115).

Yukarıda da ifade edildiği gibi düşman işgalinin acılarını yüreğinde hisseden “vatanperver” bir şairin, Moskof istilâsına da seyirci kalmadığı görülmektedir.

Fındıkoğlu'nun, “Erzurum Şairleri” adlı eseri, 1927'de Arap alfabesiyle basılmış olup 2010'da “Abdülkerim Dinç” tarafından günümüz alfabesine aktarılıp dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

2. İncelenen Metinde Dursun Ahmed Nâtikî

“Dursun Ahmed Nâtikî hîn-i sabâvetden beri 'ilm-i şerîf ve şer'î münîfden dūr olmayup te'allüm ve ta'lîm ile perverde olmuşdur. Husûsan 'ulûm-i 'Arabiyye ile niçe kavâ'id-i kesîreye dâmen teşmîr idüp mütelezziz olmuşdur. Ve kaldı ki luğât-ı 'Arabiyye ve Fârisiyye medâr-ı te'allüm olduğu bî-iştibâhdur.” [2-b]

Yukarıdaki ibareye binaen Dursun Ahmed Nâtikî; çocukluğundan beri ilimle hemhal olduğu, Arapçaya ilgisinin olduğu, Arapçayla uğraşmaktan lezzet aldığı, Arapça ve Farsçayı şüpheye yer bırakmayacak şekilde bildiği anlaşılmaktadır. Dursun Ahmed Nâtikî'ye ait aşağıda verdiğimiz Arapça ve Farsça beyitler de bu düşünceyi desteklemektedir.

Farsça Beyitler

“Hüsn-ı to mânend-i tâvûs saht nâlem der-kemer

Nâtıkam h'âhiş-gerem mânend bülbül gülşenet” [32-a]

“Hâcib zer-i ter bâşed der-hass sehâ zâteş

Der hubb-ı Hüdâ sebteş ez bād ser-i zâteş” [33-b]

Arapça Rübâ‘î

“Kevnu ‘aklin ‘ilme küllin kevnu nutkin fi ‘ulā

Fî femin küllu mekūlin fezlüküm sallū ‘ulā

Künhu ğilzin nekzu keffin leğvu kavlin men yekūm

Künhu fi ‘lin tev‘u kayyūm vefku nassin kat‘u lā” [42-b]

“Kad sevvede hazā’ş-şerhe’l-müstetābe bi’ināyeti’l-Meliki’l-‘Azîzi’l-Vehhābi. Dursun Ahmed Nâtıkî el-Ahışhavî diyāren ve’l-Ardahānî mevliden ve’t-ta‘ellūmu ve’t-ta‘lîmu Karsan taliben li-hayri’llāhi fi’d-dünyā ve’l-‘ukbā ve rāciyen fi’l-leyli ve’n-nehāri fi’d-dehveti’l- kübrā. [46-a]”

Yukarıdaki ibareyi şu şekilde sadeleştirdik: “Memleketi Ahışha olan Ardahan’da doğan öğrenim ve öğretimini Kars’ta yapan gece-gündüz, dünya ve ahiret için Allah’tan hayır talep eden Dursun Ahmed Nâtıkî; o büyük günde yevmü’l-kıyamette de hayır umarak Melik, Aziz ve Vehhāb olan Allah’ın inayetiyle bu güzel şerhi yazdı.”

Dursun Ahmed Nâtıkî’nin, Ardahanlı olduğu, buradan da anlaşılmaktadır. Dîvân şiir geleneğinden beslenen medrese kökenli şâirin dinî duyarlılığı, şiirlerine ve eserlerine yansımaktadır. Dursun Ahmed Nâtıkî’nin, Şerh-i Nâtikiyye fi Luġati Hâcibiyye’de yer alan beyitlerine bakılırsa onun tasavvufî bir derinlik ve söyleme sahip olduğu anlaşılır. Sanatçının dinî bir kimliği olmasına rağmen profan şiirlerinin de olduğu görülmektedir.

[mefā‘îlün /mefā‘îlün / mefā‘îlün / mefā‘îlün]

“Lebünden buse almak nice cānları ider irvā

Niy irvā belki Nâtık hîn-i mevtinde olur ihyā” [15-a]

Sevgilinin dudağından buse almak, nice aşıkların susuzluğunu dindirmektedir. Aşık, sekerāt hâlinde bile ihyā olacağını söyleyerek beşerî aşkın güzelliğini yansıtmaktadır. Ölüm anında bile sevgilinin dudağının arzulanması, sevgilinin, aşığı bundan mahrum ettiğini de bize hatırlatmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız metinden hareketle şairin biyografisine katkı sağlamak amacıyla kısa bir değerlendirme yaptık. Metin tahlili kısmında şârihe ait kimi beyitleri tahlil ederek şairin zihin dünyasını vermeye çalıştık.

19. asrın Dîvân sanatçılarından olan Nâtıkî'yi, Dursun Ahmed Nâtıkî olarak tercih etmemizin amacı, ıktıbastan da anlaşılmalıdır. Böylece şairin kendini ifade biçimine de sadık kaldık.

3. Eserleri

Nâtıkî'nin Dîvân'ı hariç -diğer eserlerinden- günümüze kadar hiçbir kaynakta söz edilmemiştir. Erkal, Nâtıkî'nin eserlerini; Dîvân, Mecma'ü-l Fevâid ve Ma'den'ü-I Ferâid, Kirâse-i Nâtıkâ, Terceme-i Nâtıkî, Nazm-ı Nâtıkî, Takrizât-ı Ebyât ve Şerh-i Hediyyetü's-Sıbyân şeklinde aktarmaktadır (Erkal, 2002: 130-131).

“Kirâse-i Nâtıkâ” ve “Şerh-i Hediyyetü's-Sıbyân” yukarıdaki listede iki farklı eser olarak verilmiştir. Fakat bunlar, iki farklı eser olmayıp üzerinde çalıştığımız “Şerh-i Nâtikiyye fi Luğati Hâcibiyye” adlı eserin kendisidir.

3.1. Dîvân:

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 1225 numarada kayıtlı olan Dîvân, 1857'de düzenlenerek Sultan Abdulmecid'e sunulmuştur. Erkal'e göre; 1 dibâce, 1 manzum hasbihal, 16 kaside, 68 tarih, 112 gazel, 2 manzum mektup, 1 münacaat, 1 tahmis, 2 muhammes, bazıları tarihli 68 rubai, bazıları tarihli 69 müfred, 6 muamma ve sonunda Nâtıkî'nin hal tercemesi Divân'da yer almaktadır (Erkal, 2002: 130).

3.2. Mecma'ü-l Fevâid ve Ma'den'ü-I Ferâid:

El-Âcurrûmiyye adlı nahiv konulu bir eserin şerhidir.

3.3. Terceme-i Nâtıkî:

İmam-ı Azâm (r.a.)'ın “Maksûd” isimli eserinin tercüme ve şerhidir.

3.4. Nazm-ı Nâtıkî:

“Bâb-ı Sürût Risalesi”nin, üç bölüm olarak nazma çevrildiği bir eserdir. (Erkal, 2002: 131)

3.5. Takrîzât-ı Ebyât:

Takrîzâtü Ebyâti Muhtasari't-Telhîs: Sa'düddin Teftâzânî'nin, Muhtasarü'l-maânî'deki şiirlerinin incelendiği mensur bir Arapça belâgat kitabıdır (Şahin, 2020: 601). 1253/1837'de tamamlanan eser; 1 dibace, 1 mukaddime 3 bölüm ve 1 hâtimedden oluşmaktadır (Şahin, 2020: 616). Dibâcesi Sultan Abdulmecid'e sunulmuştur (Erkal, 2002: 131).

“...Müellifu haza'l-kitâb el-müstetâb Tursun Ahmed en-Nâtık el-müderris bi dersi'âm hüve'l-müderris be paye-i...” (Şahin, 2020: 607). Eserin baş kısmındaki bu ibareye göre sanatçı, kendini “Tursun Ahmed en-Nâtık” olarak tanıtır. Sanatçıdan “Dursun Ahmed Nâtıkî” olarak bahsetmenin daha doğru olacağı kanaatini taşımaktayız.

3.6. Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye (Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân):

Farsça-Türkçe manzum bir sözlük şerhi olan bu yazma eser, Nâtıkî adına “Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân” olarak TDK Kütüphanesi ve Millî Kütüphanede kayıtlıdır. Farsça-Türkçe manzum bir sözlük şerhi olan bu yazma eser, “Lugat-ı Hacibî”nin şerhidir. Eser, Vezîr-i azam Hüsrev Muhammed Pâşâ'ya ithaf edilmiştir.

3.6.1. Eserin Nüshaları

Eserin iki nüshası bulunmaktadır. TDK Kütüphanesinde olan nüsha üzerinde çalışırken ikinci bir nüshanın da olduğunu tespit ettik. Her iki nüshayı karşılaştırmalı olarak okuyup inceledik. TDK Kütüphanesinde olan nüshayı “A nüshası” Millî Kütüphanede olan nüshayı da “B nüshası” olarak isimlendirdik. Eserin tıpkıbasımında temel olarak A nüshasını aldık. Metni karşılaştırmalı okuduğumuzda ise temel anlamda ciddi bir farkın olmadığı ve özellikle B nüshasında Hacibî'ye ait olduğu anlaşılan beyitlerin başlıklarına yer verilmediği görülmektedir. Nüshalar arasında görülen farklılıkta ise tercih ettiğimizi metinde gösterdik, diğer farkı da dipnotla belirttik.

3.6.1.1. TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlı nüsha:

Dursun Ahmed Nâtıkî adına “Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân” olarak TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlıdır. 215x160-140x70 mm ebatlarında 19 satır, 45 varak olup metin 1b-46a yaprakları arındadır. Eser, nesih hatlı olup mantar filigranlı kâğıda 1237 (1821) yılında yazılmıştır. “Serlevha ve cedveller müzehheb, çizgiler ve noktalar kırmızı mürekkeplidir. Kapaklar yeşil ebrû kâğıt kaplı, sırtı ve sertabı kahverengi meşin, miklebli bir

cilt içerisinde dir.” Eser, Fî 8 Cemaziye'l-evvel sene 1237 [31 Ocak 1822] tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüsha, eksiksiz olup metin neşrinde esas nüsha olarak kabul edilmiş ve “A nüshası” olarak isimlendirilmiştir.

3.6.1.2. Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlı nüsha:

Ahmed Dursun Nâtıkî adına “Şerh-i Hediye tû's-Sıbyân” olarak Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlıdır. 205x150-150x85 mm ebatlarında 21 satır, 33 varak olup metin 1b-34a yaprakları arındadır. Eser, talik hatlı olup harf filigranlı kâğıda 1228 (1813) yılında yazılmıştır. “Şemseli, zencirekli siyah meşin cilt. Söz başları ve keşideler kırmızıdır. Sayfalar nem lekeli dir.” Eser, Fî 8 Recep sene 1228 [7 Temmuz 1813] tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüshada Hacibî'ye ait beyitlerin başlıklarına yer verilmemiştir. Bu nüsha, “B nüshası” olarak isimlendirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METNİN MUHTEVA VE ŞEKİL AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Şârihin Şerhiyle Bir Portre Denemesi: Hâcibî

“Hâcib zer-i ter bâşed der-hass sehâ zâteş

Der hubb-ı Hüdâ sebteş ez bād ser-i zâteş” [33-b]

Dursun Ahmed Nâtıkî'nin yukarıdaki dizeleri, onun Farsçaya vukufiyetini göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Bu beyitin tahlîli şârih tarafından yapılmıştır. Öncelikli olarak beyitteki sözcüklerin sözlük anlamı verilmeye çalışılmıştır. Lugat bilgisinden sonra metin yorumlanmıştır. “Hâcib nâzım-ı merhûmun mahlas-ı şerîfidür. [33-b]” ifadesi, metinde sıklıkla yer alan “nâzım-ı merhum”un kim olduğunun açık cevabı niteliğindedir.

“Hâcib nâzım-ı merhûmun mahlas-ı şerîfidür. Zer altun zeheb ma'nāsına. Ter tâze tarî ma'nāsına. Bâşed olur sâr ma'nāsına. Zât vücûd ten ma'nāsına. Hüdâ Allâh-u Te'âlâ dimekdür. Sebt sübût durmak ma'nāsına. Eş zamir-i gâ'ib Hâcibe râc'îdür. Ez min 'an ma'nāsına. Ser baş re's ma'nāsına. [33-b / 34-a]”

Hâcib, nâzım-ı merhumun mahlasıdır. Zer, altın anlamında Arapçası zehebdir. Ter, tâze aynı anlamda kullanılan Farsça sözcüklerdir, Arapçası da tarîdir. Olur, anlamında Farsçada bâşed, Arapçada ise sâr kullanılır. Zât, vücûd ten anlamında olup bununla kastedilen nâzım-ı merhumdur. Hüdâ, Farsça olup Allâh-u Te'âlâ için kullanılmaktadır. Sebt, sübût durmak, sâbit olmak anlamındadır. Eş, Farsçada iyelik zamiri olup üçüncü kişiyi göstermektedir. Zâteş denildiğinde onun zatı anlamına gelmekte ve bununla nâzım-ı merhum zikredilmektedir. Ve son olarak baş sözcüğünün Farsçası ser, Arapçası re's olarak verilmiştir. Görüldüğü üzere metin tahlilinde sözcüklerin anlamlarının verilmesi metnin yorumlanmasında ve anlaşılmasında önem arz etmektedir.

“Hacibînün sehâ ve civanmerdliğini hass idüp övülmekde. Hâcibî tâze altûn oldı ya'ni Hâcibinün 'ilimde sehâsı ve gayriye menfa'atı ziyâde olduğundan keenne Hâcibî tâze altûn oldı. Zîrâ Hâcibînün kendi başınün rûzgârından ma'lûmdur ki Hâcibî merhûm Allâh-u Te'âlâ Hazretlerini sevmekde sâbitdür ya'ni Hâcibî merhûmun ezelde mukadderi olan 'aşk-ı İlâhî ki infâz-ı ifrâhda bâde be-nigeriz ki her h'âhişger bu yolda da anun şerh ve te'lîf eylediği kitâblarıyla ferah-yâb olup mücellâ olurlar. Bundan

ma'lûm ki bunun harekât-ı sekinât cümle-i rızâ' illâh olup Hakk Te'âlâ Hazretlerine kemâl-i iştiyâk üzere muhabbetde sâbitdür. [34-a]"

Metin tahlilinde Hâcibî merhumun cömertliği övülmektedir. Tâze altûn, Hâcibî'nin ilim sahasındaki cömertliğine bir vurgu olup onun insanlara faydasının çokluğuna işaret etmektedir. Kendi başının rûzgârı da yaşadığı zaman dilimine atıf olsa gerek. Hâcibî'nin sâbitliği de Allah'a olan teslimiyeti ve sevgisidir. Ve bu sevgi, ezelde mukadder olan “aşk-ı İlâhî”dir. Dursun Ahmed Nâtikî, Hâcibî merhumun yazdığı ve şerh ettiği kitaplardan istifade edenlerin ferahlanacağını ve bununla aydınlanacağını açıklamaktadır. Hâcibî'nin Allah'a olan sevgisi ve O'nun rızasını kazanma arzusu, “kemâl-i iştiyâk üzere muhabbetde sâbitdür.” ibaresiyle güçlendirilmiştir. Son olarak beyitte yer alan edebi sanatlar da açıklanarak verilmektedir: “...Bu beytin mısra'ı evvelinde teşbîh-i belîğ var. Zîrâ merdümün sehâsını ol câzîbü'l-kulûb ve sâi'rü'l-'uyûb ve kâşifü'l-kurûb olan tâze altûna teşbîh itdiği keenne o şahsı altûnün [34-b] 'aynıdür halka menfa'atı ziyâde olmada. Zîra sehâi'r-recül gerçek zâta zeheb kabîlündendür. Sehâdan murâd 'ilm sehâsıdır. Reculün tâze altûn olması bu makâmda 'ilmi ziyâde olup ağıyâre menfa'atı dokunmakdan kinâyedür ve mısra'ı sânide isti'âre-i musarraha-i tahkîkîye vardır. Zîrâ müşebbehün-bih olan bād ki rûzgârdür zikr olunup müşebbeh olan 'aşk-ı İlâhî murâd olmuşdur 'alâka da ser-zâteşdür veche şebîh vusûl-ferahdür. [34-a / 34-b]"

Birinci mısradaki teşbîh-i belîğ vardır. Tâze altuna teşbih edilen Hâcibî'dir. Cömertlik sahası, ilimdir. Bu sahadan istifade edenlerin varlığı, “tâze altun” ibaresi ile verilerek kinaye yapıldığı söylenmektedir. İkinci mısradaki ise istiare vardır. İlâhî aşk, bād yani rûzgârla ifade edilmiştir. Benzetmenin temel iki unsuru vardır. Bunlar bir arada olunca teşbîh, bunlardan sadece benzeyen ya da benzetilen olduğunda ise istiare olmaktadır.

2. Şârihin Şerh Ettiği Esere Yönelik Eleştirileri

Şârih, sadece kelime kaydını vermekle yetinmez; bazen manayı merkeze alarak söyleyiş noktasında açıklama yapma gereksinimi de duyar. “Sika muhkem ef'âl-i hacdur nakes [30-a]" Bu dizelerde yer alan, “ef'âl-i hacdur” ibaresini “ef'âl-i cahd” şeklinde okunmasının daha yerinde olduğunu söyler: “Emmâ nâzım sika muhkem ef'âl-i hacdür nakes yerinde sika muhkem ifsâd irmek nakes diye idi güzel olur idi. Zîrâ ef'âl-i cahd münkir ma'nâsınadır. Zîrâ cahd cîmin takdimiyle inkâr ma'nâsınadır. [30-b]"

Şârih, daha önce de ifade ettiğimiz gibi sözcüğün hareke kaydını vererek onun nasıl yazılacağını açıklamaktadır. Şiirde nakes olarak okuduğumuz kelimeyle ilgili: “Naks 'Arabîdür nûnun fethi ve iki nokta kâfın sükûnı lâkin bu mevzi'de vezin için meftûh

olmuştur. [30-a]” şeklinde yapılan izahattan anlaşıldığı gibi naks sözcüğünün, vezin gereği nakes, meftūh (fethalı) olarak okunması -bunun- vezin noktasında bir tasarruf olduğunu göstermektedir.

Bazı beyitlerde Farsça olarak zikredilen sözcüklerin aslında Arapçadan geçtiği görülmektedir. Bu noktada Dursun Ahmed Nātikî de “Luġat-ı Hācībiyyede çok elfāz var ki ‘Arab lugatındandır ma’ hazā lugat-ı Fārisīde elfāz-ı ‘Arabiyye isti‘māl mezmūmdür...” diyerek konuya açıklık getirmektedir.

“Kalay oldı erzīz şişe zücāc[13-a]” dizesinde şişe Türkçe, zücāc Farsça olarak verilmiştir. Şārih ise zücāc sözcüğünün Arapça olduğunu, bunun Türkçesinin sırça ve Farsçasının da şişe ve ābgīne olduğuna dikkat çekmektedir. Bu, Arapça, Farsça ve Türkçenin etkileşimini göstermesi açısından önemlidir.

3. Tasavvufî Düşüncenin Yansımaları

“Bismi‘llāhi‘r-rahmāni‘r-rahīm

Hest kilīd-i der-i genc-i Hakīm” [25-b]

Yukarıdaki dizeler, ‘Abdü’r-rahman el-Cāmī’ye atfedilmektedir. Bu İranlı sūfî şairden önce yaşayan Genceli Nizāmī’nin “Mahzenü’l-Esrār” isimli eserinde de bu dizeler yer almaktadır (ganjoor.net, 2022).

من گنجی نهان بودم و دوست داشتم که شناخته شوم و جهان هستی را آفریدم تا شناخت شوم

(q1reza.blogfa.com, 2022)

Tasavvuf çevrelerince “kenz hadîsi” olarak şöhret bulan bu hadîsin Farsça çevirisinde: “Ben gizli, saklı bir hazineydim. Bilinmeyi, tanınmayı sevdim ki tanınmak için varlık âlemini yarattım.” Burada sevgi, varlık âleminin yaratılma gerekçesi ve yaratıcıyı tanıma fikri hayatın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Burada hazine metaforu, “genc” kelimesiyle verilmektedir. İşte, bu hazinenin anahtarı olan “Bismi‘llāhi‘r-rahmāni‘r-rahīm” de zikredilen hazinenin anahtarıdır. Bu dizeler, bu mezkūr hadîsi çağırırıldığından burada da telmih yapılmıştır.

“Bismi‘llāhi‘r-rahmāni‘r-rahīm

Hest kilīd-i der-i genc-i Hakīm” [25-b]

Yukarıdaki beyit, “müfte‘ilün / müfte‘ilün /fā‘ilün” kalıbına göre yazılmıştır. Bu beyitin ikinci dizesi, bu kalıba uymaktadır; fakat birinci dize ise bu vezne uymamaktadır.

Bunu da dîvân şâirlerinin “Besmele”yi okuyuş biçimiyle gidermekteyiz. Bu okuyuş; “Bismi İlähi`r-Rahimâni`r-Rahîm” şeklindedir. Bu okuma biçimi, vezin problemini ortadan kaldırmaktadır.

“Eger h`âhî ki esrâr-i dilet pür bâşed ez `irfân

Be mihr-i mihter-i hûbân derûn ber mücellâ kon” [32-b]

“Eğer irfandan, gönlünün sırlarlarla dolu olmasını istiyorsan büyüklerin sevgisiyle gönlünü süsle ve onunla gönül dünyanı parlat.” Yukarıdaki Farsça beyiti, bu şekilde tercüme ettik. Tasavvufa göre insan, bir arayış içerisinde. Bu arayışta “insan-ı kâmil” olma arzusu, “Rabbın rızasını kazanmak”la taçlanmaktadır. İnsanı hedefinden saptıran her şey, mâsivâ olarak tanımlanmaktadır. Bu yolda salikin yol azığı “aşk”tır. Bu yol, çetindir ve bu yolda birçok tuzak vardır. Bu yolculukta yol almak ancak nefis tezkiyesi yapmakla yani nefsi arındırmakla mümkün olabilir. Düşman olarak görülen sadece nefistir. Bunun için de nefsin kötü arzularına karşı, sabırla kuşanmak gerekir. Yolcu, hep yolda olmalı, başına gelen ve gelecek olan her şeyi Rabbinden bir lütuf olarak görmeli ve şükürle kuşanmalıdır. Görüldüğü üzere sabır ve şükür, bu çetin yolda yolcunun yol azığı olarak işlev görmektedir. Yukarıdaki dizelerin anlamını Niyâzi-i Mısrî`nin şu dizelerinde görüyoruz: “Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş / İnsân-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş” (niyaziimisri.blogspot.com, 2022). Cân içinde “Cân” olanın misafir olduğu hânenin, temiz olması lazım gelmektedir. Taşrada arama yanlışına da düşmemek gerekir: “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kur`ân-ı Kerim, 50/16). Tasavvuf kaynaklarında “Nefsini bilen, Rabbini tanır.” ibaresi, hadîs olarak zikredilmektedir; fakat bu, mevzu hadîs olarak ifade edilmiştir. Gerçi bu mezkûr ibarenin, anlam itibariyle yanlış olmadığı ilmî çevrelerce ifade edilmiştir. Nefsini bilmekten kastın, bireyin kendi aciziyetini bilmesi olarak yorumlanmıştır. Ve aciziyetini bilen insan, hâliyle Rabbine sığınacaktır: “Allah, kuluna kâfi değil midir?” (Kur`ân-ı Kerim, 39/36).

“Âhir-i devlet let est âhir-i dinâr nâr

Âhir-i dirhem hem est kalb ikbâl lâ bekâ” [29-a]

Şiirde; devletin sonu let, dinârın sonu nâr, dirhem sonu hem olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca ikbâl sözcüğünü ters okuduğumuzda lâ-bekâ yani, fani olan demektir. Devlet, dinar, dirhem ve ikbâl, insan tekini aldatan büyümlü sözcükler. Şair, dünyada aldanmamak için; let, nâr, hem ve lâ-bekâ sözcüklerinin anlamlarına dikkatlerimizi çekmeye çalışmaktadır. Let, Farsçada horden fiili ile kullanılmaktadır: let horden; yani dayak yemek

anlamında kullanılmaktadır. Gerçi metnin sözlük kısmında let için çomak sözcüğü verilse de çomak ve dayak yeme ilişkisi mecaz yoluyla düşünülebilir. Nār; ateş, hem; üzüntü, gönül sıkıntısı ve lā-bekā da sonu olmayan, gelip geçici şeyler için kullanılmaktadır. Aynı sözcüğün tekrarıyla tekrar yapılmıştır: āhir. Anlam açısından birbiriyle benzerlik kurulan sözcüklerle tenasüp yapılmıştır: devlet, dinār, dirhem ve ikbāl. Anlam itibariyle birbirine karşıt olan sözcüklerin kullanımıyla da tezat yapılmıştır: devlet-let, dinār-nār, dirhem-hem ve ikbāl-lā bekā. Bu beyitte ses tekrarlarıyla bir ahenk olduğu görülmektedir: “a, e” seslerinin tekrarıyla asonans, “d, l” seslerinin tekrarıyla aliterasyon yapılmıştır.

“Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.” (Kur’ân-ı Kerim, 35/5). “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşam odur.” (Kur’ân-ı Kerim, 29/64). “Allah’ın sana verdiğiinden (O’nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma.” (Kur’ân-ı Kerim, 28/77). Dünya hayatına aldanılmaması, bu hayatın bir oyun, eğlence olduğu ve aslolan ise ahiret hayatı olduğu gerçeğine işaret eden yukarıdaki âyetler, şairin zihin dünyasını anlamamızı sağlıyor. İnsanın, ahiret yurdunu isterken dünyadan da nasibini unutmaması istenmektedir. Bu dizeler, bir arayış içerisinde olan insanın “aramakla bulunmadığı; fakat bulanların arayanlar olduğu” gerçeğini içselleştirip “varlığa sevinmeyen” ve “yokluğa yerinmeyen” bir zihnin hayatı okuma biçimi olmaktadır.

4. Şârihin Dizelerinde Tasavvufî Düşüncenin Yansımaları

“Fırsatı fevt itme bir dem giç bu dünyādan gönül

Cāh-ı dünyā nakş-ı mārdir giç bu dünyādan gönül

Dā’imā rāh-ı hakikat hem kināye hem mecāz

Bil de Nātık ol mü’eddeb giç bu ğavġādan gönül” [34-b]

Yukarıdaki dizelerde şârih, gönlüne sesleniyor. Bir an/dem bile, dünyaya meyletmemek gerektiğine dikkat çekmektedir. Makam, itibar, rütbe, debdebe, şan ve şeref yani “cāh-ı dünyā”, ādeta yılanın nakşettiği bir tuzaktır. Bu tuzağa düşmeden fırsat elde iken edeble kuşanarak, hakikat yolunun yolcusu olup bu kavgadan geçmek gerekir Nātık. Şair, gönlünü razı edebilirse bu hengāmeden sağ salim kurtulacaktır. Bunun zorluğunu “giç bu dünyādan/ ğavġādan gönül” tekrarlarıyla bizlere hissettirmektedir. Ve dünyanın cāzibesine karşı uyanık olunmayı da “nakş-ı mār” terkihiyle vermektedir. Rāh-ı hakikatın yolcuları, ancak mü’eddeb olurlarsa bu kavgadan uzak kalabilir. Bu dizelerde; “giç bu dünyādan gönül”

ile tekrar, “cāh-ı dünyā, nakş-ı mār” olarak resmedilmesiyle teşbih, dünyaya olan meylin “gavgā” sözcüğü ile verilmesi istiare, “gönül” parça-bütün bağlamında mecaz-ı mürsel ve gönül kişileştirilerek teşhis ve kapalı istiare yapılmıştır.

5. Beşerî Aşkın Yansımaları

“Aşdı müjgān okların sînemde kaldı temreni

Haşre dek hāk-ı mezārım kazsalar peykān çıkar” [20-a]

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Aşkın merkezi, sîne yani kalptir. Sevgilinin aşığa nazar etmesi, ona değer verdiğini gösterir. Şiir geleneğimizde sevgilinin nazarı, yani bakışı, āşığın yaralar. Sevgili, aslında āşığa bakmakla ona ok saplar. Müje bildiğiniz gibi kirpiktir ve onun çoğulu müjgān olarak gelir. Kirpik-ok ilişkisi teşbih-i belîğdir. Temren okun ucundaki keskin demir parçasıdır. Sînede temren kalması, mezarda peykān çıkması güzel bir sebep-sonuç ilişkisi oluşturmuştur. Āşık, haşre dek -yani kıyamete kadar- mezar toprağını kazsalar peykān çıkar, demesiyle mübalağa yapmıştır. Bu sevgi atmosferinde āşığın sevgiliye olan tutkusu günübürlük değil; bilakis ölüme, hatta kıyamete kadar sürdüğü fikri, temiz bir sevginin yansıması olarak okunabilir. Haşr, kıyamet fikri aynı zamanda bir inancın yansımasıdır. Zaman zaman vezin bulmada zorlansak da vezin bulmada zorlanmadığımız beyitler de dikkat çekmektedir.

“Yakdı cānım senün ol nāz kirişme şevkün

Sabra tākat mı koyar bir kenār olsa sākün” [39-a]

Şārihin bu beyiti, beşerî aşkın, sevgininin güzel bir örneği olsa gerek. Dinî bir kimliğe haiz bir şāirin, bu dizelerinde temiz bir sevgiyi, işlenmiş sade bir dili görmekteyiz. Dîvān şiir geleneğinden beslenen bu dizelerde sevgili, yine cān yakmaktadır. Sevgilinin nazarıyla cānı yanan āşık, “bir kenār olsa sākün” ibaresiyle buna güç yetirilemeyeceğini, hatta sabrın da buna güç yetiremediğini aktarıyor. Yukarıdaki mezkūr ibareyi, sevgilinin dizine baş koymak şeklinde düşündük. Sevgilinin nazarı, cān yakmıştır, derken aşkın gücünü göstermesinden kinaye, mübalağadır. “Sabra tākat mı koyar” ibaresi ile istifham, sabrın da güç yetirilemeyeceği düşüncesiyle kapalı istiare; nāz, kirişme, şevk, kenār sözcükleri ile tenasüp yapılmıştır. Şārihin aşağıdaki beytinde ise sevgili, kendisinden Allah’a sığınılan zālîm biri olarak aktarılmaktadır:

“Me‘āza’ llāh şikār itdi o zālîm sevgüli cānı

Sipeh-mānend müjgānlar harāb itdi eyvānı” [40-b]

Āşkın farklı hāllerini, şiir geleneğimizde görmekteyiz. Fakat bu çalışmada yer alan iktibas bir beyitle bu konuyu sonlandırılm. Sevgiliyi görmekten duyulan sevinçten, bir an bile gāfil olmamayı arzulayan āşıklar, aşkın farklı hāllerini aktarıyorlar. Āşık için sevgiliye nazar eylemek, bir “devlet-i dīdār” -yani bir zenginlik olduğu- yoruma yer vermeyecek kadar açıktır:

“Mey peyā-pey sunma sākī kılma lā- ya’kilü beni

İtme bir dem devlet-i dīdārdan gāfil beni” [41-b]

6. İlimin Önemi

“Ākile lāzım olan eylemeli ‘ilm edā

Cāhile rif‘at olur mı düşünün ehl-i fenā” [29-a]

Gazelerde genellikle; aşk, şarap ve kadın temalı şiirler yazılmaktadır. Fakat bu, ilmin önemini konu alan hikmetāmir bir gazelden alınmış bir beyittir. Bu dizeler, gazelin matla beytidir. Bilindiği gibi matla beyiti kendi arasında uyaklı olan beyittir. Gazel, didaktik olmasına rağmen, lirik bir söyleyişi de barındırmaktadır.

“Akıllı insana gereken ilim öğrenmektir. Ey ehl-i fena, düşünün! Cāhil insanın ulviyeti olur mu?” şeklinde sadeleştirdiğimiz dizelerle şārih, ilim yolcularına seslenmektedir. Bu dizelerde “olur mı” ibaresiyle istifham sanatı yapılarak anlam güçlendirilmiştir. “Ehl-i fenā” ibaresi, bir seslenme içerdiğinden, burada bir nida sanatı yapılmıştır. Dize sonlarında yer alan edā ve fenā sözcüklerinde “ā” ses benzerliğiyle de tam kafiye yapılmıştır.

Düşünmeye davet edilen insanın, öncelikli olarak fenā bulacağı; yani kendisinin fāni olduğu gerçeği ile yüzleşmesidir. “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātı bāki kalacak.” (Kur’ān-ı Kerim, 55/27). Doğu toplumlarında insanın ölümlü olduğu gerçeği, insana kazandırılmak istenen hikmetin başlangıcını oluşturmaktadır. Mezar taşlarımıza yazılan “Hüve’l-Bākī” yüzyıllardır zihin dünyamızı inşa etmektedir. Bilindiği üzere “merdüm” Farsça bir sözcüktür. Sözlüklerde halk-ahali olarak çevirirse de merdüm diyerek seslenen insan ya da insanların, ölümlü olduğu fikri kendilerine tekrar tekrar hatırlatılmaktadır: Merdüm, ey ölü, ey ölümler!

“Ayağın baş üzre korlar öğrenürsen ma’rifet

Ger beyāmūzī hüner pāy-ı torā ser nihend” [22-b]

İlim, sanat ve marifet öğrenmenin önemi, Türkçe- Farsça olarak veciz bir şekilde şiir diliyle ifade edilmektedir. Toplumun bu sayılan hasletlere sahip insanlara olan saygısı, bariz bir şekilde ifade edilmiştir. Bu mesaja doğrudan muhatap olan öğrencinin, motive olduğunu ve bunun pedagojik açıdan da önemli olduğunu ifade etmek isteriz.

7. Lugat İlmi

“Diledim yazam muhtasar bir lugat

Kim anınla kesb ideler menkıbet” [8-a]

Nāzım-ı merhum, az sözle manası çok bir lugat yazmak istediğini ve bu eser sayesinde okuyanların hüner kazanmalarını arzulamaktadır. Aynı düşünce bağlamında Nābî’ye atfedilen mesnevi tarzındaki şiirde de lugat ilminin önemi, “Der-i genc-i ‘ilme lugatdür kilîd [8-b]” (İlim hazinesinin kapısının anahtarı, lugat ilmidir.) ifadesiyle bu gerçek, zihinlere nakşedilmektedir. Bu şiir; iyi ile kötünün farkının ilim sayesinde bilindiğini, sormaktan çekinmemeyi ve ehil olan kişilerden ilim öğrenmenin gerekliliğini, ilmin cehaletten güzel olduğunu, cahillerin âlimlere nispetle eşek olduğunu, hatta bundan da beter olduğunu, öyle ki kör ile görenin eşit olmadığını veciz bir şekilde bunu ifade etmektedir:

“Olma mahrûm-ı hayât-ı ebedî

‘İlme fark ide gör nîk u bedî

İtme ‘âr öğren oku ehlinden

Her şeyin ‘ilm[i] güzel cehlinden

Cühelâ ‘âlîme nisbet hardur

Belki harden de bile bedterdir

Kandedür bî-haber u kande habîr

Mütesāvî degil a‘mā vü başîr

Der-i genc-i ‘ilme lugatdür kilîd

Açılsa dür olur hazîne bedîd” [8-b]

Şārih, “İlm hazinesinin kapısının miftāhı lugat ‘ilmidir.” diyerek konunun ciddiyetini, bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu hazineye dikkatli bakılırsa birçok fayda barındırdığını da “...ol hazine’i dikkat-i nazar ile gör ki niçe fevâ’id mestüre olmuşdur...” ifadesiyle aktarmaktadır. Akabinde lugat ilmini, hazine anahtarına benzetmekle

nāzım-ı merhumun teşbih-i belîğ (güzel benzetme) yaptığını vurgulayan şârih, lugat ilmi olmaksızın ilimlerin anlaşılamayacağını ifade etmektedir: “İlm-i lugatı dahı hazînenin miftâhına teşbîh-i belîğ idüp ‘ulûm luğatsız fehm olunmadığını i’lâm idüp muhatabına bildirmüşdür.” Lugat ilminin önemine dikkat çekilse de genel ölçekte ilmin ve âlimin önemini aşağıdaki beyitte açık bir şekilde görmekteyiz:

“Ger re‘âyâ vü gerek sâhib tâc

Lâbüd olur ‘ulemâya muhtâc” [9-b]

8. Besmele-Hamdele ve Salvele

Metin, geleneğe uygun bir şekilde besmele ile başlamaktadır. İslâmî gelenek, hayırlı işlerde bunu söylemeyi salık vermekte ve hayatın varlık sebebi olan Allah’ın ismiyle başlamayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü hayat, “kün!” emrinin tezahürüdür. “Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece “Ol!” der, o da olur.” (Kur’ân-ı Kerim, 3/47). “O hem dirilten hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız “Ol!” der, o da olur.” (Kur’ân-ı Kerim, 40/68).

Besmelenin akabinde hamdele bölümüyle de eksiksiz bir şükürün adı olan hamd, “hallâk-ı cihân ve mürebbî-i ins u cân olan rezzâk-ı ‘âlem” ifadeleriyle kendisine hamd edilen mercinin vasıflarına dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. “Resül’ullâh ahkâm-ı şerâyî‘ icrâ ile cehl karanlığından âdemiyan ve cinniyân aydınlığa götürüp...” denilerek özelde Resül’ullâh, genel ölçekte ise peygamberlerin gönderiliş sırrını ve gayesini ifade etmektedir.

Yaratıcıya sonsuz şükürün adı olan hamdden sonra Resül’ullâha salât ve selam edilmektedir. Bu bilinç; Allah’a iman, peygambere imanı gerektirir, gerçeğini beraberinde getirmiştir. Peygambere duyulan sevgi- hadîs-i kudsî olarak zikredilen “Levlâke levlâke lemâ halaktü’l-eflâk” ifadesinde anlam bulmaktadır. Levlâk olarak meşhur olan ibare “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” şeklinde tercüme edilmektedir. Bu ibare birçok muhaddis tarafından, “mevzu hadîs” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu, Kütüb-i Sitte’de yer almayan, tasavvuf çevrelerince kaynak alınan ve edebiyat geleneğimizde çokça iktibas edilen meşhur bir hadîs olarak işlev görmüştür. Bu ibarenin çokça kullanılması, Peygamber’e olan sevginin bir tezahürü olduğu düşünülebilir. Buna yer veren müellif, tasavvufî bir kimlikle müsamma olduğunun izlenimini de vermektedir. Mezkûr hadîs, feleklerin yaratılmasını, peygamberin varlığına bağlamaktadır. Ayrıca “Fekâne kâbe kavseyni ev ednâ” şeklinde ifade edilen Necm 9. âyetinin iktibasıyla da peygamberimizin miraç

mucizesi desteklenmiştir. Bu iktibasın anlamı: “İki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.” (Kur’ân-ı Kerim, 53/9). Bu iktibas, peygamberin hem “müfahharü’n-nās” yani insanlığın övüncü olduğu tezini, hem feleklerin yaratılmasının peygamberle anlam bulduğu fikrini güçlendirmektedir.

“Ey dürr-i yetîm-i bahr-i ser-med

Ser hayli peyamberân Muhammed” [2-a]

Bu beyit, peygamberimizin yetim olduğuna telmihtir. Edebiyat metinlerinde “dürr-i yetîm” denince peygamberimiz akla gelmektedir. Varlığın yaratılma sırrı olarak gösterilen peygamberimiz, bütün peygamberlerin başı olarak zikredilmektedir. Bu, onun yüceliğine işaret olarak okunabilir.

“Kāşif-i esrâr-ı dîndir ol Muhammed Mustafâ

Sâhib-i i‘câz-ı Kur’ân sâkî -i kevser vefâ

Ol kıyâmet mahşerinde nutk-ı pāk-i ümmeti

Rahm ile mevsûf u men‘ût şahsıdur ‘aynü’ş-şifâ” [2-a]

Şârihe ait yukarıdaki dizelerde din sırlarının kâşifi, kevser şarabının sahibi, sahib-i i‘câz-ı Kur’ân, göz aydınlığı ve kıyâmet mahşerinde ümmetin şefaathçısı olarak resmedilen peygamberin üstün bir insan olarak portresi çizilmektedir: “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” (Kur’ân-ı Kerim, 68/4).

9. Hadîs-i Şerîflerin Metne Yansımaları

“Hadîs-i şerîflerinde lisānu ehli’l-cenneti fi’l-cenneti el-‘Arabiyyetü ve’l-Fārisiyyetü’d-dürriyyetü buyurup...” [2-b] Bu hadîs-i şerîf, Arapça ve Farsçanın cennet ehlinin dili olduğunu ifade etmektedir. Şârih, bu hadîs-i şerîfin akabinde “Fārisî ‘ilmiyle olmuşdur kelāmın zîneti” dizesiyle Farsçayı “kelāmın zîneti” olarak resmetmektedir. Yukarıda zikredilen hadîsi, aşağıdaki ayetlerle yorumlayabiliriz:

“(Allah’ın emirlerini) onlara iyi açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.” (Kur’ân-ı Kerim, 14/4). “O’nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır.” (Kur’ân-ı Kerim, 30/22). İbrahim 4. âyetiyle Rum 22. âyetinde peygamberlerin kendi kavimlerine kendi dilleriyle gönderilmesi ve dillerin farklı olması Allah’ın kudretinin delili sayılmaktadır. Cennet ehlinin dili noktasında bir tartışmaya girmenin ve dilleri birbiriyle yarıştırmamanın doğru olmadığını

düşünüyoruz. Arapça ve Farsçanın cennet ehlinin lisanı olduğunu söylemek bu dillerin önemine bir gönderme olabilir.

“...Devletlü celâetlü ‘inâyetlü übbetlü Hüsrev Muhammed Pâşâ yehussu’llâh-u te‘âlâ mine’n-ni‘me mâ yürîdu ve mâ yeşâ hazretlerinin cânib-i vezîrânelerine tuhfe-i fakîrâne kılındı.” [3-a] ibaresiyle üzerinde çalıştığımız metnin, Hüsrev Muhammed Pâşâ’ya ithaf olduğunu göstermektedir. “Der Medh-i Vezîr Müşârün-İleyh li-Şârihihi” başlıklı kasidede Hüsrev Muhammed Pâşâ’ya övgüler yapılmaktadır. “İtmesin mahcûb me’yûs ey vezîr Āsaf misâl” [3-b] dizesiyle şârih, metni ithaf ettiği Hüsrev Muhammed Pâşâ’yı, “Āsaf misâl” ibaresiyle Hz. Süleymân’ın veziri olan Āsaf’a benzeterek onu övmektedir. Şarih, eserinin ithaf edildiği kişi tarafından övülmesiyle tuhfesinin de halk indinde rağbet göreceğini aşağıdaki beyitle ifade etmektedir.

“Bir kesi tahsîn iderse sen gibi bir ulu zât

Tuhfesi makbûl olup meşhûr olur ‘inde’ z - zevât” [3-b]

Bu fikir, “en-nâsu ‘alâ dîni mülûkihim” (İnsanlar, yöneticilerinin dini üzeredir.) (Sancaklı, 2022) hadîsiyle desteklenmektedir.

10. Ya‘kûb ve Yûsuf Peygamberlerin Kıssaları

Metinde yer yer, peygamber kıssalarına yer verildiğini görmekteyiz. Bu, şifahi kültürün bir getirisi olarak okunabilir. Camilerde belirli gün ve gecelerde verilen vaazların formatına uygun bir dil kullanılması da Dursun Ahmed Nâtıkî’nin dinî bir kimliğinin bir izdüşümü olarak yorumlanmaktadır. Aşağıda Hazreti Ya‘kûb’un Hazreti Yûsuf’u görmeye geldiği bölümden bir alıntı verilmiştir. Bu söyleyiş biçimi, vaizlerin anlatımıyla örtüşmektedir:

“...Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmın ‘askeri yetmiş bölük idi. Her bölük ikişer bin adam idi. Hazreti Ya‘kûbı depe üzerine çıkarup anda durdılar. ‘Asker bölük bölük gelüp bûs-ı dâmen ve edâ’i hizmet idüp geçdiler tâ kim Hazreti Yûsuf ‘a.s. bir murassa‘ rahşa sūvâr olmuş ‘ülemâ ve hükemâ sağ ve solunda saf çekmişler idi. Çünküm îrâkden pederî Hazret-i Pîr-i Ken‘ânı görüp ol murassa‘ atdan kendüyü topraka atdı ve yuvalandı. Lâkin atdan atmasında ihtilâf vâki’dür. Zîrâ Behcetü’l-Envâr nâm mev‘izede yazar ki Yûsuf ‘a.s. pederi Pîr-i Ken‘ânı rû’yet vaktinde atdan inmedüğünden Cenâb-ı Allâh celle ‘azametuhu Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmın sulbünden nümâyân olan veledleri peyğamber halk buyurmadı...” [6-b]

“Yūsuf ‘a.s. pederi Pîr-i Ken‘ānı rû‘yet vaktinde atdan inmedüğünden Cenāb-ı Allāh celle ‘azametuhu Yūsuf ‘āleyhi’s-selāmın sulbünden nümāyān olan veledleri peygamber halk buyurmadı” ibaresinde Hazreti Yūsuf’un ru‘yet vaktinde atından inmemesinin cezası olarak neslinden peygamber gelmediğine mesned kılınmaktadır. Hâlbuki bu, Kur’an-ı Kerimden uzak bir yorum olup ru‘yet halinde insanın sorumlu olmayacağına gerçeğiyle de çelişmektedir.

Yukarıda verilen alıntıyı, Mü‘min 34 ve 78. āyetlerin bağlamında yoruma yer vermeden aktarmak istiyoruz: “And olsun ki (Musa’dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince ‘Allah ondan sonra peygamber göndermez’ dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.” (Kur‘ān-ı Kerim, 40/34). “And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var.” (Kur‘ān-ı Kerim, 40/78).

“...Hazreti Ya‘küb ‘a.s. dahı atından kendüyi toprağa atdı. Birbirlerine yatdıkları yerde sermişdiler mervîdür ki beş sâ‘at bî-hüş oldılar melā’ike-i a‘lā ve kerrubîyün iki firkat belāsın çeken mestleri teferüc etdiler ve Cebrā’il ‘a.s. dahı yetmiş bin melā’ike ile ellerine nürdan tabaklar alup cennet künüzlerinden üzerlerine nisār idüp hūriyān-ı rizvān engüş-i hayretlerin dendān-ı ‘ibrete urdılar. Cenāb-ı Allāh celle şānuhu niyāz itdiler. Yā Rab hîç bir kimseye böyle muhabbet itmiş var mıdır dediler. Hitāb-ı Kibriyā irdi ki ‘İzzetim ve Celālim hakkı için Benim ümmet-i Muhammede yetmiş bin bundan artuk şefkatim vardır...” [7-a]

Görüldüğü gibi Hazreti Ya‘küb ve Hazreti Yūsuf’un karşılaşması ve Cebrā’il a.s. ile yetmiş bin meleğin ellerinden nurdan tabaklarla cennet hazinelerinden bu iki peygamberin üzerine saçmasının üzerine cennet hurilerinin, hayretler içerisinde kaldığı resmedilmektedir. Bu olağanüstü durum, “Ümmet-i Muhammede yetmiş bin bundan artuk şefkatim vardır.” ibaresi ile Cenab-ı Allah’ın, peygamberin ümmetine bundan yetmiş kat daha fazla şefkati olduğu ifade edilmiştir. Bu ibareyle peygamberimizin diğer peygamberlere göre üstün olduğu ve şefaahat sahibi olmakla da bu düşünce somutlaşmaktadır: “...Meydān-ı ‘arasātda... Hak Te‘alā buyurur ki a‘tiküküm li-hürmeti hazā’n-nebîyyi’l-ümmiyyi cümnenizi bu peygamber-i ümmî hürmetine āzād itdüm ve mūcib-i cennāt ve derecāt-ı āliyāt itdüm.” [7-b]

11. Kazandırılmak İstenen Hasletler

“Asl-ı hāriclık idersen tard iderler hārice

Hoş tevāzu‘ eylesen kim olasin mānend-i tāk” [30-b]

“Ben”lik davası yani “enaniyet” toplumsal dokumuzda hiç de hoş karşılanmamıştır. Buna mukabil, “tevazu” yani alçak gönüllülük ise insana en çok yakışan olduğu söylenegelmiştir. Bu dizeler, benlik davasında olanların dışlandığının ve tevazu sahiplerinin ise tāk sahipleri gibi derecelerinin āli olmasının temenni edildiğinin resmidir. Bu arzu, “mānend-i tāk” ibaresi ile pekişmektedir. Bu ibare; şāhları, padişāhları, kralları, hāsılı insan topluluklarının önderlerini bize hatırlatmaktadır. Görünen o ki tevazu, insanların nezdinde yücelmenin ve değer bulmanın adı olmaktadır.

Şārihin bu dizeleri, davranışa dönüşen bilginin önemini de göstermektedir. Eğitimde “öğrenme”, davranış değişikliği olarak ifade edilmektedir. Çünkü hiçbir değişikliğe kapı aralamayan bilgi, yok hükmünde sayılmaktadır. İlim öğrenmenin tek başına bir kıymetinin olmadığı, ilmin hayata bakan bir cephesi olduğu ve daha da önemlisi bilginin güç değil bir erdem olduğu fikri, insanı istatistiksel bir veri olmaktan kurtarmaktadır. Günümüzde anne karnındaki bebeğin hayatına son veren bilgi, güçlü olabilir; fakat erdemden, ahlaktan ve edepten uzak olduğu su götürmez bir gerçektir. İlimin amele, daha doğrusu hayata dönüşmesi arzulanandır. Özetle, hayata dönüşmeyen bilginin sahipleri, Kur’an-ı Kerim’in ifadesi ile “ciltlerce kitap taşıyan merkep” (Kur’ān-ı Kerim, 62/5) olarak nitelenmektedir.

“Her kim eylerse tahammül sademāt-ı dehre

Bulur elbette umūrunda Hüdādan behre” [21-b]

Zaman zaman bu tür beyitlere yer verildiği görülmektedir. Bu beyitte tema, “sabır”dır. Anadolu insanının, “Sabrın sonu selamettir.” sözünün hikmeti bu olsa gerek. Sademāt, insanın aniden başına gelen ve insanda şok etkisi yapan musibetlerdir. Dünya hayatında insan, başına gelenlere sabrederse Cenab-ı Allah tarafından nimetleneceği ve yaptığı işlerde de bir kolaylık bulacağı salık verilmektedir. Bu düşünce, insan tekinin yalnız olmadığını da göstermektedir.

Sözün gücü, kendini en güzel şekilde, şiirde göstermektedir. Bu çalışmada, zaman zaman, kimi gazel ve rübā’i örnekleri ile edebiyatın güzel örneklerini okuyup anlamaya çalıştık. Bazen de bir iktibas cümlesinin, sayfalarca anlatılacak bir meseleyi özetlediğini gördük: “Kār-i takdīre nedür çāre rızadan gayrı[41-b]”

“Ey merd-i sitem-pîşe bu gaflet ne revādür

Bildün çü cihān mel’abe-i bād-ı fenādür

...

Cevr ile sakın tkme za'fn gzyan
Her katresi bir lücce-i tfn-ı beldr
Rahm eyle ki rahm ide sana dver-i maher
Kim her revifin gyet-i divn-ı cezdr” [42-a / b]

Yukarıdaki dizeler bir gazelden alınmıştır. Matla beyitinde şair, zulmü meslek edinenin gaflette olduğuna ve bu gafletin hoş görülemeyeceğine; çünkü bu dünyanın fen bulacak bir oyun yeri olduğuna dikkat çekmektedir. Şair, diğer dizelerde zalimleri, mazlumun dökülen gzyaından sakındırmaya çalışıyor; çünkü bu dökülen gzyaının her bir damlası, zalimleri yok edecek bel tufnının dalgası, okyanusu olmaktadır.

Son beyitte de şair, zalimleri merhametli olmaya davet ediyor. Umulur ki merhamet eden, merhamet bulur. Hiç kimsenin yaptığının yanına kr kalmayacağı ve her revifin (davranışın) cezasız kalmayacağı “divn-ı cez”, maher günü hatırlatılmaktadır. Ayrıca “dver-i maher” kıyametin tek sahibi ve mutlak adaletin sahibi olan Cenb-ı Allah'ın rahmetine mucip olmak için merhametli olmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır: “Doğrusu O, zalimleri sevmez.” (Kur'an-ı Kerim, 42/40).

“Ezelden böyledir 'det efendim ulu sultana
Karıncalar eker pyn ekirge tek Sleymna” [3-a]

“Py melah pif-i Sleymn borden
'Aybest velikin hünerest ez mri” [38-a]

“ekirgenin ayağını, Süleyman'a götürmek ayıptır; lkin karıncanın bunu yapması ise sanattır.” şeklinde bir eviri yapabiliriz. Bu eviri meyanında diğer beyiti birlikte zikretme gereksinimi duyduk. Yukarıdaki beyitler, anlam açısından “aynı dili” konutuklarının mesajını vermektedir. Karıncanın çekirgenin ayağını taşıması, bir insanın yapabileceğinin en iyisini yapması anlamına da gelmektedir.

“Germ u serdne bakılmaz bu fen dnynun
Eyleme vakit zyi' dime kı yaz oku yaz” [19-a]

Yukarıdaki beyit, hitap edilen kitleye nasihat babında söylendiği izlenimini vermektedir. Burada dünya hayatının geçiciliği, “fen” sözcüğü ile vurgulanmaktadır. Geçici bir hayat ve buna mukabil zamanın boa harcanmaması fikri, bir tezat olarak dnlebilir. Hatta bu çalışma; “germ u serdne bakmadan, kı-yaz demeden” yani sürekli bir çalışmayı,

ilim öğrenmeyi salık vermektedir. Bu düşünce, toplumun zihniyetiyle ilişkilendirilebilir. Ahirete iman eden bir zihin, hayatı sadece bu dünya ile sınırlandırmaz; hatta insanın dünyada yaptıklarının karşılığını alacağına dair inanç, vaktin boşa harcanmamasını destekler niteliktedir. Karşıt kelimelerin “germ-serd (sıcak-soğuk), yaz-kış” kullanımını tezattır. “Germ u serd” ibaresi, mecaz olarak hayatın rahatlığını ve zorluğunu düşündürdüğünden istiareidir.

12. Şârihin Şerhe Dair Yaklaşımı

“Mazmūnı üzre şerhine şürū’olunup üç şartla meşrūt kıldım. Evvelki şart oldur ki her bir lugātını beyān itdikte ba’zı lugātde münāsîp üzre bir beyit îrād idüp takviye itdim lâkin beyitlerin ba’zısı Türkçe ve ba’zısı Fârisîdir ki tabāyi’-i insāna muvâffik ola. İkinci şart oldur ki her bir kıta’nın āhirinde bir gazel îrād idüp kāfiyesini kıta’nın āhir beytinin kāfiyesi üzere olup nāzırına ferah vire. Üçüncü şart oldur ki kıt’ā-i sālisede olan san’at-i garîbe-i ‘ināyeti’llāhi Te’ālā beyān itdim.” [3-b]

Şârih, şerhini üç şart üzere tasnif ettiğini söylemektedir. Şârih, şerhini bazı beyitlerle takviye ettiğini, bu beyitlerin bazısının Türkçe bazısının Farça olduğunu ve insan tabiatına uygun olmasını dilemektedir. Ayrıca her bölümün sonunda bir gazele yer vererek okuyanlara ferahlık vermesini istemektedir. Şârih Allah’ın yardımıyla üçüncü bölümde de “san’at-i garîbe” diye ifade ettiği lugazlara yer vermektedir.

“Bu şerh itdigüm kürrāseye mahlasımıza münāsîp Nâtıkîye tesmiye idüp ve ümid iderem ki yarın kabirde [4-a] sebab-i nutkum olup Münkerin su’allerine cevābımız āsān ola. Āmin. Yā Mu’în!”

Şârih, yaptığı bu çalışmanın, ismiyle adlandırılmasını istiyor. Bu çalışmanın ümidiyle kabirde sorulara kolay bir şekilde cevap vermeye vesile olmasını, Cenab-ı Allah’tan diliyor. Akabinde “Egerçi mahlasım Nâtık o günde nutka rāhım yok [4-a]” dizesiyle kıyametin dehşetini bize hatırlatıyor: “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evladı ne evlādın babası nāmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin.” (Kur’ân-ı Kerim, 31/33) āyeti şârihin endişesini somutlaştırıyor. Dinî bir gelenek içerisinde şekillenen metinler, kıyāmet gerçeğiyle insanı yüzleştirmektedir. Yani onun ölümlü olduğunun, başıboş bırakılmadığının ve öldükten sonra tekrar diriltilip hesap vereceğinin hakikatını içermektedir.

“Hüdā-yı Te’ālāya hamd u sipās.

Ana şükr ü minnet senā bî-kıyās” [4-a]

Şârih, beyitte geçen bazı kelimelerin hareke kaydını vererek yanlış okuma riskini

ortadan kaldırmakta ve zaman zaman açıklamalarda bulunmaktadır: “Hüdā zamm-ı hā ile Hak Te‘ālā Hazretlerinin ismi-i şerîfidir. ‘İlm-i hâsdür. Gayra ıtlāk olmaz...Sipās sîn-i evvelanın kesresîyle şükr ü minnet ma‘nâsınadır...[4-b]” Ayrıca “Hasıl Beyit” başlığıyla beyitten alınması gereken mesajı, doğrudan vermektedir: “Hak Te‘ālā Hazretlerine endâzesiz hamd u şükr ü minnet ve senâ olsun. Zîrâ hamdün zikr-i vâcîp olduğundan bu beyit ile edâ itdi ve salavâtı dahı beyt-i âtî ile edâ idecekdir. [4-b]”

“Şāma dek olmaz tahammül subhun olmuş vüs‘atı

“İt gurūba dek ‘atāyî yoksa şāmdür gurbeti” [5-b]

Yukarıdaki dizelerde “şām (akşam)-subh (sabah)” birlikteliği hem şekil hem mana itibariyle tezat oluşturmaktadır. Şārihin “dimāğa koku verici Yūsuf ile Ya‘kūbun rüz u şebde karîn ve yoldaş” olarak izah etmesi maddî açıdan uzak; fakat manevî açıdan ise birbirlerine yakın olduğunu göstermektedir. Bununla hem telmih hem hüsn-i talil yapılmıştır. Ayrıca şārih, bunu “ifrāt-ı muhabbetden kināye” olarak ifade etmektedir.

“Çü burcî sa‘âdetde hoş ahterem

Ki Ya‘kūb Yūsuf birāderlerim” [6-a]

Şārih, burc-ı sa‘âdetten kasıt yüksek bir mertebeye erişmek anlamında izah ediyor. “Ya‘kūb ve Yūsuf nāzım-ı merhūmun üvey birāderleridir. [6-a]” Şārih, Ya‘kūb ve Yūsuf’u, nāzım-ı merhumun üvey kardeşleri olduğunu söylemekle zihin karışıklığını gidermektedir. Gerçi ayrılık ve muhabbet fikri, Ya‘kūb ve Yūsuf peygamberlerin kıssalarını da hatırlatıyor.

13. Örnek Bir Şerh Denemesi

“Ādem zi behişt yāft noxsān ez zen

Yūsuf belā-yı çāh zindān ez zen

Sîmurg be kūh kâf pinhān ez zen

Sad mülk Süleymān şode vîrān ez zen” [25-b]

Yukarıdaki şiirin üçüncü dizesinde simurgun Kafdağı’nda gizlenmesine gerekçe olarak kadın gösterilmiştir. Şārih de bu meyanda şunları söylemektedir: “Sîmurg ‘ankā kuşdur ki kuşların pādîşāhı idi. ‘Avrat şerrinden nā-bedîd oldı ki ismi mevcūd cismi nā-mevcūddur dirler... Bu nazm ‘avrat şerrine giriftār olan merdān-ı pāk-dāmenlerin hāl beyānında sîmurgun kıssasına telmîh vardır. [25-a/ b]” Burada; simurgun adı olup kendisi olmayan anka kuşu olduğu, kuşların padişahı olduğu, kadın şerrinden kaybolduğu, yani

görünmediği ve kadınların tuzağına düşen temiz erkeklerin durumunun bir beyanı olduğu anlatılmaktadır. Şârih, edebî sanat olarak telmih yapıldığını söylüyor. Görüldüğü üzere zaman zaman edebî sanatlar, şârih tarafından açıklanmaktadır. Aslında yukarıdaki dizelere bir bütün olarak bakıldığında; Âdem, Yûsuf ve Süleymân peygamberlerin kıssalarına bir gönderme olduğundan telmih ve “ez zen” ibaresinin tekrarıyla da tekrar yapılmıştır. Beyitlerin kendi arasında uyaklı olması, nazım biçiminin mesnevi olduğunu göstermektedir. Burada “ez zen” rediftir ve “-ân” ise zengin uyaktır.

“Âfitâb-ı ‘âlem oldun virmesün eksüklüğün

Tanrı bâkî eylesün tâ devr olunca nüh kibâb” [30-b]

Yukarıdaki beyitte; âfitab, âlem, nüh kibâb ve devr sözcükleriyle bir tenasüp yapılmıştır. Âfitâb-ı ‘âlem terkihiyle hem açık istiare hem mübalağa yapılmıştır. Nüh kibâb terkihi, şiir geleneğimizde çokça kullanılmıştır. Nüh, Farsça dokuz rakamına ve kibâb da kubbe sözcüğünün çoğulu olarak gelmektedir. Dokuz felekler olarak tam çevirisi yapılan bu ibare, Arapçanın dil içerisinde kendi kuralını işlettiğine güzel bir örnek olmaktadır. Anadolu’da Allah eksikliğinizi vermesin, şeklinde yapılan dualara aşınayız. Ayrıca burada “tâ devr olunca nüh kibâb” ibaresi ile kıyamet gerçeğine dikkat çekilmektedir. İnsan tekinin beslendiği kaynaklar, nihayetinde onun bakış açısına da sirayet etmektedir. Kıyametin dehşeti: “O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.” (Kur’ân-ı Kerim, 80/37) âyeti ile âdeta resmedilmektedir. “Tâ devr olunca nüh kibâb” ibaresi, “Her biri, bir yörüngede yüzmektedir.” (Kur’ân-ı Kerim, 21/33) âyetini çağrıştırdığından burada telmih yapılmıştır. İnsanın ölümü kendi kıyametidir, bilincinde olanlar ve kendi kıyametiyle yüzleşenler, ebedi olmadıklarının da mesajını verirler: “Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?” (Kur’ân-ı Kerim, 21/34).

14. Sözlük Bölümüne Dair

Eserin sözlük kısmı, “El-Kıt‘ati’l-Ülâ Mine’r-Risâleti” başlığı altında verilmektedir. Manzum sözlük çalışmalarına dikkatli baktığımızda ilk öğretilmek istenen kelime, yaratıcının ismi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu metnin sözlük kısmı da yaratıcının adıyla başlamaktadır. Önce Türkçe sonra Farsça olarak verilen kelimenin farklı dillerdeki karşılığı, şârih tarafından; “Süryânice, İbrânice, Harzemce, Rümca, Hinduca, Urumca ve Bulgarca” olarak verilmektedir.

“Nedir Tengri Yezdân ü İzid Hüdâ

Ferāhem karīb oldı ayru cüdā” [10-a]

Şārih, Farsça masdarlar hakkında bilgi verip Farsçanın kurallarının çok olduğunu, fakat bir miktarının özet bir şekilde verilip bununla yetinilmeli ve böylece öğrencilere ve hocalara zorluk verilmemesini salık vermektedir. Ayrıca şārih, fiillerin geçmiş, geniş, gelecek ve olumsuz halleri hakkında bilgi vermektedir. (Bkn. :10-b / 11-a)

Yaratıcının akabinde peygamberin gelmesi bir tesadüf olmasa gerek. Yaratıcıya iman peygambere imanı mücbir kılmaktadır.

“Peyamber haberci sünülme kebāb

Kopuz oldı bürbüt hem eklek rebāb” [11-b]

“Gamîn gussaludur sevinmek ne şād

Zemîn yer seher vaktidür bāmdād” [14-a]

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi sözcüklerin sıralanması; Türkçe- Farsça ya da Farsça-Türkçe şeklinde verilmektedir. Türkçe olarak verilen gamîn Farsça karşılığı olarak gussalu verilmiştir. Hâlbuki gamîn Arapça kök+Farsça -în ekinden oluşmaktadır. Metin okumada şārihin açıklamasına binaen “şāz, bāmdāz” sözcüklerini “şād ve bāmdād” şeklinde vermeye çalıştık. Bunu, şārihin açıklamalarını dikkate alarak yaptık. Sözcüğün anlamdaşını ya da aynı sözcüğün farklı eklerle kullanımını birlikte veren şārih, bu yöntemle kelime ezberlemeyi kolay kılmakta, ayrıca Farsça bir kelimeye, farklı ekleri getirerek bunların işlevini de öğretmeye çalışmaktadır.

“Gamîn güssaludur ki nādir ne şāz

Zemîn yir sem agū sığınmak‘iyāz” [14-b]

Bazen aynı kelimelerin tekrar edildiği görülmektedir: “gamîn, güssalu; zemîn, yir” gibi. Arapça aynı anlama gelen sözcüklere de yer verilmekte: “nādir, şāz” gibi. Beyitlerde Türkçe-Farsça sözcüklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir; fakat ikinci dizede görüldüğü gibi Farsça-Türkçe ve Arapça sözcüklerin karşılıklarının da verildiği görülmektedir.

“Nedür būs öpmek kucakdur kenār [14-b]” Bu dizede “kucakdur kenār” ibaresini şārihin: “...taraf ve hālet-i vuslatdan kināye olur falān filān kenār etdi dirler...[14-b]” şeklindeki izahatı, anlamayı kolay kılmaktadır. Böylece şārih, sadece kelimenin başka dildeki karşılığını vermiyor, aynı zamanda; teşbih, istiare, kinaye, vb. edebî sanatlar hakkında da bilgi vermektedir.

“Tutak leb ‘Arabca kalaydür rasās

Yılan mār niy yok fevzdür halās” [15-a]

Yukarıdaki beyitte nāzımın, Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça ya da Farsça-Türkçe şeklinde bir sıralama da izlediği görülmektedir. Bazen anlamdaş kelimeleri “fevzdür halās” örneğinde olduğu gibi birlikte vermektedir. “Niy irvā belki Nātık hîn-i mevtinde olur ihyā [15-a]” Bu dizede de görüldüğü gibi metni okurken şārihin açıklamalarını dikkate almaktayız: “Niy nūnun kesri ve yā’ -i sākine ile yok lā ma ‘nāsına. [15-b]” Ayrıca şārih, yer yer kelimenin anlamını verirken kelimenin farklı kullanımını da açıklamaktadır: “Leb tutak ve taraf ma ‘nāsına dahi gelür. Leb-cūy ve leb-i deryā dirler. [15-a]”

Şārih, Farsçada sözcüklerin nasıl çoğul yapıldığını, ayrıntılı bir şekilde açıklıyor:

“Emmā Fārisiyye olan esmānün cemi‘nde kā‘ide budur ki eger ism-i zevi’l-ervāhdan olursa elif nūn ile cemi‘lenür ādemiyān ve melikān periyān ve cānverān gibi. Ve eger āhirinde hā’ ‘alāmet olursa elif ve nūndan ol kāf-i Fārisî getirürler hācegān ve bendegān gibi. Ve emmā cemādātın olursa ahirine elif ile hā ziyāde iderler āsmānhā ve zeminhā gibi. Eger cemādatün ba‘zı cihetinde hayvānāta müşābeheti olursa iki vechiyle isti‘mālî cā’izdür dirahthā...[15-b]”

Bu ibareden olarak ruh sahibi canlı varlıklar -ān ile cansız varlıklar ise -hā ile çoğul yapılmaktadır. Ayrıca şārih, insan dışındaki canlı varlıkların hem -ān, hem -hā ile çoğul yapılmasının caiz olduğunu söylemektedir. Burda dikkat edilmesi gereken nokta “hāce ve bende” sözcüklerinde olduğu gibi sonu kapalı he ile biten sözcükler, -gān şeklini alarak çoğul olur. Kelimenin hem tekil hem çoğul biçimi, yeni bir dil öğretimini merkeze alan günümüz eserlerinde de bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

“Berg-i dirahthān-ı sebz der-nazar-ı hūş-yār

Her varakî defterist ma‘rifet-i kird-gār” [17-a]

Yukarıdaki Farsça beyit, “nitekim şeyh buyurur” ibaresiyle aktarılmaktadır. Bu beyit, Şeyh Sadi-i Şirazi’ye aittir. Burada “şeyh” ile yetinilmesi, onun Osmanlı medreselerinde okunan ve tanınan bir isim olduğunu göstermektedir. Günümüz dil çalışmalarında “dile maruz kalma” şeklinde ifade edilen bu yöntem, aslında geleneksel dokuda da varlığını sürdürmüştür. Sözlük bölümünde bu tür iktibasların olması, bir bakıma monotonluğu kırmakta ve güçlü şairlerin beyitlerinin aktarılması da buna hizmet etmektedir.

“Her gören ‘ayb itdi āb-ı dīde-i giryānımı

Eyledim tahkîk görmüş kimse yok cānānımı” [15-a]

“Meres ip ceres çan satldür feres[16-b]” Bu dizede “satldür feres” ibaresini, ilk etapta yanlış okuduk diye düşündük. Şārih: “... satl didüğün at degüldür belki at suvardıkları kabdür böyle olacak. Der-feresdeki der lafz-ı dālin fethiyle telaffuz olundukda ma‘nāsı es-satl fî hakki’l-feres olur...[16-b]”

Yukarıda da belirttiğimiz gibi şārih, kapalı anlatımlara izahatıyla açıklık getirmektedir. Feres sözcüğü ile kastedilen at, satl ise atları suvardıkları kap olduğu anlaşılmaktadır. Farsçada “der” edatı kullanıldığı yere göre; için, sebep, görelilik, bulunma, vb. anlamları içermektedir. Bu dizede “satldür feres” ibaresini “satl der-feres” şeklinde de okunabilir, diye düşündük. Zaten şārih de bu manaya dikkat çekmektedir: “es-satl fî hakki’l-feres” yani kova at içindir/ atın hakkıdır.

Şārih, bazen de sözcüğün farklı bir anlamına dikkat çekmektedir: “Evvelki zāğ kuzgun ma‘nāsına. İkinci zāğ küşe-i kemān ma‘nāsına. [18-a]” Bām bā’-i ‘Arabîyle tam üsti sath ma‘nāsına ve orta fecir ma‘nāsına dahı gelür. [19-b]

“Güneş mihr u hurşîd ü aya di māh

Sitāre ne yıldız emîre di şāh” [20-b]

Sözlük kısmında beyitler, mesnevi nazım biçiminde verilmektedir. Bu beyitte “māh-şāh” sözcüklerinde “-āh” zengin kafiyedir. Beyitleri genel olarak incelediğimizde zengin kafiye şeklinde uyaklandığı görülmektedir.

“Māh üç ma‘nāya gelür evvelā ay ki dünyā gökünde ma‘rūf yıldızın adıdür. Sāniyen ay ki bir yılın on iki bahşından biri sene dirler. Meselā sene-i kameriyede muharrem safer āh sene-i şemsiyede tārîh-i Rüm i‘tibāriyle teşrîn-i evvel teşrîn-i sāni kânün-ı evvel kânün-ı sāni şubāt ayār hazîrān temmüz āb eylül āğustos. Tārîh-i Firdevs-i kadîm ve Tārîh-i Celāl i‘tibāriyle ferverdîn ordibehişt hordād tîr mordād şehrihver mihr abān āzer dey behmen isfend-ürmüz. Sālisen Fûrs aylarınün on ikinci günü ...[20-b]”

Yukarıdaki ibareden olarak şārih, bazen bir kelimenin farklı anlam ayrıntıları üzerinde ayrıntılı bir açıklama yapma gereksinimi de duymaktadır.

“Kem eksükdürür hem dahı muhterem [23-a]” Kem sözcüğü Farsçada eksik anlamına gelmektedir. Kem hem eksik hem muhterem olarak ifade edilmiş. Şārih, bu kafa karışıklığını, “Kem feth-i kāf-i ‘Arabîyle eksük nākıs ma‘nāsına. Lugat-ı Ni‘metullahda kem lafzı ednā ve ‘azîz ve muhterem ma‘nālarına dahı gelmişdür. [23-a]” ibaresiyle gidermektedir. Görüldüğü

gibi şārih, önce kelimenin hareke kaydını vermekte sonra onun Arapça karşılığı olan nākıs sözcüğünü vermekte ve daha sonra kem sözcüğünün ednā, azîz ve muhterem anlamına geldiğini Lugat-ı Ni‘metullah’ı kaynak göstererek açıklıyor. Böylece kapalı ifadeler, şerh yöntemiyle açıklığa kavuşmaktadır.

Çi şebnem gice şeb di gündüze rüz

Kışa dey kara berf yeh hem ne buz [26-a]

Yukarıdaki dizelerde çi, şebnem, gice anlamca birbirini çağrıştıran sözcüklerdir. Bu anlam ilişkisi ve çağrışım zenginliği ikinci dizede; kış, dey, qar, berf, yeh ve buz sözcükleriyle daha da belirginleştiği görülmektedir. Bu, bir tenasüp örneğidir. Gece- gündüz ifadesinde ise bir tezat göze çarpmaktadır. Yeni bir dil öğrenmede benzer sözcüklerin bir arada kullanılması ya da karşıt sözcüklerin kullanılması ya da sözcüklerin çağrışım yoluyla aktarılması, bugün de dil öğrenmede bir teknik olarak sunulmaktadır.

“Diken hār bülbül ne ‘andel hezār

Ne yek bār bir kerre yük oldı bār” [26-a]

Şārih, açıklama kısmında hezār sözcüğünün sayı itibariyle bin sayısına da denildiğini; fakat şiirde bülbül adlı kuş olduğunu ifade etmektedir. İkinci dizede “bār” kelimesi, hem defa, kez hem yük anlamında kullanılmıştır. Şārih, “bār” kelimesinin yemiş, semer anlamına da dikkat çekmektedir. Farsçası verilen kelimenin hem Türkçesi hem Arapçası şārih tarafından verilmektedir. Sözlük kısmında buna benzer kullanımlar göze çarpmaktadır.

“Hāsılı nîst ez în zühd riyā’ vü salāh

Rūh rā tāze koned hāssiyet-i cevher rāh” [27-b]

Şārih, kimi zaman da açıkladığı kelimenin örnek kullanımını bir beyitle vermektedir. Rāh sözcüğünün Arapça şarap anlamında olduğunu izah ettikten sonra: “...Ferişte şāhibinün bu beytinde rüşendür.” gibi benzer ifadelerle iktibas da yapmaktadır.

“Nitekim bu fakîrin gazelyātınün ba‘zı beyitlerinde vāki’ olmuştur. [28-a]” ibaresinin devamında “Beyt li-Nāmikihi” başlığıyla verilen beyitler şārihe aittir ve beyitte yer alan “Nātıkam” sözcüğü de mezkūr düşüncemizi desteklemektedir:

“Hüsn-ı to mānend-i tāvūs saht nālem der-kemer

Nātıkam h’āhiş-gerem mānend bülbül gülşenet” [32-a]

“Gāfil zen-i dünyānun seyrānı olur fānî

Fānîde kalur mı hîç gerçi ola sad şānı
Şānı bilinen şehler hep taht-ı türāb oldu
Ol dîde didi yā Rab yandı bu cānım cānı
Cānını seven cānlar cānıyla tolar kabri...” [21-a]

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi bir dizenin sonunda yer alan kelime, sonraki dizenin başında yer almaktadır. Arap şiir geleneğinde çokça görülen bu sanat, “reddü'l-‘acüz ‘alā sadr” olarak meşhur olmuştur. İnsanın fānî olduğuna -ne kadar meşhur olsa da- ölümün elinden şahlara bile kurtulamadığına, bunların toprak altına alındığına ve onlardan hiçbir iz kalmadığına tanıklık etmekteyiz. Bu tür dizeler, manzum sözlüklerin sadece sözlük işlevi görmediğini de göstermektedir.

“Tiri desed dahı bil çatri desed
Kırk ve elli pat deseddür şest desed
Altmış ve yetmiş dahı sedam desed
Oldı seksan hem dahı osam desed”

“Üsküfi merhūm Bosna dilince bir lugat nazm idüp anda beyān itmişdür. [41-a]” ibaresi ile şārih; otuz, kırk, elli, yetmiş ve seksen sayılarının Boşnakça karşılığını bize aktarıyor. Bu, Osmanlı'nın, imparatorluk kimliğinin ya da Osmanlı Türkçesinin bir imparatorluk dili olduğu gerçeğinin bir yansıması olmaktadır.

15. Muamma Örnekleri

“Bihakkın ‘aşk-ı Ādem hüsn-i Havvā
Murādem ez to şod kalb fesevvā” [35-b]

Şārih, mu‘ammā hakkında açıklama yapmakta ve akabinde verilen beyitleri izah etmektedir. Kaidelerden birinin kalb; yani sözcüğün ters çevrilmesi olduğuna işaret edilmektedir. Yukarıdaki beyitin ikinci dizesinde yer alan “fesevvā” sözcüğü için: “Meselā fesevvā maktūb oldukda Yūsuf ismi çıkar.”

“Nîze-i maktūb rā kon
Dān ki ūrā miyān tîr neh” [35-b]

Bu Farsça beyiti, “Nîzeyi ters çevirip ortasına tîr getirmeyi unutma!” şeklinde çevirebiliriz. Bu beyitte; nîze: mızrak, süngü, maktūb: tersine çevirilmiş, rā: Farsçada belirtme

durum eki, kon: kerden fiilinin emr-i hazırı yani yap, dān: dānisten fiilinin emr-i hazırı bil, ūrā: onu, miyān: orta, ortası, tîr: ok, neh: nehiden fiilinin emr-i hazırı bırak, yerleştir anlamında. Şārihin yaptığı açıklamaya binaen Farsça verilen sözcüğün Arapçası ya da Arapça verilen sözcüğün Farsçası getirilir ve ayrıca tashîf de yapılır: “Noktasız harfi noktalı ve noktalı harfi noktasız itmekdür. [35-b]” Bu ibareden tashîfin ne olduğu da anlaşılmaktadır. “Meselâ nîzenün ‘Arabîsi rumhdür maktûb kılsan hamr olur. Zîrâ ki tashîf ve tîr ‘Arabîsi sehmdür. Anün miyānı tā`dur ve hamz tashîf olmuşdur. Āhirine hā getüricek hamza olur. [35-b]” Bu yapılan açıklamaya mebni, yukarıdaki beyitle kastedilen sözcüğün, Hamza olduğu anlaşılmaktadır.

“Ağzına aldıkda zülfün ol kamer

Kim görürse cigerine kan tamar” [36-a]

Yukarıdaki beyitin açıklamasına binaen burada kastedilen sözcüğün, Muhammed olduğu anlaşılmaktadır.

“Eger dervîş eger şāh-ı zamāne

Gelen hasret gider elbet cihāne” [36-a]

Ahiret hayatının sonsuz, dünya hayatının ise geçiciliğine rağmen, insanın dünyaya meylini şu dizeler, ādetâ özetlemektedir. Şārih; “‘Ayn-tāb Müftîsi Hākî ‘Abdü’r-Rahmān Efendi kuddise sırrıhu’l-‘azîz Şāhidî merhūmun lugatınün nazîri Nazmü’ d-dālî nāmında olan ‘Arabî lugatın dibācesinde bu beyit şerh makāmında bir hikāye tarzında mu‘ammā-güne bir tārîh zikr itmişdür. [36-a]” diyerek Sultān Osmān’ın tahta çıkışına bir tarih düştüğüne dikkat çekmektedir:

“Anı gül-gonçe sulub cem açulup seyr oldı

Sāl-i meh tārîh -i hākî saferü’l-hayr oldı” [36-b]

“Gül-gonçe-i merhūm şevketli Sultān Mahmūd Hānün tārîh-i vilādetleridür. Anı gül-gonçe solmasından murād müfāce`āt-i intikālleridür. Cemden murād şevketli ‘Osmān Handür. Açılmasundan murād tahta cülûsdur ta`miye tevriye tarîkıyla lafz-ı cem kırk üçdür. Açılmasundan murād saferü’l-hayrün çıkmasıdır. Gonçe māhe lafz sāl-i ma`nevi tārîh olur. [36-b]” Görüldüğü üzere tarihî olaylara da mu‘ammā tarzı beyitler yazılmıştır.

Şārih, muamma örneklerini “san`at-i garîbe” olarak tanımlamaktadır. Şārih, bu konuyu açıklığa kavuşturmak için metnin son kısmında farklı lugaz örneklerine yer vermektedir. Ayrıca şārih, bu konuyu, “fürü`āt-ı şî`ir” içinde tanımlamaktadır: “... Bir mikdār dahı el`ân

keşf u ‘ayān olunup ve fūrū‘āt-ı şî‘irden lugaz dahı bu makāmda şerh u hāll olunsa gerekdür. [42-b]”

16. Lugaz Örnekleri

Dursun Ahmed Nātıkî’nin, Arapça vükufiyetini göstermesi açısından önemli olan bu rübā‘î, ancak şārihin açıklamasına binaen sağlıklı bir şekilde okunmaya olanak vermiştir.

“Kevnu ‘aklin ‘ilme küllin kevnu nutkin fi ‘ulā

Fî femin küllu mekūlin fezlüküm sallū ‘ulā

Künhu ğilzin nekzu keffin leġvu kavlin men yekūm

Künhu fi ‘lin tev‘u kayyūm vefku nassin kat‘u lā” [42-b]

Yukarıdaki okumayı destekler nitelikte: “Kevnu el-lafz mübtedā ismine muzafdür ‘ilme küllin anun haberüdür. Kevnu nutkin mübtedānuñ haberidür. Fî ‘ulā zarf-ı müstakarr olarak kevnu sānînün haberüdür ya‘ni‘aklin ‘ilm-i külli olması ‘ālî olan kelām-ı Hakkda nutkun vāki‘ olmasıdır... [42-b]” şeklinde uzun uzadıya yapılan yorum, metnin zorluğunu göstermesi açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Şārih, “fezlüküm sallū ‘ulā” ibaresinin “sallū ‘aleyhi ve sellimū” āyetine telmih edildiğini söylüyor. Āyetin iktibas kısmı, “Siz de ona salāt ve selām edin.” anlamındadır. Āyetin tamamına bakacak olursak: “Allah ve melekleri, Peygamber’e çok salavāt getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavāt getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.” (Kur’ān-ı Kerim, 33/56). Bu āyetin dipnot kısmını, faydalı olacağını düşünerek paylaşmak istiyoruz: “Allah’ın salavātı, rahmet etmek ve kulunun şānını yüceltmektir. Meleklerin salavātı, Peygamber’in şānını yüceltmek, müminlere baġış dilemek anlamındadır. Müminlerin salātı ise, dua anlamına gelmektedir. Allah bütün müminlere, peygamberlerine salāt ve selām getirmelerini emretmekte ve ona saygı göstermelerini istemektedir...” (Kur’ān-ı Kerim, Dipnot:1, s.417).

“Kat‘u lā kat‘u halkı men lā yū‘minu bi’llāhi ve resūlihi takdirinde haber ba‘d haberidür. Ya‘ni işün ve sa‘yün nihāyeti Allāha itā‘at Kur’āna hadīse muvāfakat îmān itmeyen kāfir müşriklerin boyunlarını kat‘ itmekdür. Zîrā bunda “etî‘ū’llāh ve etî‘ū’r-resūl” el āyeh āyet-i kerīmesine işāret vardür. [43- b]”

Şārihin, “kat‘u lā” ibaresinin yorumuna ilişkin yukarıdaki iktibası paylaştık. Bu iktibasın, “îmān itmeyen kāfir müşriklerin boyunlarını kat‘ itmek” kısmını -baġlamından ayrılanlış yorumlara sebebiyet vermemek adına Mümtehine Suresi 8. āyeti ile paylaşmak istedik:

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.” (Kur’ân-ı Kerim, 60/8). Şârihin devamında “etî’ü’llâh ve etî’ü’r-resûl” âyetine işaret ettiği ibare: “Allah’a ve peygambere itaat edin.” anlamındadır. Bu ibare; Nisâ 59, Mâide 92 ve Nür 54. âyetinde de geçmektedir.

Yukarıdaki rübâ’î’nin birçok “esrâr-i hafiyye” barındırdığını ve aynı zamanda muamma ve lugaz bahsi için şârihin ifade ettiği “san’at-ı garîbe” olduğu -anlam itibariyle de “şerî’at-ı garrâya müştemil” olduğu- şârih tarafından ifade edilmektedir: “Ey ‘âşık-ı me’âni ve ey delîr-i Sübhâni ma’lûm olsun ki bu rübâ’î mezkûr ki âtide zikr itdün bunda niçe esrâr-i hafiyye ve kıt’â-i sâlisenün nısfında olan san’at-ı garîbe bundadür. Zîrâ bu rübâ’î on altı harfdan mürekkebdür sâd-i mühmeleden yâya dek musanna’ ve mükerrer olmuştur. Zîrâ nâzım-ı merhûmun ebyâtınun evâ’ili ve evâhiri ve hurûf-ı revîleri şâddan yâ[ya] dek bu rübâ’ide münderic ve me’ânisi dahı şerî’at-ı garrâya müştemildür. [44-a]”

Şârih, daha önce muamma örnekleri hakkında bize örnekler vermişti. Bu son bölümde ise lugaz örneklerini verirken “lugaz ve mu’ammâ beyinde fark ola” diyerek muamma ve lugazın farklı olduğuna dikkat çekmek istiyor. Lugaz Arapça ise “mâ hüve” Farsça ise “çîst ân” ve Türkçe ise “ol nedür” sözcükleri ile anlaşılmaya çalışılır; yani “o nedir?” Bu kısma mebni olan iktibas: “Lâkin lugaz olan şey’in ismi mu’ammâ gibi olmayup belki mes’ûlu ‘anhü ba’zı evsâf ile istidlâl ve istinbât eylemek mümkün ola ki lugaz ve mu’ammâ beyinde fark ola ve dahı lugaz ‘Arabîyyâtdan mürekkeb ise mâ hüve Fârisîden ise çîst ân Türkîden ise ol nedür kim lafızlarıyla tasdîr olunur. [44-a /b]”

Misâl ‘Arabî Beyit

“Ve mâ ğülâmun râki’un sâcidun ehû nuhûlin me’ahu cârî

Mülâzımun li’l-hamsi fî vaktihâ mu’tekifun fî hidmeti’l-Bârî” [44-b]

Yukarıdaki beyit ile anlatılmak istenen nesne -şârihin yorumuna binaen- “kalem”dir.

Misâl Fârisî Beyit

“Çi çîz est ân ki dâred heşt dîde

Be- cî [çî] cürmî ser u domeş burîde” [44-b]

“Sekiz gözü olan o nesne nedir? Ne suç işlemiş ki, kuyruğu ve başı kesilmiş.” şeklinde bir çeviri yapabiliriz. Bu Farsça beyit ile anlatılmak istenen nesne ise “ney”dir.

Diger Misâl ez- Fârisî Beyit

“Eger mushaf ū nîstî kücâ dîden kesî

Piyâle-i zerîn be-teşt mînâ-fâm” [45-a]

Yukarıdaki beyit ile anlatılmak istenen nesne -şârihin yorumuna binaen- “yevm”dir.

Misâl Türkî Beyit

“Ol nedür kim bir küçük neyzen dede

Rahmet okudur nezîr Ahmede” [45-a]

Bu Türkçe beyitte ise “bundan remz-i lugaz sivrisinekdür.” ifadesi ile “sivrisinek” söylenmek istenmiştir.

Diğer Misâl li-Şârihihi Beyit

“Zikr ider Mennânı hergiz ol ne kim söylesin

İtmeki ummuş Hüdâdan böyle bir söz dinlesin” [45-a]

Şârih, bu lugazla ehl-i dünyâyı remz etmektedir. Dış planda Mennân ismini zikredenlerin, aslında murad ettiklerinin ekmek olduğunu, bunu da Mennân lafzının ikinci hecesine dikkat çekerek vermektedir. Bildiğiniz gibi “nân” Farsçada ekmek demektir.

Diğer Misâl li-Şârihihi Beyit

“Mihnetin sūretidir bende musavver bilünüz

‘Aşk-ı Yezdādadür dā’imā Nātık görünüz” [45-b]

Şârihe ait bu son lugaz örneği, Dursun Ahmed Nātıkî`nin inançlı, dindar bir kimliğe haiz olduğunun da göstermektedir. Bu beyitle şârihin Cenâb-ı Allah’a olan muhabbetini görmekteyiz. “Remz-i lugaz muhabbet-i İlâhîdür. Zîrâ mihnet ile muhabbet imlâda ve sūretde bir yazılır...[45-b]” ibaresi de düşüncemizi destekler niteliktedir.

17. Metinde Geçen Farsça Beyitler

“Āmed ber-men ki resūlem

Goftem to bero ki men Hüdāyem” [4-b]

“Hüb-rūy hemçünîn her dem zi-leb

Ger be-morde cān dehed ne-būd ‘aceb” [13-b]

“Hasta dil çend tevān ferişte-i der-dehr

Hîz-i merdâne kadem neh ki cihānest firāh” [13-b]

“Vah ki men mî tevānem ki be busem pey ū
Ey besā kes be tasarruf zi der-āgūş gūzeşt” [16-a]

“Hüsrevā der-zamān-ı ma‘rifet
Ne-dehed bāz zahmet güncişk” [16-a]

“Kebüter bā kebüter bāz bā bāz
Koned hem-cins bā hem-cins pervaz” [16-b]

“Berg-i direhtān-ı sebz der-nazar-ı hūş-yār
Her varakî defterist ma‘rifet-i kird-gār” [Şeyh Sādî / 17-a]

“Ber bām-ı kasr-ı devleteş ez zāğ be-güzered
Şāhî ki dîd zi sāye-i hod çün hemān zāğ” [18-a]

“Ez men o rā yekî selām zedem
Kerd ez men be-hişim çeşm-āğîl” [19-b]

“Āfitābem niyāmede be-beze günāh
Çi zenî ğamze-i gül-i be-meze” [19-b]

“Kemterîn tāk-ı haşmet hüsrev
Der ‘ulüv çün kemān-ı Sām buved” [20-a]

“Dîde-i düst be-to rüşen bād
Sîne-i hasm pür ez nāvek-i çarh” [20-a]

“Hem-çü Şîrāz hürrem ez ‘adalet
Nîst iklîm der heme kişver” [22-b]

“Bād-ı bākî sāye-i ta‘zîm-i o
Tā ki bāşed nām-ı levhî karzamān” [24-b]

“Araz rā be-hān tā beyār düşmār
Ki cenkest şükr ki āyed be-kār” [25-a]

“Bismi‘llāhi‘r-rahmāni‘r-rahîm

Hest kilîd-i der-i genc-i Hakîm” [Molla Câmî / 25-b]

“Kazâ sezed ki be-nehr firâş bârgemet

Be rây fahr zi mihr u ser sâzed nehî” [27-a]

“Şâh-ı enâm Şeyh Ebû İshâk

Ey külâh-ı to reşk efseregî” [Şems-i Faḥrî / 27-b]

“Dilârâm râ ber ruh ez şermegî

Semen lâle şod lâle lu’lû zi hûy” [27-b]

“Hâsılı nîst ez îñ zühd riyâ’ vü salâh

Rûh râ tâze koned hâssiyet-i cevher râh” [Ferişteoğlu / 27-b]

“Âhir-i devlet let est âhir-i dinâr nâr

Âhir-i dirhem hem est kalb ikbâl lâ bekâ” [29-a]

“Hüsn-ı to mânend-i tâvûs saht nâlem der-kemer

Nâtıkam h’âhiş-gerem mânend bülbül gülşenet” [Nâtıkî / 32-a]

“Eger h’âhî ki esrâr-i dilet pür bâşed ez ‘irfân

Be mihr-i mihter-i hûbân derûn ber mücellâ kon” [32-b]

“Hâcib zer-i ter bâşed der-hass sehâ zâteş

Der hubb-ı Hüdâ sebteş ez bād ser-i zâteş” [Nâtıkî / 33-b]

“Bihakkın ‘aşk-ı Âdem hüsn-i Havvâ

Murâdem ez to şod kalb fesevvâ” [35-b]

“Nîze-i maktûb râ kon

Dân ki ūrâ miyân tîr neh” [35-b]

“Sûls hatt-ı ten nüvişt Yâkût be zîbâyî

Vîn turfa ki to ū râ der-hüsn-i hatt-ı vâris” [Ferişteođlu / 38-a]

“Pây melah pîş-i Süleymân borden

“‘Aybest velîkin hünerest ez mûrî” [38-a]

“Hîrs kâr-i mûr bâşed ger revî bā-ân be-gûr

Haşv gür hîştên bînî ki mür bî mer-est” [39-b]

Nazm

“Âdem zi behişt yâft noksân ez zen

Yûsuf belâ-yı çâh zindân ez zen

Sîmurg be kûh kâf pinhân ez zen

Sad mülk Süleymân şode vîrân ez zen” [25-b]

Misâl Fârisî Beyit

“Çi çîz est ân ki dâred heşt dîde

Be- cî [çî] cürmî ser u domeş burîde” [44-b]

Diger Misâl ez- Fârisî Beyit

“Eger mushaf ū nîstî kücâ dîden kesî

Piyâle-i zerîn be-teşt mînâ-fâm” [45-a]

Bu çalışmada 33 Farsça beyit yer almaktadır. Sadece son iki beyit “Misâl Fârisî Beyit” ve “Diger Misâl ez- Fârisî Beyit” şeklinde gösterilmiştir. Kimi beyitlerin söyleyeni yazılsa da bazı beyitlerin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

18. Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Arapça Şeklinde Örnek Beyitler

Türkçe-Arapça Beyit

“Bize yâ Rab iki dünyâ işin âsân it

Sehhili’l-emra bi-dâreyn lenâ yâ Fayyâz” [19-a]

Türkçe-Farsça Beyit

“Fârisî öğrendüm oldum böyle tatlı dilli ben

Pârisî âmühtem geştem çünîn şîrîn zebân” [19-b]

“Zehir içmek gibidir acı söz âdem olana

Sühen-i telh be-merdest çü nüşîden nîş” [20-a]

“Bu bâğ içinde oldum gül gibi gülmek için tolmuş

Der în gülşen şodem pejmürde çün gül behr-i handîden” [Sünbülzâde / 20-b]

“Ayağın baş üzre korlar öğrenürsen ma‘rifet
Ger beyāmūzî hüner pāy-ı torā ser nihend” [22-b]

Arapça Beyitler

“Şey‘āni ‘acībāni hümā ebredü min yeh
Şeyhun yeteşābbā ve şābbun yeteşeyyehu” [26-a]
“Ve mā ğülāmun rāki‘un sācidun ehū nuhūlin me‘ahu cārî
Mülāzimun li‘l-hamsi fî vaktihā mu‘tekifun fî hidmeti‘l-Bārî” [44-b]

Rübâ‘î

“Kevnu ‘aklin ‘ilme küllin kevnu nutkin fî ‘ulā
Fî femin küllu mekūlin fezlüküm sallū ‘ulā
Künhu ğilzin nekzu keffin leğvu kavlin men yekūm
Künhu fi‘lin tev‘u kayyūm vefku nassin kat‘u lā” [Nātîkî / 42-b]

19. Türkçe-Farsça / Farsça-Arapça Sıralama

Sıralamada Farsçası-Arapçası verilen sözcüğün Türkçesi ya da Türkçesi-Farsçası verilen sözcüğün Arapçası açıklama kısmında verilmektedir.

19.1. Türkçe-Farsça Sıralama

“Ne yol gösteren rehber ü reh-nümāy
Gögüs sîne dest el ayak oldı pāy” [21-a]
“Çi şebnem gice şeb di gündüze rüz
Kışa dey kara berf yeh hem ne buz” [26-a]

19.2. Farsça-Arapça Sıralama

“Dîhim tâc ser-leşker oldı ‘araz
Ne sî-murg ‘ankā di kîne garaz” [25-a]

20. Metinde Geçen Bazı Kavramlar ve Açıklamalar

Metin okumada kolaylık olsun diye metinde sıklıkla geçen kimi kavramların anlamına dikkat çekmeyi uygun gördük.

Nāzım-ı merhūm: “Kāle Sāhibü’ n-Nazm Hācibî Rahimehu’llāhi” [37-a]

müvehhede: tek noktalı

mühmel: noktasız, noktası ihmal edilmiş (şāz/şād)

mu‘cem: noktası olan

kaf-i ‘Acemî (kāf-i Fārisî) : g (gūş)

kāf-i ‘Arabî: k (kemān)

teşdîd: şeddeli (rānün teşdîdi ile: erre)

müsennā: iki noktalı

bā’-i Fārisî: p (pîh)

bā’-i ‘Arabî: b (biyā)

şütür : şîn-i mu‘cem ve tā’-i müsennāt

hoften : hā’-i mu‘cem

befā : bā’-i müvehhidenün fethi ve fā’-i memdüde ile

ta‘na : tā’i mühmelenün fethi

gürbe : zamm-ı kāf-ı ‘Acemîyle

tefū : tā’-i müsennāt-ı fevkāniyenün fethiyle

lezîz : zāl-i mu‘cemeteyn

ğet: feth-i gayn-ı mu‘ceme, āhirî tā’-i tavîle-i sākine

21. Vezne Dair

“Galat üzre idenün vezni yamandur kâtib

Ne yaman belki ziyāndur bulamaz hîç kāsib

İdemez terk şürürü alışırsa şerre

Zulmeti andan olur zülm u fesāde rāğib” [4-a]

Nātikî, bu dizelerle vezin hatası yapanlara dikkat çekmekte ve bunu yapanların ziyanda olduğunu söylemektedir. Bunu alışkanlık haline getirenin de bundan kendini kurtaramayacağını söylemektedir.

“Taktî‘ Beyit” başlığıyla metinde sadece iki beyit verilmiştir. Buna örnek olarak:

Hüdā-yı “fe‘ülün” Te‘ālā “fe‘ülün” ya hamdu “fe‘ülün” sipās “fe‘ül”

Ana şük “fe‘ülün” rü minnet “fe‘ülün” senā bî “fe‘ülün” kıyās “fe‘ül” [4-b]

Metinlerin doğru okunmasında vezinlerin işlevi su götürmez bir gerçektir. Okuduğumuz bu metinde vezinlere yer verilmemiştir. Fakat beyitlerin vezinleri, tarafımızca gösterilmiştir. Bu durum, beyitlerin doğru okunmasına yardımcı olup kimi yanlış okumaları tashih etmemize yardımcı olmuştur.

22. Bir Aruz Tasarrufu Olarak Farklı Okuma Denemesi

Metin okumada şārihin açıklamalarını dikkate aldığımızı daha önce ifade etmiştik. Bu okuma biçimi, bir aruz tasarrufu olarak değerlendirilebilir. Farklı okuma biçiminin aruz veznini nasıl etkilediğini göstermek amacıyla aşağıdaki beyitleri örnek olarak paylaşıyoruz:

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Kāle Nāzım

“Çiçek gül söğüt bîd ü kālā metā‘

Di ‘arşa kirazmān cimā‘ vikā‘” [24-a]

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Beyit

“Bād-ı bākî sāye-i ta‘zîm-i o

Tā ki bāşed nām-ı levhî karzamān” [24-b]

Yukarıdaki beyitlerde aynı sözcüğü hem kirazmān hem karzamān şeklinde okuduk. Bu okumayı, şārihin açıklamasına binaen yaptık. Birinci beyit için: “Kirazmān kāf-i ‘Arabînün kesri rā’-i mühmelenün fethi ve ba‘dehu zā’-i mu‘cemenün sükünü ve mim-i memdüde ve nūn-ı sākine ...[24-b]” İkinci beyit için: “Emmā Şems-i Fahrî Mi‘yār Cemālide bu lugatı za‘ferān veznine nakl eyledi. [24-b]” Bu açıklamaya göre yapılan okuma, beyitlerin veznine de uygun düşmektedir. Şārihin açıklamasına göre buna benzer tasarruflar yapılmıştır. Görüldüğü gibi farklı okuma, vezni de etkilemektedir.

23. Aruz Terimlerine Ait İstatistikî Bazı Veriler

Vezin çalışmalarında; imâle, ulama (vasl), zihaf, med yapılan sözcüklerin sayısal verileri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir: İmâle: 448 sözcükte; ulama (vasl): 192 sözcükte; zihaf: 38 sözcükte ve med: 142 sözcükte yapılmıştır.

Bu sayısal verilerin bağlamında şunları aktarmak istiyoruz: İmâle yapılan sözcüklerin çoğu Türkçedir. Özellikle -sözlük kısmında- Türkçe verilen sözcüklerin Farsçası ya da Arapçası sorulduğunda bu durum, karşımıza çıkmaktadır. Ulama (vasl), vezin bulmada açık heceye ihtiyaç duyulan yerde yapılmıştır. Şiir geleneğimizde özellikle “zihaf” hoş karşılanmasa da 38 sözcükte vezin zaruriyetinden yapılmıştır. 1,5 heceye ihtiyaç duyulan yerde 142 med yapılmıştır; fakat bu 142 sözcüğün 12’sinde ise imâle de yapılmıştır. Medli sözcüklerde açık hecenin uzun okunması da hoş karşılanmamıştır. Bunun örnekleri şiir geleneğimizde olduğundan bunu yapmaktan da kaçınmadık.

24. Metinde Kullanılan Vezinler

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]: 91

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]: 35

[mefâ‘ilün /mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün]:18

[fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün]: 17

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]: 11

[fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün]: 8

[mefâ‘ilün /mefâ‘ilün / fe‘ülün]: 8

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün]: 6

[fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün]: 5

[mef‘ülü / mefâ‘ilü / mefâ‘ilü / fe‘ülün]: 5

[mef‘ülü / mefâ‘ilün / mef‘ülü / mefâ‘ilün] : 4

[mef‘ülü / fâ‘ilâtün / mef‘ülü / fâ‘ilâtün]: 3

[mef‘ülü / mefâ‘ilün / fe‘ülün]: 3

[müfte‘ilün / fâ‘ilün / müfte‘ilün / fâ‘ilün]: 2

[fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün]: 1

[mefā' ilātün / mefā' ilātün / mefā' ilātün / mefā' ilātün]: 1

[mefā' ilün / fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün]: 1

[mefā' ilün / fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün]: 1

[mefā' ilün / fe' ülün / mefā' ilün / fe' ülün]: 1

[mef' ülü / fā' ilātü / mefā' ilü / fā' ilün]: 1

[mef' ülü / mefā' ilün / mefā' ilün]: 1

[müfte' ilün / müfte' ilün / fā' ilün]: 1

[müstef' ilātün]: 1

[müstef' ilün / müstef' ilün / müstef' ilün / müstef' ilün]: 1

[müstef' ilün / müstef' ilün]: 1

Bu çalışmada 227 vezin tespit edildi. Genel olarak bakılırsa bu çalışmada 25 farklı vezin yer almaktadır. En çok kullanılan ise “fe' ülün / fe' ülün / fe' ülün / fe' ül” vezin kalıbıdır. Bu kalıp 91 kez kullanılmıştır. Özellikle bu, sözlük kısmında karşımıza çıkmaktadır. Sözlük kısmında farklı vezinlere de yer verilmiştir. Sadece birer örneği olan kalıplar ise 11 tanedir.

25. Metinle İlgili İstatistikî Bazı Bilgiler

Eserin sözlük kısmını oluşturan beyitler, 93 tanedir. Sözlük kısmında yer alan sözcükleri, tablolar halinde vermeye çalıştık. Böylece genel bir değerlendirme yapmak daha kolay olacaktır. Türkçe- Farsça sözcüklerin yer aldığı beyitler, daha çok kullanılmıştır. Genellikle beyitlerdeki sözcüklerin Arapça karşılığı, açıklama kısmında verilmiştir.

Eserin sözlük kısmını dikkate alarak hazırladığımız tabloda yaklaşık olarak yer alan sözcükler; Türkçe:319, Farsça:352, Arapça:330 olmak üzere 1001 sözcüktür. Buna göre: Her üç dilde karşılığı olan kelimelere yer verilmiştir: kişi, kes, recul gibi. Alet isimlerinin, sadece Türkçe-Farsça karşılıkları verilmiştir: balta-teber gibi. Ayrıca sadece iki dilde karşılığı olan sözcüklere yer verilmiştir:

Arapça- Farsça: pārsā-zāhid gibi.

Türkçe-Farsça: yumruk-müşğ gibi.

Farsça-Arapça: ferheng-edeb gibi.

Türkçe-Arapça: az-kalîl gibi.

Sadece Farsçası verilen sözcükler: pencere, deriçe, bācā, revzen gibi.

Sadece Arapça olarak verilen sözcükler: elmās, cevāhir, kerkes gibi.

Her üç dilde verilen sözcüklerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Fiil ve mastarların, yaklaşık 80 sözcükle sınırlı olduğu görülmektedir. Yeni bir dil öğrenme sürecinde hitap edilen öğrencinin seviyesi dikkate alındığında ise bu durum uygun görülmektedir. Kitabın tamamını dikkate aldığımızda ise Türkçe ve Farsçanın ağırlığı göze çarpmaktadır.

Dilin canlı olduğu tezini ispatlamak için sadece sözlük çalışmalarına bakmamız yeterlidir. Manzum sözlük çalışmalarında sadece Türkçenin arkaik kelimelerine yer verilmektedir. Bu da Türkçeye özgü bu durummuş gibi bir yanılsa kapı aralamaktadır. Biz de hem Türkçe hem Farsça sözcüklerin eski kullanımlarına örnek vererek bu algıyı kırmak istiyoruz:

Türkçe: Calab (Tanrı), al (hile), bildir (Geçen sene anlamında. Kimi yörelerde varlığını devam ettiriyor.), bōrk (kalpak), çeri (asker), çetük (kedi), çizi (çizgi), edük (konçlu mest), epsem (dilsiz), gedük (çatlak), kırak (işve), kiçi (küçük), kırnak- karavaş (cariye), uyan (dizgin), ügi (baykuş), süci (şarap), süni (kargı), senek (testi), sultanbörki (bir çiçek adı) gibi.

Farsça: hālî (Bugün kālî olarak telaffuz edilmekte; yani halı), kirazmān (arş), rüy (tunç), münc (bal arısı), resā (çok), şakîs (ortak), celeb (ru-sibî), dîhim (tāc), behye (dikme), teberzed (şeker), ten (Pehlevi hatlı resim), ğet (nādān, cahil), mūze (çekme), red (Pehlevince büyük), meze (hoşa giden), beze (hoş kokulu meyve), gev (çukur) gibi.

Görülen o ki bu değişim, bütün dillerde görülmektedir. Bu, dilin canlılığının en güzel örneği olsa gerek. Arkaik kelimelere Arapça üzerinden de örnek verebiliriz: rāh (şarap), nebiz (hurma suyundan yapılan şarap), ‘anā (hastalık), ‘arız (yanak) gibi.

Bu yazma metinde; “cimā’, vikā’, zinā, sifāh, rūsî, sik, zeker, zebzeb, kîr, kahbe, gāne ve kâbeh” gibi müstehcen kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çocukların masumiyeti ve bu kelimelerin varlığı âdete bir tezat teşkil etmektedir. Bu kelimeleri ifade etme noktasında tereddütlerimiz olduğunu ifade etmek isteriz. Aslında günlük hayatta bizim bu kelimeleri öğrenmemiz gizli bir öğrenme şeklinde olmaktadır. Burda gizli öğrenmeden kasdımız, istemeyerek gerçekleşen öğrenme biçimidir.

Eserin sözlük kısmındaki kelimelerin veriliş mantığını iki farklı dizede görelim:

“Kenîzek ne kırnak di ayrana dūğ” [38-b] “Di maymüne kebi yarıkdur şikâf” [39-a]

Tekrar olan kelimeler: nâdir, şâz; güneş, şems; tâc; göğüs, sîne; kalın, ğilâz; yalan kizb; büzürg, ulu; zemîn, yer, ‘arz; ok, tîr; ırmak, cûy gibi.

Şârihin, “ey‘azîz, ey tâlib-i râh-ı hakîkat” şeklindeki hitapları, çocuklara olan sevgiyi, gösterilen merhameti ve daha önemlisi onlara verilen değeri göstermektedir. Sağlıklı bir iletişimin olmadığı yerde sağlıklı bir eğitim de olmaz. İnsanı merkeze almayan disiplinlerin, insanlığa vereceği bir şeyi olamaz. Bu da ancak eğitimle sağlanır.

26. Hatime Bölümüne Bir Bakış

“Zehî erbâb-ı devlet kim bu nazmün hatmidür el’ân

Karanuk menzile revzen olupdur Nâtıkâ her ân

Hakîkat mey ney üzere niçe ‘âşık olur medhûş

Bu esbâb-ı sa‘âdetdür sana lâzumdür ey sultân” [41-b]

Şârihin bu rübâisinden de anlaşıldığı gibi o, bu çalışmadan oldukça memnun görünmektedir. Bu düşüncemizi; “erbâb-ı devlet, esbâb-ı sa‘âdet, zehî ve ‘âşık olur medhûş” gibi ibareler desteklemektedir. Rübâinin ikinci dizesine binaen şârih, bir an önce bu şerhi bitirmek istemektedir. Şârihin bu çalışmanın sonuna geldiğini “bu nazmün hatmidür el’ân” ibaresinden anlamaktayız. Her an için karanlık menzile yol almak mümkün olduğu fikri, bize ölümü çağırıştırıyor. Bu karanlık menzili aydınlatacak bir pencere (revzen) de bu çalışma olsa gerek. Çalışmamızın başında şârihin “rıza-yı İlâhi”yi kazanma arzusuyla bu eseri şerh etmeye başladığını aktarmıştık.

Kitapta her bölüm bir gazelle son bulmaktadır. Hikmete mebni olan bu dizelerde Dursun Ahmed Nâtıkî, insanın fena bulacağı gerçeğine dikkat çekmektedir. Bu izlenimi, şu dizelerde görmek mümkün:

“...Leb-i deryâda gezen ‘âbidler

Niçe mürsel niçe şehler gitdi

Ne kadar ‘ömri de olsa birinün

‘Âkıbet mevti anı depretdi...” [45-b]

Hâtime bölümünde “Hamd-i bî-had ol Hüdâya” ibaresiyle kendisine sonsuz hamd edilen Cenâb-ı Allah’tır. O’nun adıyla -Besmele- çıkılan bu yolculuk, yine O’na hamd edilerek hitam bulmuştur. Allah’a olan teslimiyet, Ahmed-i Mahmud olan Muhammed

Mustafa'ya tâbi' olmanın sevincine gark olmayı beraberinde getirmiştir. Allah'a iman, peygamberimize iman etmeyi zorunlu kılmış ve bu, ruz-ı kıyamette umulan kurtuluşa davettir:

“...Dâ'imâ olsun salâtıyla ki selâm ol zâta kim

İsm-i pâkin zikr idenler kurtulur yevmi'l-kıyâm

Sa'y ü cehd itdüm İlâhi viresin bir katre âb

Kevser-i Ahmedden emmâ umarım hayrû'l-hitâm...” [46-a]

Şârih, bu çalışma bağlamında şunları söylüyor:

“...Gerçi lâyık üzre bu şerhim hakikat olmadı

Söyleden sensin kemâhî viresin hüsnu'l-keâm...” [46-a]

Şârih, yaptığı şerhin “hüsnu'l-keâm” üzere bitmesini arzulamaktadır; fakat arzuladığı gibi bitmediğini de söylüyor. Yine de bir umutla “kemâhî” ibaresinin “hakikat” üzerine raci olduğunu düşünerek bu şerhin hakikatini söyleten makamdan yardım istemektedir. Devamında ise şârih, Cenâb-ı Hak'ın bağışlanma kalemiyle yanlışlarının düzeltilip affedilme recası içinde olduğu, “Hâme-i 'afvıyla toğrı eylesin varsa sekâm [46-a]” dizesinden anlaşılmaktadır.

27. Metnin Sözlük Bölümünde Geçen Sözcüklere Ait Oluşturulan Tablolar

Metnin sözlük kısmı dikkate alınarak metinde geçen sözcükler, kökenlerine göre tablolaştırılıp metnin daha kolay okunması ve anlaşılması amaçlanmıştır.

Tablo 3.1. Günlük Kelimeler-1

Türkçe	Farsça	Arapça
yalın, çıplak	bürehne	‘ārî
ac/aç	goresne	cāyi‘
	yār	müşāhib
yaramaz	bed	
eyülük		şalāh
taracık	teng	zîk
geniş	fîrāh	
‘ağılsız	gevdn	
kiçî, ufāk	kih	şagîr
ulu, dede, yüce	mih, büzürg, ħiredmend, vālā, bülend, key	‘ulüv, red, ‘ākîl ‘ālim, ħakîm, ced feylesof, seyyid, ‘azîm
kaygulu	ġamîn, ġamî, ġamġîn, ġuşşalu	
sevinmek	şād	
		nādir, şāz
aġū		sem
şu	āb	mā’
od	āteş, āzer	nār
yel	bād, rûzgâr	rîh

Tablo 3.2. Günlük Kelimeler-2

Türkçe	Farsça	Arapça
şavaş, uğraş	cenk, neberd	ma‘reke
aş		marak
tutak	leb	
yok	niy	lā
		fevz, ḥalās necāt
çalğı	sāz	
yerāk, yaşak, düzen		
çañ		ceres
ip		meres
şuşak		saṭl
yol	rāh	ṭarīk
	mihmān-serā	ribāṭ
ķuc- ķucaķ	der-āġuş	kenār, ṭaraf
gözedici, bekleyici	nigehbān	ḥafīz, rakīb
ölçek		şā‘
leke	daġ, nişān	
	serāy	ķaşr
ķise	nem	

Tablo 3.3. Günlük Kelimeler-3

Türkçe	Farsça	Arapça
	pāk	ṭāhir
korqu	bāk	ḥavf
zengin	tevānger	ġanī
yigit	civān	fetā
ṭul	bīve-zen	ermele
ṭam	bām	
	beze, ġunāh	
	kilk, ḥāme	ḳalem
big	ṣāh	emīr
alçaq, kötü	pest	denī, ḳabīh
yücelik	ser-firāz	‘ulā
ḳilāvuz	rehber, reh-nümāy	
	behre, pāy, baḥṣ	naṣīb
boy		ḳāmet
	kiṣver	iklīm, memleket
köy	dīh	ḳarye
iç yağı	pīh	
yonka	tırāṣ	
ṭutu	girev	rehin
ḳan	ḥūn	dem
boynuz	sūrūn	evc
düğüm	giriḥ	‘uḳde

Tablo 3.4. Günlük Kelimeler-4

Türkçe	Farsça	Arapça
kiriş	zih	
eksük	kem	nākış
egri	kej, ḥam	
dilsiz	lāl	aḥres
al, aldamaç		ḥüd'a, ḥile
yamalu kıllı ton	delķ	ķabā
yırtık	çāk	
		ʿāşî, ʿāk
	güzāf, bîhüde	ʿabes
	büt	şanem
çalğı	tanbūra	nākara
döşek	pister	ferrāş
yazlık ev, tağ etegi	ķōşk, rāğ	
çiçek	gül	
söğüt	bîd	
	kālā	metāʿ
sikiş		cimāʿ, vikāʿ
	pāy	naşîb, ḥazz
kalın, iri, yoğun	dürüşť	fazz, ġalîz, ḥaşin
düdük	nāy	mizmār

Tablo 3.5. Günlük Kelimeler-5

Türkçe	Farsça	Arapça
ark		ferreğ
	dîhim, tâc, efser	
	ser-leşker	‘araz
	kîn	ğaraz, ‘adâvet
	kîs, zülûf	‘aķîş
ortak	enbâz, şaķîş	şerîk
anahtar (Rumca)	kilid	miftâh, ķufl
		hiyânet, geş
bir	yek	eħad
iki	dü	tesniye
üç	se	selese
altı	şeş	sitte
ķurı	ħuşk	mecfûf
yaş	ter	raķeb
ķul, köle	bende	‘abd, iyâs ve iyâz
ķar	berf	selc
buz	yeh	cemed
	sipâs	senâ, ĥamd
diken	ħâr	şevk
biñ	hezâr	elf
yük	bâr	ħaml
	bâr	kerre, def‘a

Tablo 3.6. Günlük Kelimeler-6

Türkçe	Farsça	Arapça
yemiş	bār	semer
		ked, meşakkat, sıklet
odun	hîme, hîzem	şecer
uş	hîred, hūş	‘aql
delü	dîvâne	
ipek	îbrişim	ķazz
acı	gez, telh	mürr
	hālî	neh
	germāy	hāmmām
	hōş, beh, zihî	ṭübā
	günāh	cünāh, ma‘şiyet
konuk	mihmān	müsāfir
	mey	şarāb, rāh, hāmr
igne	sūzen	ibre
açık	güşāde	meftūh
	pādişāh, ser-baş	re’s
	yāverî	ġiyās, meded
oruc (Farsçadan)	rūze	şavm
et	gūşt	lahm
	sebet	selle
kanat	per u bāl	cenāh

Tablo 3.7. Günlük Kelimeler-7

Türkçe	Farsça	Arapça
	ferheng	edeb
Calab, Teñgri	Ĥüdā, Ġzid, Yezdān	Ĥaĥĥ, Allāh-u Te'ālā
	Tāzī	'Arab
	pārsā, pāk-dāmen	zāhid
çomak	let	miĥma'
çok	resā, besā	kesîr
	āyā	'aceb, ta'accüb
	zen	'avrat
celeb	rūsbi	fāhişe, ĥaĥbe
ev	serā	
	piyāle	ĥadeĥ
yumruk	müş	
şāb	deste	ĥabza, ĥulb, 'urve
ışık	tāb	şu'le
ķamış	ney	ķaşeb
		sıķa, muĥkem, mu'temed
yigit		şāb
az		ķalil
çek	zāĥme	mızrāb

Tablo 3.8. Günlük Kelimeler-8

Türkçe	Farsça	Arapça
		zinā, sıfāh
		helāl, mübāh
epsem		ḥab, süküt
kök	bih	aşl
küp	ḥum	
yazıcı	debîr	kâtib
	dād	‘adl, inşāf
gözyaşı	sirişk, eşk-i çeşm	
ad	nām	
		şarāb, nebîz, ḥamr
katı	saht	şedîd
köpük	kef	zebed
er	şevher	zevc
	zen	‘avrat, mer’ete
uzun	dirāz	ṭavîl
çeribaşı, çeri begi	sipehbed, sipehdār, sipehsālār	
	bed, nā-kes	ḥes
çör-çöp	ḥes	
edepsiz	küstāh	
kişi	kes, kesān ç.	recul

Tablo 3.9. Günlük Kelimeler-9

Türkçe	Farsça	Arapça
artuğ	bîş, efzûn	
tikiş, çizi	behye	
tikende	derzî	
	ten	zât, vücūd
	ez	min, ‘an
	ter, tâze	tarî
ısıtma		hum mā
feslegen, sultānbörki, begbörki	espergam	zamîrān
ücret		‘ivaż
şarāb kadehi		şürāhî,
yazı		haţţ, kitābet
	teberzed, şeker	
karañuluk		zulmet, zalam ç.
	āteş	‘alev, şüvāz, şu‘le, leheb
yalan	dürüg	kizb
hastalık		‘anā
başağrısı	derd-i ser	şüdā‘
kulac, kol	bāzū	bā‘

Tablo 3.10. Günlük Kelimeler-10

Türkçe	Farsça	Arapça
	ġet	ebleh, aġmak
çok	besî	kesîr
kırnak, karavaş	kenîzek	câriye
ayran	dûġ	
bez toġur	culha, pây-bâf	
ev öñi		finâ
yarık, çatlak	şikâf	
ırak	dūr	
aşık		ķab
kırak, ġamze itmek	şîve, kirişme, kenâr	ķaraf
ot	ġiyâh	
edük, terlik	mûze	mesķa
gedük	raġne	
silme tolu	lebâleb	
	meniş	ķab' a
uyan	lûġâm	
ocaġ		kânûn
in	kûnâm	
ķuz	nemek	milķ
şofra	ġ'ân	mâ' ide
ķan	ġûn	dem

Tablo 3.11. Günlük Kelimeler-11

Türkçe	Farsça	Arapça
niçün	çerā	
nite, niçe	çün	
balçık		vehal
av	şikār	şayd
çeri	sipeh, leşker	
süh̄te		ķāv
toz		hebā, ğubār
börke	kūlāh, taķye	
tanık	ġüvāh	şāhid
ben	men	
baña	merā (men+ rā)	
elli	pencāh	ħamsün
altmış	şışt	
yetmiş	heftād	
	levend	ġāfil
tolu		melā, memlū
boş	tehî	ħalā
yırtıcı	jiyān, ded	
düdük	ney	
ķamış	ney	ķaşab
	pencere, deriçe, bācā, revzen	
bir bir	yekā yek	

Tablo 3. 12. Günlük Kelimeler-12

Türkçe	Farsça	Arapça
kara	siyāh	esved
ağ	sefid	ebyaz
arpa	cev	şa'ir
taru	erzen	
buğda	gendüm	hınța
bu	în	hazā
ol	ān	zāke
incü kabı		şadef, sandūk
incü		dürr, lü'lü
		elmās
		cevāhîr ç.
señek	sebū, destî	

Tablo 3.13. Organ İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
kulak	gūş	ūzn
yañak	ruḥ	‘izār, ‘ārız
göz	çeşm	‘ayn
yüz	rūy	vech
omuz	dūş	menkib
kiprik	mūje, mūjgān ç.	
gögüs	sīne, ber	şadr
el	dest	
ayak	pāy	ka-dem
incük, baldır		sāk
baş	ser	re’s
eñek	zenehdān	
diz	zānū	rūkbe
sik	kīr	zeker, zebzeb
ķurşak	kemer	
aya	kef	bāṭn-ı yed
ķıl, saç	mūy	ḥaṭṭ
eñse, ard		ka-fā

Tablo 3.14. Tabiat İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
ağaç	diraht	
deñiz	deryā	yemm, baħr
ırmağ	cūy, rūd	
	baħçe	
gölçükler		ħiyāz ç.
göl		ħavz
bağçeler		riyāz ç.
yer	zemîn	‘arz
gök	āsmān, āsmā	semā
güneş	mihr, ħurşid, āfitāb	şems
yıldız	sitāre	necm
ay	māh	
toprak	ħāk	sifā
tağ	kūh	cebel
çukur	gev	ka‘r

Tablo 3.15. Kuş İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
serçe	günçişk	‘uşfūr
toğān	bāz	
güverçin	kebūter	
		kerkes
kārga, kuzgun	zāğ	
	sī-murg	‘ankā
	būlbūl, hezār	‘andel
ügi	kūf	hāme

Tablo 3.16. Hayvan İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
eşek	ḥar	ḥimār
katır	ester	beḡl
at	esb	feres
yılan	mār	ḥayya
yarasa	şeb-pere	
şıçan	mūş	fāre
deve	şütür	nāḳe, cemel
at, kışrağ	mādiyān	remeke
kedi, çetük	gürbe	hirre
sürü	reme	
kebi		maymūn

Tablo 3.17. Böcek İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
sinek	meḡes	zūbāb
bal arusu	mūnc	
çekirge	melaḥ	cerād
karınca	mūr	neml
kaplan	peleng	
çaçal	şaḡāl	

Tablo 3.18. Savaş Aletleri

Türkçe	Farsça	Arapça
kılıc	tîğ	
oğ	tîr, nāvek	sehm
	nişāne	hedef
temren	peykān	
yay	kemān	ğavs
ğalkğan	siper	
süñü	nîze	

Tablo 3.19. Zaman İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
ağşam	şām	
tañ	bāmdād	seher, şabāh
gündüz	rūz	nehār
gice	şeb	leyl
bir gice	şebî	leyle-i vāhîde
yıl	sāl	sene

Tablo 3.20. Alet İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
biçğ	erre	
	dās	
balta	teber, külünk	
şiş	sîh	
keser	tîşe	

Tablo 3.21. Yer-Yön Zarfları

Türkçe	Farsça	Arapça
şag	rāst	yemin
şol	çep	yesār
yukaru	ferā, bālā	‘uliv
yoķuş	firāz	
		‘aks, mākes
ilerü, öñ	pîş	ķabl, muķtedā

Tablo 3.22. Maden İsimleri

Türkçe	Farsça	Arapça
kalay	erzîz	raşāş
sırça	şîşe, ābgîne	zücāc
	rūy	tūc, şufr
altun	zer	zeheb

Tablo 3.23. Fiiller, Masterlar-1

Türkçe	Farsça	Arapça
al-	be-her	eşter
söyle	be-gū	kellim
sat-	be-furuğ	bey‘
	meded kerden	imdād, isti‘ānet, ğavs, ğiyās
susuz	teşne	‘atşān, lihās
şığınmak		‘iyāz
öpmek	būs	ķabbele
sevinmek	şādī	ferah, neşāt, sürür
dimek	goften	
gel	biyā	ci‘
yürü	be-rev	emş
bağ	binger	ünzür
işit	bişnev	esma‘
kötü olma	bed meşev	
irişmek	residen	
uyumak	hoften	
övünmek	lāf	
inmek		hubūt
çıkmağ		nuhūt
urmak, başa kaçmağ	peygāre	ta‘n
şığınmak		melāz

Tablo 3. 24. Fiiller, Masterlar-2

Türkçe	Farsça	Arapça
yemek	horden	ekl
söyleşmek		biḥās, tekellüm
tükürmek	tefū	
ab-dest bozulmak		ḥades
ürki	rem	
olur	başed	şār
durmak		sebt, sübüt
kuşmak		ka'y

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

[1-b]

Bismi'llâhi'r-Raḥmāni'r-Raḥîm¹

Ḥamd-i bî-kıyās u şükr u sipās ol ḥallâḳ-ı cihân ve mürebbî-i ins u cân olan rezzâḳ-ı 'âlem ve muşavvir-i benî âdeme maḥşûş ve maḳşûrdur ki bu deñlü mevcûdâtı îcâd ü ḥalḳ idüp cümlesinden âdemoğullarını tafzîl u ḥüsn-i taḳvîm üzre taşvîr buyurup "Ve leḳad kerremnâ benî âdem"² âyet-i celîlesiyle mübeyyen itdi. Ḥuşûşan ḥazîne-i ğaybından lisân-ı Resûl'ullâh aḥkâm-ı şerâyî' icrâ ile ceḥl ḳarañlıġından âdemiyân ve cinniyân aydınlıġa getürüp nuḳḳ-ı faşâḫat u dîn u diyânet ve sünnet-i cemâ'at ile mu'azzez ve müfahḫam itdi.

[mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün]

Nazm li-Şârihihi

Zehî bâlâ-yı himmet kim yetişdi feyz-i Rabbânî

Mükerrem ins u cân [2-a] oldı virildi dîn u îmânı

Kimisiñ sevḳ-i İslâmdır kimisiñ pür 'inâd olmuş

Serâ-pâ luḫf-ı ḫikmetdir 'aḫyâ' izzî sübhânı

Dürüd-ı bî-nihâye vü selâm-ı bî-ġâye ol seyyîdü'l-'Arab ve'l-'Acem u ol şeffîl-ümem ve bülbül-i şer'-i mübîn ve tûḫî-keḻâm-ı yakîn menâzîl-i 'atabesi 'uşâta şifâ ve süḫan-ı dil-firîb-i pür-safâ a'nî Muḫammedeni'l-Muşḫafâ şalla'llâhu 'aleyhi ve's-sellem üzerine nişâr olsun ki ḫadîş-i durer-bârlarında evvelü mâ ḫaleḳa'llâhu te'âlâ nürî buyurup Cenâb-ı Kibriyâ-yı Mute'âl-i zü'l-Celâli ve'l-Cemâl Ḥazretleri daḫı ḫadîş-i ḳudsîsinde levlâke levlâke lemâ ḫalaktü'l-eflâk buyurup şân-ı resûl'ullâhı tebyîn ve mâ hüve ḫaḳḳâyı telḳîn ü zirve-i enâm ve esâs ve mi'râcı müfahḫarü'n-nâs ḫaḳḳında "Fekâne ḳâbe ḳavseyni ev ednâ"³ fermüde olmuşdır.

¹ B nüshasında "Bihi'l avnu" (o'nun yardımıyla) ibaresi Besmele'nin yanında yer almaktadır. Ayrıca metnin başlık kısmında kırmızı mürekkeple "Şerh-i Nâtıkiyye fi Luġati Hâcibiyye" yazılıdır.

² Kur'ân-ı Kerim, 17/70. âyet (Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.)

³ Kur'ân-ı Kerim, 53/9. âyet (İki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.)

[mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

Beyit

Ey dürri yetîm-i baħr-i ser-med

Ser ħayli peyamberān Muħammed

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Naẓm li-Şārihihi

Kāşif-i esrār-ı dîndir ol Muħammed Muşţafā

Şāhib-i i'cāz-ı Ƙur'ān şāķî⁴-i kevşer vefā

Ol kıyāmet maħşerinde nuţķ-ı pāk-i ümmeti

Raħm ile mevşûf u men'üt şaħşıdur 'aynü's-şifā

Demdemesi vāķi' olup niçe kimesneler pervāne-manend rāhında dāmen dermiyān idüp za'ıf u naħîf olmuşlardır. **Emmā ba'd** bu 'abd-i pür-kuşûr [2-b] ve sāha-i ma'rifetdendür. Dursun Aħmed Nāţıķî ħîn-i şabāvetden beri 'ilm-i şerîf ve şer'î münîfden dūr olmayup te'allüm ve ta'lîm ile perverde olmuşdur. Ĥuşûşan 'ulüm-i 'Arabiyye ile niçe ħavā'id-i keşîreye dāmen teşmîr idüp mütelezziz olmuşdur. Ve kaldı ki luġāt-ı 'Arabiyye ve Fārisiyye medār-ı te'allüm olduġı bî-iştibāhdur. Ve ħadîş-i şerîflerinde lisānu ehli'l-cenneti fi'l-cenneti el-'Arabiyyetü ve'l-Fārisiyyetü'd-dürriyetü buyurup 'ilm-i Fārisiyye ta'n iden cühelā-i şüfiyāne hüccet zācire olmuşdur.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Naẓm li-Şārihihi

Fārisî 'ilmiyle olmuşdur kelāmıñ zîneti

Ferr-i ħaşmet-gîr olanlar añlamışlar rif'ati

Şāhib-i 'ilm u me'ārif olduğunda şübhe yok

Cem' idersen iki 'ilmi Nāţıķ anuñ kıymeti

Zümresi vāķ'ül-ħāl ve zübdetü'l-māl kılındı. Bu evķāt-ı ferruħ⁵da bā'iş-i şerħ-i kitāb ve sebep-i faşl-ı ħiţāb olan cenāb-ı vezîr-i pür-tedbîr ve münķādü's-şer'î

⁴ A nüshasında "vāşif" geçmektedir.

⁵ B nüshasında "ferħunde" geçmektedir. Anlam itibariyle ikisi de aynı.

ve't-takdir şāhibü's-salţanat ve's-serîr düstür-ı mükerrem ü müfahham ve maqbül-ı sultān-ı 'ālem ve müşliḥ-i maqāşid-i benî ādem ve gonçe-i gülzār-ı devlet ve sülāle-i ḥamiyye-i salţanat olan vezîr-i kadir-şinās-ı zamān emin-i ümenā āl-i 'Oşmān kâtil-i ehli's-şirk ve't-ţuġyān şāhibü'l-izzî [3-a] ve'l-iqbāl cāzib'ül-enām bi'l-iqbāl nāfizü'l-kelām beyne'l-'ibād ḥārisü'l-memālik ve'l-bilād rāġibü'l-'ulemā'i ve'd-dîn müşārün-ileyh 'inde ehlü'l-yakîn devletlü celāletlü 'ināyetlü übbehetlü Ḥüsrev Muḥammed Pāşā yeḥuşşu'llāhu te'ālā mine'n-ni'me mā yürîdu ve mā yeşā Ḥazretleriniñ cānib-i vezîrānelerine tuḥfe-i faġîrāne kıldı.

[mefā'îlün /mefā'îlün / mefā'îlün / mefā'îlün]

Beyit

Ezelden böyledir 'ādet efendim ulu sultāna

Qarınclar çeker pāyüñ çekirge tek Süleymāna

[fe'îlātün / fe'îlātün / fe'îlātün / fe'îlün]

Der Medḥ-i Vezîr Müşārün-İleyh li-Şāriḥihi Nazm

Bāreka'llāh zehî aña durur fermānı

Niçe ni'metler içinde ider ol sultānı

Ne kadar sa'y-ı belîġ üzre çalıssa a'dā

Gelür elbet ayaġın öper anıñ düşmānı

Merkez-i merdüm olur menzili anuñ hergiz

Ki aña virdi Ḥudā eyledi 'ālîşānı

Ḥāris-i belde-i ma'hūd u qalā' vü qaşabāt

Emrine mesned ider mevhibe-i Sübhānı

Ma'delet ma'deni kıl bābını her dem anıñ

Umarım sendeñ İlāhî idesin erzāni

Viresin sen maqşadını ḥayr ile dā'îm anıñ

Ola her gün şunuñ a'lā bu güzel erkānı

İde gör Nāţikî bülbül gibi bunda efgān

Mağşad-ı gülşen olur anıñ ol ihsanı

Vâkı'-i hâl üzere du'ânâmemdür

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Kevkeb-i ikbâl-i o tâbende-dâr

Bir serîr-i [3-b] salţanat pâyende-dâr

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Bir kesi taşsîn iderse sen gibi bir ulu zât

Tuğfesi mağbûl olup meşhûr olur 'inde' z-zevât

Zîrâ en-nâsu 'alâ dîni mülûkihim buyrulmuştur.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Rubâ'î

İtmesin mağcûb me'yûs ey vezîr Âşaf mişâl

'Afv ile pinhân idüp kıl sensin ol şadık-mağâl

Gerçi dünyâda bulunur nazm u neşr üzre şürûh

Böyle şerh olmaz efendim bundadır esrâr-ı hâl

Mazmûnı üzre şerhine şürû'olunup üç şartla meşrûţ kıldım. Evvelki şart oldur ki her bir lugâtını beyân itdikte ba'zı lugâtdede münâsîp üzre bir beyit îrâd idüp tağviye itdim⁶ lâkin beyitlerin ba'zısı Türkçe ve ba'zısı Fârisîdir ki şabâyi'-i insâna muvâffık ola. İkinci şart oldur ki her bir kıta'nıñ âhîrinde bir gazel îrâd idüp kâfiyesini kıta'nıñ âhîr beytiniñ kâfiyesi üzere olup nâzırına ferağ vire. Üçüncü şart oldur ki kıt'â-i şâlişede olan şan'at-i garîbe-i 'inâyeti'llâhi Te'âlâ beyân itdim.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Beyit

Bunu nâzik çütasın cânından

⁶ B nüshasında "kıldım" geçmektedir.

Bir dem ayırmayasın yanından

Bu şerh itdigüm kürrāseye maḥlaşımıza münāsîp Nāṭıkiyye tesmiye idüp ve ümid iderem ki yarın ḳabirde [4-a] sebab-i nuṭḳum olup Münkerin su'allerine cevābımız āsān ola. Āmin. Yā Mu'ın!

[mefā'ılün /mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün]

Beyit

İdesin dilimi cārî ki senden ğayra āhım yok

Egerçi maḥlaşım Nāṭıḳ o günde nuṭḳa rāhım yoḳ

Bu risāle-i şerîfeniñ baḥr mücer taḳārrübdür ki her bir beyitte sekiz kerre fe'ülün dinülür lâkin 'arüzuna ve ḍarbına ḳaşr 'illeti uğrayup dördüncü fe'ülünden nün düşdü fe'ül ḳaldı. Nitekim buña münasip 'Ayntāb müftîsi merhüm Ḥākî Efendi bir beyit demiştir ve ḳaşr 'illeti daḥı uğramışdur.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Beyit

Sen olduğca ey māh-rüy-ı lecāc

Ne māha ne ḥürşîde var ihtiyāc

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

Teḳarrüb çu ḳaşr oldu açar mizāc

Bu risāleden bir beyit taḳṭî' olunup sāirleri daḥı aña ḳıyās idüp taḳṭî' itmek mertebe-i lüzümdedir zîrā mevzün bilā taḳṭî' ke-beyt bilā-kuvvetün buyurulmuşdur.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Beyt li-Şāriḥihi

Ġalaṭ üzre idenüñ vezni yamandur kātib

Ne yaman belki ziyāndur bulamaz hîç kāsib

İdemez terk şürürü alışırsa şerre

Zulmeti andan olur zülm u fesāde rāġib

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Nāzım Raĥimehu’llāhi Te‘ālā

Ĥüdā-yı Te‘ālāya ĥamd u sipās.

Aña ŗŷkr ŷ minnet ŗenā bĭ-ķıyās [4-b]

Ĥüdā zamm-ı ĥā ile Ĥaķ Te‘ālā Ĥāzretleriniñ ismi-i ŗerĭfidir. ‘İlm-i ĥāŷdur. Ķayra ıtlāķ olmaz. Egerći ŗāĥib ve mālİK ma’nāsına zĭrā ĥaķĭķat ŗāĥib-i muṭlāķ Ĥaķ Te‘ālādur. Lākin mecāzen ŗāĥibü’d-dār ve mālİK-i emlāķ deyŷp isti’māl olması ŗāy’ıdur. Lākin Ĥüdā lafzı ĥayr-ı Allāhda isti’māl itmek e’imme-i dĭn ‘indelerinde kŷfŷrdŷr deyu taŗrĭĥ olunmuŷdur. Meger ma’nāyı lŷgavĭ murād ola ki kendi gelici dimekdir.

[mef‘ŷlŷ / mefā‘ilŷn / fe‘ŷlŷn]

Beyit

Āmed ber-men ki resŷlem

Goftem to bero ki men Ĥŷdāyem

Sipās sĭn-i evvelanıñ kesresĭyle ŗŷkr ŷ minnet ma’nāsınadır. Ķıyās bāb-ı ŗānide ecvef yā’ĭ olarak maŷdardır. Fārisĭce endāze Tŷrkće ŷlćek ma’nāsına ĥāĥĭ resm ma’nāsına da gelŷr.

Ĥaŷıl Beyit

Ĥaķ Te‘ālā Ĥāzretlerine endāzesiz ĥamd u ŗŷkr ŷ minnet ve ŗenā olsun. Zĭrā ĥamdŷn zıkr-i vāćĭp olduĥundan bu beyit ile edā itdi ve ŗalavātı daĥı beyt-i ātĭ ile edā idecekdir.

Taķĭf Beyit

Ĥŷdā-yı “fe‘ŷlŷn” Te‘ālā “fe‘ŷlŷn” ya ĥamdu “fe‘ŷlŷn” sipās “fe‘ŷl ”

Aña ŗŷk “fe‘ŷlŷn” rŷ minnet “fe‘ŷlŷn” ŗenā bĭ “fe‘ŷlŷn” ķıyās “fe‘ŷl ”

Bu risāleniñ kŷlli ebyātı bŷylece taķĭf olunur. Ķaflet ile zŷhŷl olmaya. [5-a]

[fe‘ŷlŷn / fe‘ŷlŷn / fe‘ŷlŷn / fe‘ŷl]

Ķāle Nāzımŷ’l-Merĥŷmŷ’l-Maĥfŷr Bi-‘Īnāyetŷ’l- Ķāfŷr⁷

⁷ A nŷshasında “Ķāle Nāzımŷ’l-Merĥŷmŷ’l-Maĥfŷr” ŗeklinde gećmektedir.

Resûlüne olsun şalât u selâm

Dağı âl u aşhâbına bi't-tamâm

Resûl lûgatda elçi ma'nâsına lâkin nebî ile resûl beyninde fark vardır. Resûl hasdur zîrâ ilhâm-ı Îlahî ve kitâb-ı Rabbânî olan zât-ı şerîfe ıtlâk olunur. Nebî 'âmmdür zîrâ ilhâm-ı Îlahî olsun da kitâb-ı Rabbânî olsun olmasın emr böyle olacak. Neseb-i erb'adan bu ikisiniñ beyninde 'umûm huşûş-ı muṭlaḡ var.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Ref idüp luṭf-ı zebâniyle dise gelsin resûl

Vâcîb-i resm üzre şâhım eylemiş zevc kabûl

Şalât du'â ma'nâsına selâm selâmet ma'nâsına âl etbâ' ma'nâsına aşhâb şâhibiñ cem'î enhar nehiriñ cem'î olduğı gibi bu dağı levâhık -ı etbâ' ma'nâsını mütezammındır. Bâ ile dimektir ma'e ma'nâsına dağı bâ-şorbâ ma'nâsına gelür. Şorbâ deyu aş vücûda geldiğı vaḡit de ist'imâl iderler.

Hâşıl Beyit

Hüdâ-yı Te'âlâniñ Resûlü Hâzreti Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhi ve's-sellem üzerine rahmet ve mihen ve meşâkatden emniyyet olsun. Âl u aşhâbına dağı berâber temâm üzere olsun.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Pes ey cân-ı 'âlem mu'aṭṭar meşâm

Sa'adet qarîniñ ola şubḡ u şâm **[5-b]**

Pes fetḡ-i bâ' ile 'Acemile ard ba'd ma'nâsına. Ve gerü ve soñ ve eñse ḡafa ma'nâlarına gelür⁸. Pes ez to senden soñra pes ez men benden soñra ve ḡis 'aleyhimâ cân ma'rûf rûḡ ma'nâsına.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Görmesem ḡüb-rüy şâhî 'âḡlım olur târ-mâr

⁸ B nüshasında "gelür" yazılmamıştır.

Cân cesedden çıkdı nā-gāh şöhet olsa ber-kenār

‘Ālem feth-i lām ile māsivāullāhdür. Mu‘aṭṭar ṭā’-i mühmileniñ teşdidiyle ve kesresiyle tef’îl bâbından ism-i fā’ıldür. Hoş koğu verici dimekdir. Zîrâ sülâşisi ‘ıṭırdür. ‘İlm bâbından maşdar olarak hoş-büy şoden dimekdir. Müşâm dimâğ ki insân anıñla koquyı hiss ider. Subḥ şābah ki fecr-i şāniden ğurüb-ı şemse dek ıtlāk olunur. Şām aḥşam ki ğurüb-ı şemsden ṭulū’-ı fecre dek ıtlāk olunur. Nitekim vāki’dır.

[fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilün]

Beyit

Şāma dek olmaz taḥammül şubhuñ olmuş vüs‘atı

İt ğurüba dek ‘aṭāyî yoksa şāmdür ğurbeti

Hâşıl Beyit

Bundan şöıra ‘ālemiñ cân olan dimāğa koğu verici Yūsuf ile Ya‘kūbuñ rüz u şebde qarîn ve yoldaş sa‘âdet-i sermediye ve maḳām ser-bülend ola. Zîrâ bu beyit beyt-i âtiyeye tahmid-i muḳaddimedür. ‘Ālemiñ cânı bu iki şey’i olmaḳ ifrâṭ-ı muḥabbetden kināyedür. Şu‘arānūñ [6-a] du‘āvîsindendür böyle kināye iddi‘ā itmek.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Nāzım⁹

Çü burcî sa‘âdetde hoş aḥterem

Ki Ya‘kūb Yūsuf birāderlerim

Çü vāv-ı resm ile olup telaffuz olunmaz. Teşbîh için gelür ve gāh ḥarf-i ta’lîl olur. Çünkü ma’nāsına ve zarfiyet tevḳitiyye ma’nalarına daḥı mülāḥaza olunur. Bu maḳāmda zarfiyye içündür. Burc zamm-ı bâ ile yılduz evi dimek Fârsça ḥāne-i sitāre dirler cem’î burüc ebrāc gelür. Zîrâ gökde olan muṭālî burüc on ikidür: ḥamel şevr cevzā sereṭān esed sünbüle mîzān ‘aḳreb ḳavs cedî delv ḥüt. Burc-ı sa‘âdetden murād merātib-i ‘ulyāya nā’il olup der behişt olan ḥüriyān ve ğilmāna vuşlatdur. Ya‘kūb ve Yūsuf nāzım-ı merḥūmuñ üvey birāderleridir. Ğayet de onlara muḥabbeti olduğundan bu luğat-ı pür-nüktenün nazmına bâ’iş

⁹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

olmuşlardür raḥimehu'llāhi Te'ālā. Bu beyitte Ḥazreti Ya'küb 'a.s. Ḥazreti Yūsufuñ ulüvv-i şānlarına ve vuşlat-ı nerîmānelerine telmîḥ olması daḡı cā'izdir. Zîrā Ḥazreti Ya'kūbuñ müddet-i firākı ve muḥabbet-i iştiyākı encāme erişdi. İttibā'en cem' idüp yetmiş kimse idi. Bir rivayetde iki yüz ve bir [6-b] rivayetde dört yüz idi. Mışır Qahire cānibinde teveccüh itdiler. Çünkü Mışıra bir konak kaldı. Oḡlu Yehūdāyı Yūsuf 'aleyhi's-selāma tebşîr için irsāl itdi. Ḥazreti Yūsuf 'a.s. ḡberdār olacaḡ emr itdi. Mışırı donatdılar ve 'asker tezeyyün itdiler ve levāhiḡ āsākîrini birāderi ile Ya'küb 'āleyhi's-selāma istikbāle irsāl itdi. Çünkü şabāḡdan āfitāb nûrı şarḡdan ṡulū' itdi. Yūsuf 'āleyhi's-selāmıñ 'askeri yetmiş bölük idi. Her bölük ikişer biñ adam idi. Ḥazreti Ya'kūbu depe üzerine çıkarup anda durdılar. 'Asker bölük bölük gelüp būs-ı dāmen ve edā'i ḡidmet idüp geçdiler ṡā kim Ḥazreti Yūsuf 'a.s. bir muraşşa' raḡşa sūvār olmuş 'ülemā ve ḡükemā şaḡ ve şolunda şaf çekmişler idi. Çünküm îrāḡden pederî Ḥazret-i Pîr-i Ken'ānı görüp ol muraşşa' atdan kendüyü topraḡa atdı ve yuvalandı. Lākin atdan atmasında ihtilāf vākı'dür. Zîrā Behcetü'l-Envār nām mev'izede yazar ki Yūsuf 'a.s. pederi Pîr-i Ken'ānı rû'yet vaḡtinde atdan inmedüḡünden Cenāb-ı Allāh celle 'azametuhu Yūsuf 'āleyhi's-selāmıñ şulbünden nümāyān olan veledleri peyḡamber ḡalkḡ buyurmadı. Zîrā pederini rû'yet vaḡtinde [7-a] atından atmadı deyu ḡikmetinden sū'āl olunmaz. Reca'nā ile'l-ḡışşatihi Ḥazreti Ya'küb 'a.s. daḡı atından kendüyü topraḡa atdı. Birbirlerine yatdıḡları yerde sermişdiler mervîdür ki beş sâ'at bî-hüş oldılar melā'ike-i a'lā ve kerrubîyün iki firḡat belāsın çeken mestleri teferüc etdiler ve Cebrā'il 'a.s. daḡı yetmiş biñ melā'ike ile ellerine nürdan ṡabaḡlar alup cennet künüzlerinden üzerlerine nişār idüp ḡüriyān-ı rizvān engüş-ti ḡayretlerin dendān-ı 'ibrete urdılar. Cenāb-ı Allāh celle şānuhu niyāz itdiler. Yā Rab ḡiç bir kimseye böyle muḥabbet itmiş var mıdır dediler. Ḥiṡāb-ı Kibriyā irdi ki 'İzzetim ve Celālim ḡaḡkı için Benim ümmet-i Muḡammede yetmiş biñ bundan artuḡ şefḡatim vardır. Çün Ya'küb 'a.s. Mışıra geldi. Yūsuf 'a.s. cümle ḡalkḡ cāmi'e cem' idüp minbere çıkup bir ḡuṡbe-i belîḡa okudı ve aḡîr zamān peyḡamberine şalāt verdi. **Ba'dehu** ey ehl-i Mışır sizler kimlersiz dedi. Cümlesiniñ ḡullarıñız dediler. Andan Yūsuf 'a.s. āḡāḡ oluñ pîr-peyḡamber benim gözüm nûrı pederimdir ve cān-ı 'āzîzimdir. Cümleñizi bu minber dibinde oturan pîr-i 'azîz ḡürmetine āzād itdim dedi. Ehl-i Mışırdan ḡirîv ve şadālar ḡopdu. Kezālik çünkü şubḡ-ı ḡiyāmet zāhir ola kimi şaḡalından ve kimi nāşiyesinden [7-b] nārdan zencîr ile meydān-ı 'araşātta

nevha iderler. Cebrâ'il 'a.s. Seyyidi'l-Mürselîniñ şağında ve Mikâ'il 'a.s. şolunda maķâm-ı maħmûda gelüp nürdan bir minber vaz'olunup Hâzret-i Fahr-i Kâinat ş.a.v minbere 'urûc eyleye hitâb-ı 'izzeti gele siz kimlersiz cevâb ideler ki cümlemiz seniñ bendeleriñ ve maħlûķıñız. Haķ Te'alâ buyurur ki a'tikķüküm li-hürmeti hazâ'n-nebîyyi'l-ümmiyyi cümleñizi bu peygamber-i ümmî hürmetine âzâd itdüm ve mûcib-i cennât ve derecât-ı âliyât itdim. **Ey 'Azîz** ma'lûm olsun ki egerçi bu kışşa tavîlü'z-zeyl olduysa da evvela ki nâzım-ı merħûm birâderleri Yûsuf ve Ya'ķûb birbirlerine şefķatde bu kışşaya telmîh itdi ve yaħûd burc-ı sa'âdet zıkr idüp aniñ mülâ'imi olan 'ulüvv-i mertebe murâd olunduķda minber-i mezbûr kaşd olunup isti'âre-i bi'l-kinaye olup haķıķat Hâzret-i Ya'ķûb ve Yûsuf 'aleyhimü's-selâm mertebelerine şu'üdları mümkün degilise de hırşsa ve şefķatde tağlîb kabîlinden olup kendilerine münâsib mertebeden kinâye etdi.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Rubâ'î li-Şarihihi

Ehl-i diller meclisinde 'ârif olgıl câzib ol

Destiñî dâmâniñ zîrinde dut da kâtib ol

Neng u 'âr itme efendim 'âr idenler ķandedür **[8-a]**

Nâṭıķî tek bir sühen-gû nûkte-dâne râğib ol

Hâşıl Beyit

Sa'âdet burcunda revnaķlı yıldızem. Ya'ķûb ile Yûsuf ķarındaşlarımdür. Ya'ni rûtbe-i âliyeye ve menzîl-i 'ulyâya çıkmasını ṭam'a itdügüm Yûsuf ile Ya'ķûbdür.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Beyit

Mürşid-i ķâmil olunca nâ-yâb

Saňa mürşid yetüşür şimdi kitâb

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķâle Hacı Raḫimehu'llâhi 'Aleyhi'l- Bârî¹⁰

Oķub 'aceb dilfirîb oldular

¹⁰ A nüshasında "Ķâle Hacı Raḫimehu'llâhi Te'alâ" şeklinde geçmektedir.

Luġat ‘ilmine hem arīb oldular

Dilfirīb g n l aldayıcı dilg ş  da g n l aıcı.

[f ‘il t n / f ‘il t n / f ‘il n]

Beyit

Yakdı c nım reng r ye dilfirīb

Dilg ş de itdi urbin ‘an-arīb

H şıl Beyit

Mebde-i ır’ tda olan Őaaif-i kel m ’ll hda ir ’ehu h seydiyyeleri g n l aldayıcı oldu ya’ni ul b  s mi’ n fi’ l-i l zimelerinden aldayup kendilerine r m id p ‘ilm-i luġate daı arīb oldular.

[fe’ l n / fe’ l n / fe’ l n / fe’ l]

 le N zm¹¹

Diledim yazam muhtaŐar bir luġat

Kim anınla kesb ideler menıbet

MuhtaŐar s di  fethasıyla lafzı az ma’n sı ok dimekd r. Kesb azanmak ma’n sına menıbet mimi  ve  fi  fethalarıyla h ner ve dilemek ma’n sına ve daı meŐleben  zıddı **[8-b]** olur ki meŐlebe Şıfat-ı Őerr   bed h lka dirler. B yle olaca menıbe Şıfat-ı cem le ve ni’met-i cel le dirler ki cem’  men ıbet gel r.

[f ‘il t n / f ‘il t n / f ‘il t n / f ‘il n]

Beyit

Dest be-dest olanda Ő hım vaŐı  itsem ok mudur

Şad men ıble mu’envan c nbiŐ-i z ti  sen 

H şıl Beyit

Diledim ki mezb r Ya’ b ile Y suf i n bir m cez ve muhtaŐar luġat nazm idem ki anu la h ner ve ni’met-i cem le azanalar.

[f ‘il t n / fe’ l t n / fe’ l n]

¹¹ B n shasında başlık yazılmamıştır.

Nazm-ı Nâbî Efendi Raḥimehu'llâhi¹²

Olma maḥrûm-ı ḥayât-ı ebedî

‘İlmle fark ide gör nîk u bedî

İtme ‘âr öğren oḡu ehlinden

Her şeyin ‘ilm[i] güzel cehlinden

Cühelâ ‘âlîme nisbet ḥardur

Belki ḥarden de bile bedterdir

Ḳandedür bî-ḥaber u ḳande ḥabîr

Mütesâvî degil a‘mâ vü başîr

Der-i genc-i ‘ilme luḡatdür kilîd

Açılrsa dür olur ḥazîne bedîd

Der ḳapu ma‘nâsına genc kâf-i ‘Āceminiñ fetḥasıyla ḥazîne ma‘nâsına kâf-i ‘Arabîniñ fetḥasıyla depmek ve ḥortûm ve ayagunñ küçük barmaḡı ki kesilmiş ola. Kilîd ger kâf-i ‘Arabîyle miftâḥ ve şabân demiri ma‘nâsına. Dür dâliñ zammı ve rânîñ teşdid ve taḥfîfi daḡı cā’iz incü ma‘nâsınadır. Bedîd bā Fârisîde gâḥ olur ki eṣ-şâḳ için gelür ve gâḥ [9-a] olur ta‘diye için gelür. Bedû goftem gibi ve gâḥ olur ḳasem için gelür be-Ḥüda gibi gâḥ olur zarfiyet için gelür be ḥâne nişestem gibi ve gâḥ müşâḥabet için gelür be Ḳur’an ‘amel kerdem gibi. Nitekim Ni‘met’ullah Efendi ‘Arabdan naḳl ile beyân itmişdir. Dîd dîden lafzından emr-i ḥâzîrdür sen gör ma‘nâsına. ‘Arabîde ebşar tebaşşurden muḥâṭab emr-i ḥâzîr olduḡı gibi.

Ḥâşıl Beyit

‘İlm ḥazinesiniñ ḳapusınıñ miftâḡı luḡat ‘ilmidir. Var ḳapu açıldıkda içinde olan incü ve cevher olup ve ol ḥazine’i diḡḳat-i naḡar ile gör ki niçe fevâ’id mestûre olmuşdur. Ey ‘azîz ma‘lûm olsun ki nâzım-ı merḥûm ‘ulûmı ḥazîneniñ içinde olan elmâs cevâḡir ve denânır ve derâhime teşbîḥ idüp ‘ilm-i luḡatı daḡı ḥazîneniñ miftâḡına teşbîḥ-i belîḡ idüp ‘ulûm luḡatsız fehm olunmadıḡını i‘lâm idüp muḥâṭabına bildirmüşdür.

[fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün]

¹² B nüshasında “Nazm-ı Nâbî Efendi” geçmektedir.

Nazm

Şeref-i ‘ilme nihāyet yokdur

Şıfat-ı Bārīye gāyet yokdur

Olmayınca mütenāhî ma‘lūm

Mümkün olur mu tenāhî-i ‘ulūm

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Ḥacî Raḥimehu’llāhi

Refîk ola tevfiḳ-ı Haḳḳ anlara

Bize hem daḥı hep oḳuyanlara **[9-b]**

Refîk yoldaş ma’nāsına nitekim denilmiştir er-refîk şūme ṭarîḳ-i tevfiḳ tef’îl bābından maşdardır. Şülāsî vefḳdür ḥasibe bābından işi düzgün gelmek ma’nāsınadır. Fārisice sāzkār āmeden dimekdir. Lākin tevfiḳ iştilāhen on iki ta’rîfi kütüb-i nüshada vaḳı’dür ve daḥı İsağücî şerḥi Müğni’t-ṭüllāb nām şerḥiñ ta’lîḳātında meşṭūr ve on ikiden biri ce’alellāhu fi’ile ‘ibādihi muvāfiḳen¹³ limā yuḥibbu ve yerḍāhudür. Haḳḳ esmā’llāhdendür.

Hāşıl Beyit

Haḳ Ṭe’ālā Yūsuf ile Ya’ḳūba tevfiḳ yoldaş etsin ya’ni tevfiḳden ayırmasun. Bizlere ve cem’î talebeye daḥı tevfiḳ etsin ya’ni tevfiḳde da’im etsin dimekdür. Zîrā ‘ulemā ve talebe tevfiḳde olduğunda şüphe yokdur.

[fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilün]

Beyit

Ger re’āyā vü gerek şāḥib tāc

Lābūd olur ‘ulemāya muḥtāc

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Nāzım Raḥimehu’llāhi¹⁴

Bu nazma cesāret olundı hemîn

¹³ B nüshasında bu sözcük yazılmamıştır.

¹⁴ B nüshasında “Ḳāle Nāzım” geçmektedir.

Be-nām-ı Hüdāvend-i cān-āferîn

Hemîn bunca ve böyle ve buncaleyin ma'nālarınadır. Bu maqamda kangısını murād itsen cā'izdür be-nām be-i meşrūhdur. Nām ād ma'nāsına. Hüdāvend ıssı şāhib ma'nāsınadır. Hüdāvend [10-a] ve Hüdāvend 'ilm gibi gāh muzāf-ı ileyhesiz bir uluya ta'zīm kaşd idüp Hüdāvend dirler. Cān rūh ma'nāsına āferîn du'ā'i hayr ve taḥsîn ma'nālarına ve vaşf terkîbi olmak ile¹⁵ daḡı isti'māl olunur ciḡān āferîn ve cān āferîn gibi.

Hāşıl Beyit

Bunca cesāret olundı bu nazm-ı şerīfe mālîk olan Allāh-u Te'ālānîñ ism-i şerīfiyledür ve ruḡuñ hayır du'āsıyladır murād nāzımdür ya'ni rūh şāhibi olan nāzım hayr du'a idüp kabūl olması mütējaḡkîn olmak sebebiyle buncaleyin nazm-ı şerīfe casāret itdi dimekdür.

[mef'ülü / mefā'ülün / mef'ülü / mefā'ülün]

Beyit

Ko ḡaşlet-i ḡayvānı ḡūy bed-i şeytāni

Ol pāk melek sîret bul rütbe-i insāni

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

El-Ḳıṭ'ati'l-Ūlā Mine'r-Risāleti

Nedir Teñgri Yezdān ü İzid Hüdā

Ferāhem karîb oldı ayru cüdā

Yezdān İzid Hüdā Fārisîdür. Türkçe Teñgri demek lâkin aşıl Türkçe Beyāt dirler. Süryānice İylā 'İbrānice 'Aylā Fārisîce Hüdā ḡ'arzemce Bemamendeg Rūmca Temhîsā Hinduca Şaṭaṭā Urumca Asgā'i ḡakça Ağār Bulgārca Tankresdür. Ferāhem fānîñ ve hānîñ fetḡalarıyla cem' ma'nāsınadır fi'iller [10-b] ve maşdar evvellerine daḡıl olur. Fā'iliñ veya mef'ülün olması kaşd olunur. Meşelā ferāhem āmeden dirler gelici fā'iller cem' olmak ma'nāsına ve ferāhem āverden dirler götürülen mef'ülleri bir araya cem' eylemek ma'nāsına. Nāzım ḡacibî merḡūm ḡarîb oldı dimesi ma'nā-yı lâzimiyyesidür zîrā cem'olmaḡa ḡarîb olmak lâzım gelür. **Ey 'azîz ma'lūm** olsun ki meşādir-i Fārisîyeniñ aḡirleri nūn-ı sākine olup

¹⁵ B nüshasında olmak ile yerine "olarak" geçmektedir.

nūnūñ maḳabli dāl ve tā-i meftūheteyn olduḳda anlarıñ māḳabli daḫı sākin olsa gerekdir. Lākin maṣādir-i Fārisīye iki kısımdür biri dālī ve biri tāīdür. Dālī olan beṣ nevi'dür. Nevi evvel oldur ki dāldan evvel yā olur o daḫı ya rübā'ī olur dīden gibi ḫümāsī olur perīden gibi sūdāsī olur erzīden gibi ya sübā'ī olur perestīden gibi ya ṣümānī ārāmīden gibi nevi ṣānī oldur ki dāldan ol vāv olur o da ya rübā'ī olur būden gibi ya ḫümāsī olur rubūden gibi ya sūdāsī olur fermūden gibi ya sübā'ī olur āzmūden gibi nevi ṣālis oldur ki dāldan evvel elif ola dāden ve sitāden ve ūftāden ve firistāden ve müjde dāden gibi. [11-a] Nevi rāb'ī oldur ki dāldan evvel rā ola borden ve seporden ve efserden gibi. Nevi ḫāmis oldur ki dāldan ol nūn ola kenden ve ekenden ve eṣṣānden gibi. İkinci kısım ki tā'īdir o daḫı dört nevi'dir tānīñ māḳabli ya ḫā ya sīn ya ṣīn ya fā olur bāḫten cesten güzeṣten reften gibi. Ve emmā ef'āl-i Fārisiyyeniñ ḳavā'idi çokdur. Lākin feli'l-ārifi yekfi'l-iṣāreti maẓmūnınca bir miḳdārını iḫtiṣār üzere beyān idüp iṭāleden iḫtirāz idelim ki nāzırīn olan ṭalebe-i iḫvāna ve 'ulemā-i zevi'l-iḫtirāma ṣıḳlet gelmeye ve bu ṣerḫ Nāṭıḳīyye daḫı îcāzdan dūr olmaya. Ey 'azīz ma'lūm ola ki fi'l-i maẓī oldur ki maṣdarūñ nūnı ḫazf olduḳda dāl ya tā sākin olup maḳabli daḫı sākin olur dāṣt ve perīd gibi. Fi'l-i müzāri'oldur ki maṣdar nūnı ḫazf olduḳda āḫeri dāl sākin ya tā-i sākin ola sitād bāḫt gibi. Nefy-i ḫāl ve istiḳbāl oldur ki ṣiḡā-i māẓniñ ya müzāri'niñ evveline nūn-ı meftūḫa getüreler ne-dānist ve ne-dāned gibi ya'ni bilmedi ve bilmez dimekdür. Nehy-i ḫāzır oldur ki emriñ evveline mim-i meftūḫe getüreler medān gibi ya'ni bilme dimekdür cūdā zamme-i cīm ile ayru ve uzak [11-b] ma'nāsınadır.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzımü'l-Merḫūm¹⁶

Peyamber ḫaberci süñülme kebāb

Ḳopuz oldu bürbüt hem eḳleḳ rebāb

Peyamber ḫaberci ma'nāsına peyām peygām ḫaber ma'nāsına. Peygāmber peygamber nebī ve resūl ki ḫaḳ ile ḫaber verici derler. Kebāb ma'rūf piṣmiş et ki Türkçe büryān ve süñülme ve 'Arapça ṣevā dirler.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

¹⁶ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Beyit

Şerhâlerden geldi Nâţık hâlini ‘arz itmege

Añladı erbâb-ı dâniş müzmer anıñ kebâb

Bürbüţ iki bânüñ zammesiyle  opuz dedikleri  algıdır. Rebâb rânıñ fet asıyla ekle  didikleri  algı ki kemân e da ı dirler.

[fe‘ l n / fe‘ l n / fe‘ l n / fe‘ l]

  le N zım ’l-Mer  m¹⁷

E ek  ar  atır ester esb oldu at

Be- er al be-g  söyle befruh  at

 ar fet -i  a-i mu‘ceme ile e ek ki ‘Arap a  im r dirler. Ester elifiñ ve t niñ fet alarıyla  atır ki ‘Arap a be l dirler. Esb at ki ‘Arap a feres dirler. Be- er emr-i  azırd r e ter ma‘n sına ma darı  er dend r. Kesr-i  a ile ism-i mef‘ l   eride olur  atun alınmı  ma‘n sına.  er de ut ngın ‘avrete da ı dirler. Be-g  goften lafzından emr-i  azırd r kelim [12-a] ma‘n sına. Be-furu  b niñ fet i f niñ zamiyle fur hten lafzından emr-i  azırdır bey‘ ma‘n sına. L kin z ruret vezin i  n f  s kin kılınmı d r. Emm  k lli nu hada be-feres a eri s nle v ki‘ olmu dur. L kin ‘ ndimizde olan lu  t-ı F risiyyeyi tetebbu‘ itd k be-feres  at ma‘n sına geldiği yokdur. Andan n    be-feres  alem-i n si den oldu ını ya  n etdikde  at ma‘n sına. Be-fur h lafzını be-feres lafzı yerine getird k. N zırına da ı ya  n gelse gerekd r. El- a  ki yed ul ’l- zne bil  iznin ma m nı m ’eyyed r. Meger ki n zır  mu‘annid olup  a   m   hededen  onra m k bere eyleye anıyla m c dele c ’iz degildir. Z r  ol kimesne  av ’id-i ‘ilm-i  d b ki men‘ na z-ı mu‘ r zd r. Andan  a ra  ı up m k bere eyledi. Bu ise ma b l degildir.

Ta  ’ Beyit

E ek  ar “fe‘ l n”  atır es “fe‘ l n” teresbol “fe‘ l n” dı at “fe‘ l”

Be- er al “fe‘ l n” be-g  s y “fe‘ l n” le befr  “fe‘ l n”  ı  at “fe‘ l”

[fe‘ l n / fe‘ l n / fe‘ l n / fe‘ l]

  le N zım Ra imehu’l hi  e‘ l ¹⁸

¹⁷ B n shasında ba lık yazılmamı tır.

Meded kerden imdād ü ğavṣ u ğiyās

Şusuz teşne oldı şuşālık lihaş

Meded kerden imdād ve isti‘ānet ma‘nāsına ğavṣ u ğiyās [12-b] zararba bābında maşdardür. Meded kerden ma‘nāsına. Lākin ğavṣ u ğiyās aşıl işlahı yağmur taleb ma‘nāsınadür. Teşne şusuz ve ‘atşān ma‘nāsınadür. Lihaş dağı lāmıñ kesriyle şuşamak ma‘nāsınadür ki teşne Fārisî lihās ‘Arabî Türkçeleri şusuzluğdur. Emmā eger su‘āl olunursa ki bu Luğat-ı Hācībiyyede çok elfāz var ki ‘Arab luğatındandür ma‘ hazā luğat-ı Fārisīde elfāz-ı ‘Arabıyye isti‘māl mezmümdür zîrā maşşūd elfāz-ı Fārisıyyedür. Cevāb oldur ki çünki bu luğat-ı dil-güşādeniñ ebyātlarınıñ mışra‘ları ħurūf-ı hicānūñ tertibi üzeredür. Ħurūf-ı hicāden sekiz ħarf Fārisīde bulunmadığından on sekiz ħarfdan gelen kâfiyeler bi‘z-zarūr elfāz-ı ‘Arabıyyeden vāki‘ olmuşdur. Ğiyās ile lihaş gibi on sekiz ħarfler oldur ki Tuħfe-i Vehbî Sünbülzāde nām kitābıñ şāhibi İslāmboli Vehbî Efendi ol luğatda vezin ile edā etmişdür.

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Nazm

Şā’ ħā’ zāl şād ey nūr-i ‘ayn

Dağı zād ü t̄ā’ vü zā’ vü ħarf-i ‘ayn

Fārisīde kâfiye olmak muħāl

Yazmışım şāyed olur naşş-ı kemāl

Bu sebebden ol sekiz ħarfe temām

Başka üslūb ile verdim hoş nizām

Buyurup teşne olanları reyyān kılmışdür

Ķāle Raħimehu’llāhi¹⁹ [13-a]

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķalay oldı erzîz şîşe zücāc

Bürehne goresne yalın dağı ac

¹⁸ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

¹⁹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Erzîz kıalay ki anuñla bakırları kıalaylarlar. Zücâc ‘Arabîdür. Fârisîce şîşe ve âbgîne Türkçe şırça dirler. Murâd çini ve billür kâselerdür ve bir şîşe dağı var ki ‘Arapça mucmece dirler. Nâs birbirlerinden ve hemmâm dellâkları gayrılarında anuñla kıan alurlar. Beyne’n-nâs şuşe dirler. Bûrehne bâ-i ‘Acemîniñ zammesiyile çıplak ‘ârî ma’nâsına. Goresne kâfiñ zammesi ve rânîñ fethası ve sîniñ sukûnuyla ac câyi’ ma’nâsınadır.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ķâle Raĥimehu’llâhi

Ne şâm oldu aĥşam tañdür şabâĥ

Bed oldu yaramaz eyülük şalâĥ

Şâm gece ma’nâsına şeb gibi. Şabâĥ tañ ma’nâsına. Nitekim Türkçede tañ yeri açıldı dirler. Bed feth-i bâ ile nîk ve sîdâdüñ zıddıdır. Şalâĥ her bir şe’yiñ nizâmı ve ilügidür.

[mefâ’îlün /mefâ’îlün / fe’ülün]

Beyit

Şalâhiyle olan iĥvâna dâ’im

Taĥarrüb eylese bed olmaz aşlâ

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ķâle Nâzımü’l-Merĥûm

Dıraĥt oldu ağaç budağ oldu şâĥ

Ĥaracık ne teng oldu geniş firâĥ

Dıraĥt dalıñ²⁰ kesri rânüñ fethi ile ağaç ki henüz kesilmemişdür kesildikten sonra çüb dirler. Emmâ Ĥazret-i Şâĥib-i a’zam [13-b] ve mükemmel²¹ meşâlih-i ümem Maĥmûd Pâşâ işbu beyitte

[fâ’îlâtün / fâ’îlâtün / fâ’îlâtün / fâ’îlün]

Beyit

Lâle ĥadüñden meger gül reng u bû uğruldu

²⁰ A nüshasında “Dıraĥt dalıñ” yerine “dalıñ” geçmektedir.

²¹ B nüshasında “kâmil” geçmektedir.

Kim dirah̄te ŗaruben gezdirdiler bāzārda

Hoŗ isti‘are eylemiŗdūr ki reng u būy maḥbūb ile muḥarrā ve hoŗ būy ve tāze u ter olmuŗdur. Lāleye muḥārin olmaĝla çūb çıkar kuvvet nāmiye isti‘dādūñ bulup dirah̄t mertebesin bulmuŗdur.

[fā‘ilātūn / fā‘ilātūn / fā‘ilūn]

Beyit

Ḥūb-rūy hemçünîn her dem zi-leb

Ger be-morde cān dehed ne-būd ‘aceb

Ŗāḥ budak ve boynuz ma‘nāsınadır lākin ŗāḥ ŗāḥ mükerrer olduĝda dilim dilim budak budak ve dil dil yaruk yaruk ve yırtık yırtık ve būlbūl ötüŗü ma‘nalarına gelūr. Teng tānūñ fethi ve nūnuñ sūkūniyla dōrt ma‘nāya gelūr evvelā ŗar zīk ma‘nāsına ŗāniyen kolan ḥūrām ma‘nāsına ŗāliŗen ŗarb ve müŗkil olan derre rābi‘an nitekim yük tāy ki ‘idl dirler. Firāḥ fānūñ kesriyle keyk ve bol ma‘nāsına nitekim vāḳi‘dūr.

[fe‘ilātūn / fe‘ilātūn / fe‘ilātūn / fe‘ilūn]

Beyit

Ḥasta dil çend tevān²² ferīŗte-i der-dehr

Ḥīz-i merdāne ḳadem neh ki cihānest firāḥ

[mef‘ūlü / mefā‘ilūn / fe‘ūlūn]

Ḳāle Nāzım ‘Aleyhi’r-Raḥimehu’llāhi²³

‘Aḳılsız ne gevden ‘ulūv ne red

Kih oldı kiçi mih ulu hem ced **[14-a]**

Gevden kāf-i Fārisīnūñ fethi ve dālūñ fethālarıyla ağır yürür ve tenbel pāy-leg atı bundan isti‘āre idüp giç fehimplü olanlara gevden dirler. Emmā nāzım-ı merḥūmuñ ‘aḳılsız ta‘bīri giç fehimplüden isti‘āre olunmuŗdur. Zīrā giç fehm ‘adem-i ‘āḳl iktizā ider. Redd rānūñ fethi ve dālūñ sūkūniyla ‘āḳil ‘ālim ma‘nāsına ve ḥakīm feylesof ve ḥired-mend ve büzürg ma‘nalarına daḣı gelmiŗdūr. Kih kesr-i kāf-i ‘Arabīyle ve

²² B nüshasında tevān sözcüĝünden sonra “būd” sözcüĝü geçmektedir.

²³ A nüshasında “Ḳāle Raḥimehu’llāhi” geçmektedir.

aħirinde hā' aħliye ile kiçi ve ufāk ve ŧaġîr ma'nāsına ve kih kesr-i kāf-i 'Arabî ve hā' 'alâmet ki melfuz olmaya birkaç ma'nāya gelür. Ta'lîl içün olur ve bir kelimeyi āħir kelimeye rabıť içün olur ve kim ma'nāsına daħı gelür ve kesr-i mim ve sükün hā ile ulu seyyid ma'nāsına ve ya'ni ne ya'ni yok. Cedd 'Arabîdür dede ma'nāsına. Zîrā dede ululuk ile mevşüfdür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzımü'l-Merħüm²⁴

Ķamîn ğuşsaludur sevinmek ne ŧād

Zemîn yer seħer vaĳtidür bāmdād

Ķamîn ve ğamî kayġulu ve ğuşşalu ğamiñde ma'nāsına. Ķamġüsârî oñür enîs ma'nāsına. Ķamġîn kayġulu ma'nāsına. Ķamġüsârî oñürlük üns ma'nāsına.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyt li-Şariħi

Ķamġüsârî olmayanuñ ğamġîn [14-b] olmaĳ 'ādeti

Var mıdır dünyāda bir kes çekmeye ŧad āfeti

Şād dāl-i mühmele ile sevinen kimesne ma'nāsınadır. Zemîn ve zemî yir ve arz ma'nāsına. Bāmdād ba'-i müvehhede-i memdüde ve mim-i māzmüma ve dāl ŧāniye-i mühmelenüñ sükünüyla ŧabāħ vaĳti ve ŧabāħa ĳarîb ki seħer ta'bîr olunur.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyt

ŧālib-i rāh-ı ĳaĳîĳat dā'imā ĳulyādedür

Bāmdād olanda Nāĳık āh bel 'ulyāyadedür

Emmā ŧāz zāl-i mu'ceme ile sevinmek ma'nāsına ve bāmdāz daħı zāl-i mu'ceme ile seħer vaĳti ma'nāsına. Lisān-ı 'Arabiyyede ve Fārisiyyede geldiĳi yokdur. Lākin nāzım-ı merħüm ĳurûf-i ĳicānüñ tertibi müstaĳîm olsun deyu bir bölük 'āvāmüñ taħrîf itdüĳi lafızları îrād idüp bu beyti seĳîm itmüşdür. Emmā aħsen olan böyle dimeliydi.

²⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Beyit

Ġamîn güşşaludur ki nâdir ne şâz

Zemîn yir sem agū şıġınmağ ‘iyâz

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Merhûm²⁵

Nedür bûs öpmek kucağdur kenâr

Der âgûş kon kuç müşâhib ne yâr

Bûs bāy-ı ‘Arabîyle öpmek kabbele ma’nāsına. Kenâr feth-i kâf-i ‘Arabîyle kucağ ve taraf ve hâlet-i vuşlatdan kināye olur falân filân kenâr etdi dirler. Der âgûş feth-i dâl-i mühmele ile²⁶ [15-a] ma’hûd levâzım-ı feresdendür dimek olur. Zîrâ bu makâm mecâz ve isti‘âreden hâlî degildir. Fe-te’mmel.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün]

Ķāle Nâzım

Şu âb âteş od bād yel u âzer âteş

Neberd oldı uğraş u cenk şavaş

Âb elif-i memdüde ile şu ki ‘Arapça mâ’i dirler. Nitekim Füzülî buyurur.

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

Beyit

Her gören ‘ayb itdi âb-ı dîde-i giryânımı

Eyledim taḥkîk görmüş kimse yok cânânımı

Od âteş nâr ma’nāsına. Bād yel ve rûzgâr ki ‘Arapça rîḥ dirler.

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

Beyit

Hâb-ı nâzdan ḳalkdı Nâbî ḳaşd-ı nergis ḳoynuna

²⁵ B nüshasında “Ķāle Nâzım” şeklinde geçmektedir.

²⁶ B nüshasında buradan bir varak ileri gidiliyor. A nüshasına göre 16-a’ya geçiliyor. B’de ise 11-a’dan 12-a’ya geçiliyor.

Esdî bir bād-ı muhâlif şaldı sergis koynuna

Ve aş ki ‘Arapça marağ dirler. Neberd nūnuñ ve bā’-i müvehhedenuñ fetğaları ve dālūñ sūkūniyla cenk ve ma’reke ma’nalarına gelür. Zîrâ neberd Fârisî mâ’adâsı Türkçedür.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ķāle Nāzım²⁷

Ṭuṭağ leb ‘Arapça qalaydür raşâş

Yılan mār niy yoğ fevzdür ħalâş

Leb ṭuṭağ ve ṭaraf ma’nāsına dağı gelür. Leb-cūy ve leb-i deryā dirler.

[mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün]

Beyit

Lebünden büse almağ niçe cānları ider irvā

Niy irvā belki Nāṭıq ħîn-i mevtinde olur ihyā

Raşâş rānūñ fetğıyla qalay ki qabları anuñla qalay idüp [15-b] cilā virirler. Mār yılan ħayya ma’nāsına. Niy nūnuñ kesri ve yā’-i sākine ile yoğ lā ma’nāsına. ħalâş fevz necāt ma’nāsınadır. Nitekim Füzülî Çelebî buyurmuşdur.

[fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilün]

Beyit

Ķıl tekellüm zūlfūñ endūhını göñlümden gider

Bir füsün ile ħalâş et ejdehālardan beni

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ķāle Nāzımü’l-Merħūmü’l-Mağfūr²⁸

Deñiz yemm ne gölçükler adı ħiyāz

Ne cūy ırmağ ve bağçelerdür riyāz

Yemm yā’-i müşennātūñ fetğasıyla deryā bağr ma’nāsına. ħiyāz ħānūñ kesriyle ħavz lafzınūñ cemi’dür bağçe ma’nāsına. Lākin bu cemi’ler qavā’id-i ‘Arabiyyenuñ

²⁷ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

²⁸ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

cemi‘ meksuriyle cemi‘lenen elfāz-ı ‘Arabiyyedendür. Nitekim Şāfiye şerhinde muşarrahdür. Emmā Fārisiyye olan esmānūñ cemi‘nde kâ‘ide budur ki eger ism-i zevi‘l-ervāhdan olursa elif nūn ile cemi‘lenür ādemiyān ve melikān periyān ve cānverān gibi. Ve eger āhirinde hā’ ‘alāmet olursa elif ve nūndan ol kâf-i Fārisî getürürler hācegān ve bendegān gibi. Ve emmā cemādātdan olursa āhirine elif ile hā ziyāde iderler āsmānhā ve zeminhā gibi. Eger cemādatūñ ba‘zı cihetinde hayvānāta müşābeheti olursa iki vechiyle isti‘māli cā‘izdür dirahthā²⁹ [16-a] ile kucmağ ma‘nāsına ism-i maşdardür. Nitekim vāki‘dür.

[fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün]

Beyit

Vah ki men mî netevānem ki be busem pey ū

Ey besā kes be taşarruf zi der-āgūş güzeşt

Emmā nāzım-ı merhūm der-āgūş kon kuc dimesi kon ile luğāt-ı Fārisīde geldiği yokdur. Hāğ tertīb böyle olmağdūr. Der-āgūş kucmağ müşāhabe ne yār yār dūst ve mükāren ve müşāhabe ma‘nālarına.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Nāzım³⁰

Yerāk düzen çalgınūñ adı sāz

Ne güncişk serçe toğān oldu bāz

Sāz yerāk ve yaşağ ve düzen ma‘nālarına ve çalgınūñ adına dağı sāz dirler. Güncişk kâf-i ‘Arabinūñ zammı ve nūnūñ sūkūnı ve cîmiñ dağı zammı ve şîn ile kâfiñ sūkūnlarıyla serçe ‘uşfūr ma‘nāsına ve ol miğdārda olan kuşlarıñ cümlesine itlāk cā‘izdür.

[fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün]

Beyit

Ķūsrevā der-zamān-ı ma‘rifet

Ne-dehed bāz zağmet güncişk

²⁹ B nüshasında- A nüshasına göre- buradan 17-a’ya geçilmiş. B nüshasında 12-a’dan 12-b’ye geçilmiş.

³⁰ A nüshasında “Ķāle” şeklinde geçmektedir.

Bāz ʔoġan ʔuŝı ki dil-āzārlıķ idüp ʔuyūr-ı maʔlūmānı incidir ve avlar. Nitekim meŝhūrdur.

[mefāʔlūn /mefāʔlūn / feʔlūn]

Beyit

Yaŝar kerkes kim āzār olduġıçün

ʔoġan ʔurmaz dil-āzār olduġıçün

[feʔlūn / feʔlūn / feʔlūn / feʔl]

Ķāle Nāzımü'l- Edīb

[16-b]

Kebūter güverçin sinekdür meges

Meres ip ceres çañ saʔldür feres

Kebūter feth-i kāf-i ʔArabīyle güverçin dedikleri ʔuŝ. Nitekim meŝhūrdur.

[mefāʔlūn /mefāʔlūn / feʔlūn]

Beyit

Kebūter bā kebūter bāz bā bāz

Koned hem-cins bā hem-cins pervāz

Meges feth-i mim ile ve kāfūñ daġı fethi siñek ve zübāb maʔnāsına. Nitekim Nābī Efendi buyurmuŝdur.

[mefāʔlūn /mefāʔlūn / mefāʔlūn / mefāʔlūn]

Beyit

Mūsāvīdür meges mīzān-ı ʔadl-ı Ķaġķda fīl ile

Mūsāvāt olduġı mīzān ile ġaġ- ʔavlı mūmehheddür

Meres mimiñ fethiyle ip ki ʔur aġzını baġlarlar ve kelbūñ boġazındaki ġaltaya daġı dirler. Ceres feth-i cīm ile çañ ki kiliselerde çalarlar ve develeriñ boynuna aŝarlar ʔArabīdür ve āvāz-ı zaʔf maʔnāsına daġı gelür. Saʔl feth-i sīn-i mūhmele ile seyisleriñ at ŝuwardıġı ʔab ŝuŝaġ ki piñarlarda anuñla ŝu içerler ve ġemmām ʔası maʔnāsına daġı gelür. Emmā nāzım-ı merġūm saʔldür feres dimesi zārūret-i vezn içündür yoġsa saʔl didüġüñ at degüldür belki at ŝuwardıġları ʔabdür böyle olacaġ. Der-feresdeki der lafz-ı dālīñ fethiyle telaffuz olunduġda maʔnāsı es-satl fī ġaġķı'l-

feres olur ya'ni satl [17-a] dirahthā ve dirahṭān gibi nitekim şeyḥ buyurur.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyit

Berg-i dirahṭān-ı sebz der-naẓar-ı hūş-yār

Her varaḳî defterist ma'rifet-i kird-gār

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāẓm Bi'l-Fikrū's-Şāḳib

Ne yol rāh mihmān-serādūr ribāṭ

Sevinmek ne şādî ferahdūr neşāt

Rah yol ṭarîḳ ma'nāsına. Mihmān mimiñ kesriyle konaḳ müsāfir ma'nāsınadır. Lākin nāẓım-ı merḥūm gāliben müsāfir lafzınıñ şıḳındısından zıkr itmedi. Zîrā es-seferu ḳıṭa'atün mine's-seḳari buyurulmuşdur yaḥūd veznine rekāket gelüp baḥr-i teḳārüb bozulur deyu zıkr itmedi. Ḥāşıl-ı kelām mihmān lafzını getürmek yerinde degildür meger ki mecāzen rāh zıkr olunup rāha konuḳ lāzm gelür deyu mülāḥazasıyla mihmān konuḳ ve müsāfiriñ Fārisîsidür diyesün. Bu ise ṭalebe-i mübtedi'ne eşedd şu'übetî vardır. Zîrā luḡat-ı Fārisiyyeyi ḳırā'at iden ṭalebe mecāz ve isti'are ne bilsün. Emmā lâ'ik ve sezā olan'ibāre böyle olmaḳdūr. Müsāfir ne mihmān-serādūr. Ribāṭ ribāṭ rānūñ kesriyle 'Arabîdür serā ma'nāsına. Serā Fārisîdür serāy ma'nāsına ki pādişāhlar ve ulu adamlar evlerine dirler.

[mefā'ilün /mefā'ilün / fe'ülün]

Beyit

Sarāyüñ ḳubbesini şanma 'ālî [17-b]

Aña alçaḳ naẓar eyler ahālî

Şādî sevinmek ma'nāsına. Neşāt nūnuñ fetḥiyle sürür ve feraḥ ma'nāsına.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāẓım Merḥūm³¹

Nigebāna Tāzîce dirler ḥafiz

³¹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Dürüşť oldu atı ‘Arapa alz

Nigehbn kesr-i nn ile nigehbn lafzından tahfif olmuşdur. Grp gzedici ma‘nsına ki rab daı dirler. Tzce ‘Arapa dimekdir. Hfz ‘Arabdr gzedici ve bekleyici ma‘nsına. Drřť dl ve r‘-i mhmelenn zammeleriyle iri aşın ma‘nsına ki ‘Arapa alz dirler.

[fe‘ln / fe‘ln / fe‘ln / fe‘l]

le Merm

Cev arpa aru erzen lek ne ř‘

Dimek goften  gne kbeh cima‘

Cev feth-i cm ile arpa ř‘r ma‘nsına. Erzen hemzenn fethi r‘-i mhmelenn skn zy-i mu‘cemenn daı fethi ve hirinde nnun sknıyla aru ki pirin iinde olur. Ve bir ace daı dirler. Gyetde atı olur. ř‘ ‘Arabdr lek ki bi kır dirhem ola. Nitekim adş-ı şerfde vardr. El- adş. Nışfu ř‘in min burrin ev ř‘un min temrin ev ř‘rn. Goften dimek sylemek ma‘nsına. Gne af-i ‘Acemyle ve hirinde nn ile cim‘ ma‘nsına. Kbeh kf-i ‘Arabyle ve b ve h‘ ‘almet ile [18-a] bu daı cim‘ sikiş ma‘nsına.

[fe‘ln / fe‘ln / fe‘ln / fe‘l]

le Nzm‘l- Merm³²

Nedr buda gendm leke adı d

Yarasa nedr şeb-pere ara z

Gendm kf-i Frisnn fethi nnun skn dln zammı ile buda ına ma‘nsına. D e‘zda yanmala olan nişne gerek insanda ve gerek ayvanda olsun. Nzm-ı merm leke dimek ile t‘bri nev‘en lefetden l degldr. Zr nişn od ile olduı vait leke ve rselenmekden l degldr.

[f‘ltn / f‘ltn / f‘ltn / f‘ln]

Beyit

şera ekdm d urdum gz gz itdm snemi

T grenler dımı trim itsnler ‘ayn

³² B nshasında başlık yazılmamıştır.

Şeb-pere yarasa kuşıdır. Zâğ qarğa ve kızgun ‘Arabîde ve Fârisîde isti‘mâl
luğatdır ve kûşe-i kemâne dağı dirler. Nitekim Şemsi Faḫrî demişdür.

[mef‘ülü / fâ‘ilätü / mefâ‘lü / fâ‘ilün]

Beyit

Ber bâm-ı kaşr-ı devleteş ez zâğ be-güzered

Şahî ki dîd zi sâye-i ḫod çün hemân zâğ

Evvel ki zâğ kızgun ma‘nâsına. İkinci zâğ kûşe-i kemân ma‘nâsına.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳâle Nâzımü’l- Merḫûm

Ḳılıç tîğ tîr oğ nişâne hedef

Dür incüdür ü incü ḳabı şadef **[18-b]**

Tîğ namlu ki ḳılıcıñ demirinden ‘ibâretdür. Belki ekşer isti‘mâlî mutlaḳen ḳılıç
ma‘nâsınadır. Tîr oğ sehm ma‘nâsına.

[mefâ‘lün / mefâ‘lün / mefâ‘lün / mefâ‘lün]

li-Esrârî Selleme’llâhu Te‘âlâ

Edânîden gelen tîr-i ḫasedden iḫtirâz itme

Kef-i mîzân-ı ‘irfâna şaḳıldür ḳo gelen gelsin

Hedef nişâneye dirler. Dürr zämme-i dâl ile ve rânüñ sükûnı ya-i teşdid ile incü ki
‘Arapça lü’lü dirler. Şadef incü ḳabı ve mesken-i dürr ki deryâda zuḫûr idüp nîsân
bârânında yağmur içine düşdükte dürr olur.

[mef‘ülü / mefâ‘lü / mefâ‘lü / fe‘ülün]

Beyt li-Şâriḫi

Sandûḳ-ı şadefden iderem dürrimi iḫrâc

Elmâs cevâhîr bulmam ideyim ülfet

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Nāzım Bi ‘İnāyeti’l- Ħallāk³³

Siyāh Ķara nem Ķiy sefid oldu aĶ

Biyā gel bi-rev yürü binger ne baĶ

Siyāh Ķara esved ma’nāsına. Nem feth-i nūnla Ķise ma’nāsına. Sefid kesr-i sīn ile aĶ ebyaz ma’nāsınadır. Biyā kesr-i bā’-i ‘Arabīyle gel ci’ ma’nāsına. Be-rev yürü emş ma’nāsına. Binger bānuñ kesri nūnuñ sūkūniyla vezin iĶün emr-i hāzırdür. BaĶ ünzür ma’nāsına. Nigeristen lafzından müştakdür. BaĶmaĶ iltifat ma’nāsına müzāri’nde nūn [19-a] Ķazf olunur nigerd denilür. FeĶfezhu feinnehu Laťif.

[fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilün]

Beyit

Germ u serdīne baĶılmaz bu fenā dūnyānuñ

Eyleme vakit zāyi’ dime Ķış yaz oĶu yaz

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ķāle RaĶimehu’llāhi³⁴

Tevānger Ķanī oldu ĶorĶu ne bāk

YañāĶ ruĶ büzürg ulu řāhir pāk

Tevānger zengin ve Ķanī ma’nāsına. Bāk bā’-i ‘Arabī ve kāf-i Fārisī ile Ķavf ma’nāsına. RuĶ yañāĶ ‘izār ma’nāsına.

[mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün]

Beyit

Temennā-yı ruĶuñ Ķekdikde yandum nār-ı firĶatde

Vişāl-i zāt-ı pākūñ ĶaĶkıĶün ĶıĶdı bu cān sensüz

Büzürg bānuñ zammı ve zā’-i mū’cemenūñ daĶı zammiyle ulu ‘aźım ma’nāsına. řāhīr ‘Arabīdür pāk temiz ma’nāsına.

[fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilün]

Beyit

³³ B nüshasında “Ķāle Nāzım Cenābü’l- Ħallāk” şeklinde geçmektedir.

³⁴ B nüshasında “Ķāle” şeklinde geçmektedir.

Bize yâ Rab iki dünyâ işin âsân it

Sehhili'l-emra bi-dâreyn lenâ yâ Fayyâz

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Bi-Luġāti'l-Uşul

Ķulaġ ġuş râst [u] ķep şaġ u şol

Yigit ne civân bîve-zen ya'ni ŧul

Ķuş kâf-i Fârisîyle ķulaġ üzn ve Fûrs aylarınüñ on dördünci ġüni ekşer budur ki ta'rîb idüp cûş dirler. Râst şaġ yemin ma'nâsına. Ķep şol yesâr ma'nâsına ķep-dest şol ele dirler. **[19-b]** Civân yigit fetâ ma'nâsına. Bîve-zen ermele ma'nâsına.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Fârisî öğrendüm oldum böyle ŧatlı dilli ben

Pârisî âmühtem geştem çünîn şîrîn zebân

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nâzım Bi-Münâzaratü'l-Maķâm

Ne ķeşm ġöz ü rüy yüz ŧam bâm

Müje kirpik oldı helâk oldı Sâm

Ķeşm ġöz 'ayn ma'nâsına. Ķeşm-i âġil ġöz ucuyla baķmaķ ħaşm vaķtinde ve nâz vaķtinde.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Beyit

Ez men o râ yekî selâm zedem

Kerd ez men be-ħışım ķeşm-âġil

Rüy yüz vech ma'nâsına. Bâm bâ'-i 'Arabîyle ŧam üsti satıķ ma'nâsına ve orta fecir ma'nâsına daķı gelür. Müje mimüñ zammiyle kirpik ve taşġr şıġası üzere müjek dirler. Dillerde meşhür olan zây-ı 'Acemîyledür. Emmâ zây-ı 'Arabîyle olmaķ rivâyetdür.

[fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün]

Beyit

Āfitābem niyāmede be-beze

Çi zenî gamze-i gül-i be-meze

Meze zāy-ı ‘Arabîyle rivāyet olunması Laţîfnüñ bu beytinde hüveydādür. Zîrâ mışrā‘ı evvelüñ āhîri zāy-ı ‘Arabîdür. Mışrā‘ı şāninüñ āhîri dağı zāy-ı ‘Arabî olmak lâzımdür. Be-beze bâ‘-i ‘Arabîyle günâh ma‘nāsına. Müjenüñ cem‘î müjgān gelür. Nitekim mürür itdi ki müfredüñ āhîrinde hā‘ ‘alāmet olanlar elifden evvel kâf [20-a] gelür bendegān gibi.

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Beyit

Aşdı müjgān oqlarıñ sînemde kaldı temreni

Haşre dek hāk-ı mezārım kızsalar peykān çıkar

Sām nām-i püser-i Nüh ‘aleyhi’s-selām ve sām nerîmān ve kıavs-ı kıuzeğ

[fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün]

Beyit

Kemterîn tāk-ı haşmet hüsrev

Der ‘ulüv çün kemān-ı Sām buved

Emmā nāzım lafz-ı sāmî helāk ma‘nāsına getürdüğü menkûl degıldür. Lākin bir sām cünündan bir nev‘dür. Helāke bā‘iş olur. Böyle olacağ nāzıma lâzım idüğü böyle diye. Müje kirpik oldu. Helāk ve ber-sām

[fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün]

Beyit

Zehir içmek gibidir acı söz ādem olana

Sühen-i telğ be-merdest çü nüşîden nîş

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Raĥimehu'llāhi³⁵

Yer oldu zem'ın göge di āsmān

Kalem kilk nāvek oĭ u yay kemān

Zem'ın yer 'arz ma'nāsına. Āsmān asmā ma'nāsına. Āsmā gök semā ma'nāsına. Kil kalem ĥāme ma'nāsına. Nāvek vavüñ zammiyle Şol oluĭ gibi nesnedür ki oĭı anun içinde atarlar ol atılan oĭa t'ır nāvek dirler.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Beyit

D'ide-i düst be-to rüşen bād

S'ine-i ĥaŐm pür ez nāvek-i ħarĥ

Kemān feth-i kāf-i 'Arab'ıyle ve yay ve ħavs burcına daĥı dirler.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzımü'l- Merĥümü'l- Maĭfūr³⁶ [20-b]

Omuz düŐ ān oldurur 'ın ne bu

Őıĭan m'üş dest'ıye dirler seb'ü

DüŐ omuz menkib ma'nāsına. Ān ol zāke ma'nāsına. 'ın bu ĥazā ma'nāsına. M'üş Őıĭan fāre ma'nāsına. Seb'ü dest'ı se'nek Şu ħabıdır ħemdañ ta'b'ır iderler.

[mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün]

Beyt li-Sünbülzāde

Bu bāĭ içinde oldum gül gibi gülmek için ŐolmuŐ

Der 'ın gülşen Şodem pejmürde ħün gül behr-i ĥand'iden

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Raĥimehu'llāhi³⁷

Güneş mihr u ĥurŐ'd ü aya di māĥ

Sitāre ne yıldız em'ire di Őāĥ

³⁵ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

³⁶ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

³⁷ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Mihr ve hürşîd güneş şems ma'nāsına. Mâh üç ma'nāya gelür evvelâ ay ki dünyâ gökünde ma'rûf yıldızın adıdır³⁸. Şāniyen ay ki bir yılın on iki bahşından biri sene dirler. Meşelâ sene-i kameriyede muharrem şafer âh sene-i şemsiyede târîh-i Rûm i'tibâriyle teşrîn-i evvel teşrîn-i şāni kânûn-ı evvel kânûn-ı şāni şubâţ ayâr hazîrân temmûz âb eylül âğustos. Târîh-i Firdevs-i³⁹ kadîm ve Târîh-i Celâl i'tibâriyle ferverdîn ordibehişt hordâd tîr mordâd şehrişer mihr abân âzer dey behmen isfend-ürmüz. Şālisen Fûrs aylarınun on ikinci günü sitâre yıldız necm ma'nāsına. **[21-a]** Emîr big ve şâh ma'nāsına.

[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

Beyit

Meger ile mâl ü cāhe hem meyl itme mâl manşıba
'İlm-i me'ârif kesb idüb cümle hasūduñ bağrıñ uz

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzımu Bî'r-Rüşdi ve'l-'Ulā

Denî pest alçağ yücelik 'ulā

Disin olğil aña diyen pes hele

Denî ve pest alçağ ve kötü ve kabîh ma'nāsına. 'Ulā 'Arabîdür yücelik ser-firâz ma'nāsına. Pes hele agâh ol bir söz söyleyim demek vaqitde pes hele dirler.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım Raḥimehu'llāhi

Ne yol gösteren rehber ü reh-nümāy

Gögüs sîne dest el ayak oldı pāy

Rehber reh-nümāy yol gösteren kılāvuz ma'nāsına. Gögüs şadr ma'nāsına. Dest el ma'nāsına. Pāy ayak kadem ma'nāsına.

[mef'ülü / mefā'ülün / mef'ülü / mefā'ülün]

Ķāzelün li-Nāmiḳihi Biḳā'atü Reddü'l-'Acuzi 'Alā Sadri Nāzm

Ķāfil zen-i dünyānıñ seyrānı olur fānî

³⁸ B nüshasında "ismidür" geçmektedir.

³⁹ B nüshasında "Fûrs-i" geçmektedir.

Fânîde alur mı hîç gerçi ola ad ânı
ânı bilinen ehler hep taht-ı tûrâb oldu
Ol dîde didi yâ Rab yandı bu cânım cânı
Cânını seven cânlar cânıyla olar abri
abrinde diye ayfâ terk itmişim eyvânı
Eyvânı bu fânînüñ e'dâya olur sükñî
Sükñî kıılınân [21-b] yerde hîç almaya dîvânı
Dîvân-ı kıyâmetde ayha ideler Nâı
Nâı geinen cânlar nukı ola iz'ânı

El- Kı'atü' s- Şâniye 'Alâ'l-'Akse'l-Evvel

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

âle Nâzım⁴⁰

Ulu kıi vâlâ nedür behre pây

Dize mile lâlâ nedür boy ay

Vâlâ midârda ve himmetde yüce olan büzürg ve bülend ma'nâsına. Behre bây 'Arabînüñ fetiyle pây naıb ba ma'nâsına. Nitekim devletlü adr-a'zam yek-em Yûsuf Pââ⁴¹ azretlerinün maul dil-âvîzlerinden bu beyit pür leâfetlerinde vâki'olmudur.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Beyit

Her kim eylerse taammül ademât-ı dehre

Bulur elbette umûrunda üdâdan behre

Lâlâ bir kimesnenüñ anası ulına dirler ki kendüyi ol terbîye itmiş dize bir kimesnenüñ anası cânîyesine dirler ki beikde ol ıfz u himâye ide. Nâzım-ı merhûm dize mile lâlâ dimegîn ma'nâsına. Dize olan cânîye millüdür. Lâlâ olan

⁴⁰ B nüshasında balık yazılmamıtır.

⁴¹ B nüshasında pââ'dan sonra "demitir" sözcüğü ile cümle bitirilmiş ve beyit verilmitir.

‘abd hıfz itmede dimekdür. Qay iki noktası kâf ve elif ve yâ’-i sâkine ile kâmet mişlidür ya’ni boy bos ma’nâsına. Zîrâ lafz-ı kay boy bos ma’nâsına olması Luğat-ı Ni‘metu’llahda muşarrahdür. Emmâ nâzım-ı merhûm gâys̄ kay dimekligi bir şeyden [22-a] degüldür. Zîrâ gâys̄ ‘Arabîdür yağmur yağmak ma’nâsına. Kay ma’nâsına dimegi ‘aceb yağmurda kaymaqdür böyle olacak. Boy lafz-ı gâys̄ mevzî’ına vaz’ olındı. Fefhem.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qale Nâzımü’l-Lebîb⁴²

Di şimdiye hâlâ kazâdür belâ

Şu taş misk ezerler aña di şilâ

Hâlâ şimdiki zamanda dimekdir ekşer budur ki hülâşa-i kelâmda ist‘imâl olunur. Belâ güc ve zûlm ve derd ma’nâsına. Kazâ ‘Arabîdür işlemek ve dilmek geçmek muhkem düzülmüş ve tatmak ma’nâlarınadır. Nâzım-ı merhûm kazâyâ belâ dimekligi dilmek ma’nâsını mülâhaza iledür yoḥsa kazâyâ belâ demek câ’iz degüldür. Fel yet’emmel fî maḥallihî. Şilâ şâd-ı mühmelenün kesriyle üzerinde misk ezecek taş ki vuşlat ile şilâ itmek ma’nâsına daḥı müsta‘meldür.

[mef‘ülü / mefâ‘lü / mefâ‘lü / fe‘ülün]

Beyit

Cezb üzre şilâyâ gider ol ‘âşık-ı medhûş

Qalmanı büy-ı şilânüñ gerçi ev mefrûş

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qale Nâzımü’l- Merhûm

Siper kalkan iç yağına dendi pîh

Di iklîme kişver di hem köye dîh [22-b]

Siper kesr-i sîn ile kalkan ve üç kanatlu ma’nâsına. Pîh bâ’-i Fârisînüñ kesri ve yânüñ ve hânüñ sükûnlarıyla iç yağı ve serçe kuşu ma’nâsına. Kişver kâf-i ‘Arabînüñ kesriyle iklîm ve memleket ma’nâsına.

[fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün]

⁴² B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Beyit

Hem-çū Şîrâz hürrem ez ‘adalet

Nîst iqlîm der heme kişver

Dîh köy ve kırye ma‘nâsına ki dih dağı dirler.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle Nāzımü'l- Merhūm

Tırâşa ne yonka rehindür girev

İşit bişnev olma kötü bed meşev

Tırâşa tâ'-i müşennâtiñ kesriyle yonka ki dülgerler odunu yonduğda peydâh olur. Girev kâf-i Fârisînün kesri rā'-i mühmelenün fetḥiyle tutu rehin ma‘nâsına ki aşl Türkçe anlatmak dimekdir. İşit bişnev esma‘ ma‘nâsına. Bed meşev kötü olma dimekdir.

[fā‘ilâtün / fā‘ilâtün / fā‘ilâtün / fā‘ilün]

Beyit

Ayaguñ baş üzre kıorlar öğrenürsen ma‘rifet

Ger beyâmüzî hüner pây-ı torâ ser nihend

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle Merhūm⁴³

Ne rüd oldı ırmağ evcedür sürün

Dügümdür girih zih kiriş kan hün

Rüd rā'-i mühmelenün zammı ve vāvuñ ve dāl-i mühmelenün sükünlarıyla iki mā'nāya gelür. Evvela ırmağ ma‘nâsına emmā cūy ile rüd arasında fark bu ki cūy ırmağın yerine dirler. Rüd da [23-a] ağan şuya dirler. Mecâz-ı mürsel tarîkınca birbirinün maqāmında isti‘māl olunur. Şāniyen sâzlarıñ kirişi ki çalarlar sebab-i işret olduğundan ötüri işret ma‘nâsına dağı isti‘māl iderler. Sürün sîn-i mühmelenün zammesiyle evc ve boynuz ma‘nâsına. Girih kâf-i Fârisînün ve rā'-i mühmelenün kesreleriyle düğüm ‘uğde ma‘nâsına. Zih rā'-i ‘Arabînün kesri hānün

⁴³ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

sükûnıyla yay kirişi ve sencef ki kaftâna dikerler ve kelime-i taḥsîndür ki zihî ma'nâsına. Ḥûn kan dem ma'nâsına.

[mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün]

Beyit

Hem-renk lebüñdür deyu ḳat'ı naẓar itmez

Ḥûn-ı cigerimden müje-i eşk-feşânem

[fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl]

Ḳâle Nâzımü'l-Lebîb⁴⁴

Di biçkuya erre di egriye ḥam

Kem eksükdürür hem daḥı muḥterem

Erre biçkudur rânüñ teşdîd ve taḥffîyle cā'izdür. Ḥam feth-i ḥâ ile üç ma'nâya gelür. Evvelâ egri kej ma'nâsına. Şāniyen şıfat na't ma'nâsına. Şālişen kemendin boğaza geçen yeri. Kem feth-i kāf-i 'Arabîyle eksük nâḳış ma'nâsına. Luğat-ı Nî'metullahda kem lafzı ednâ ve 'azîz ve muḥterem ma'nâlarına daḥı gelmişdür.

[fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl]

Ḳâle Raḥimehu'llâhi⁴⁵

Süñü nîze dirler di dilsizelâl

Şütürdür deve hem nedür ḥüd'a al [23-b]

Nîze süñü ma'nâsına. Lâl iki ma'nâya gelür. Evvelâ dilsiz kişi aḥres ma'nâsına. Şāniyen la'l ma'nâsına. Şütür şîn-i mu'cemenüñ ve tâ'-i müşennâtiñ zammeleriyle deve nâḳe ve cemel ma'nâsına. Ḥüd'a 'Arabîdür aldamaḳ ve al ve ḥîle ma'nâsına. Zîrâ el-cenk ḥüd'atün buyurulmuşdur.

[fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl]

Ḳâle Nâzımü'l- Edîb

Ne kılçık dâse di topraḳa ḥâk

Yamalu ḳabâ delḳ ve yırtık ne çâk

⁴⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁴⁵ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Dāse dāl-i memdude ile kılçık ki ekin başında hāşıl olur. ‘Arapça sifā dirler hāk toprak ma’nāsına.

[mefā‘lün / fe‘ülün / mefā‘lün / fe‘ülün]

Beyit

Gözüm yüzüm arasında müjem sedd oldı

Ki gözümden şu çıkub yumam hāk-i derîni

Delğ dālün fethi lāmün sükūnıyla yamalu kıllı ton ki hırka-i dervîşin ta‘bîr iderler.

Çāk cîm-i ‘Acemîyle yırtık ve kaftânün yırtmacı ma’nāsına.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Nāzımü’l- Merhūm

Resîden irişmek hem incük ne sāk

Uyumağ hoften di ‘aşîye ‘āk

Resîden maşdar irişmek kavuşmağ ma’nāsına. Sāk baldır ya’ni incük. Hoften hā’-i mu‘cemenün zammı fānün sükūnı tā’-i müşennānün fethiyle yatmağ ve uyumağ ma’nāsına. ‘Āğ ‘ayn-ı mühmele ile [24-a] ‘Arabîdür ‘āşî ma’nāsına. Zîrā recülün ‘ākün livālideyhi fehüve mü‘azzibün lehümā buyurulmuşdur.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün]

Ķāle Nāzımü’l- Merhūm⁴⁶

Şanem büt ‘abeş sözlere di güzāf

Di tanbūra nākra övünmek ne lāf

Şanem büt ki muşevver idüp müşrikîn aña tıparlar. Güzāf kāf-i ‘Arabînün zammıyla ‘abeş iş bîhüde söz ma’nāsına. Nākra tanbūra ve muṭlağ çalgı ma’nāsına da gelir. Lāf övünmek ma’nāsına ism-i maşdardür şîga-i emr murād olduğda lāf mezen dirler.

[mefā‘lün / mefā‘lün / mefā‘lün / mefā‘lün]

Beyit

Zihî merdān-ı ehl-i Ķağğ idün resm üzre ber-inşāf

⁴⁶ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Ki nıřfũ'd-dîn idesin icrâ eylen eylemen hîç lâf

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Raĥimehu'llāhi Te'ālā⁴⁷

Nedür mādiyān kıřrağ u kūh tağ

Döşek pişter ü tağ köşk oldı rāğ

Mādiyān kışrağ at ki 'Arapça remeke dirler. Kūh kāf-ı 'Arabîyle tağ cebel ma'nāsına. Piřter bā'-i Fārisînüñ kesriyle döşek firāř ma'nāsına. Rāğ rā'-i mūhmele ile köřk ve tağ etegi ve bāğ içinde yazlık ev ki ĥāne-i řayf dirler bu ma'nālara gelür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım

Çiçek gül söğüt bîd ü kālā metā'

Di 'arşa kırazmān cimā' viķā'

[24-b]

Gül ma'rūf ve meřhūr bir nev'çiçekdir ve her çiçege dađı ıtlāk olunur gül-i nesrîn ve gül-i sünbül gibi ve ehl-i belāğat anda çok mergüb olan nesne' gül dimekle ta'bîr iderler. Meřelā anda çok seyr ki laķab olmaya gül-keřt dirler. Ve azıcık yer ki hürrem ve ārāste ola gül-zemîn dirler. Bîd bā'-i müvehĥede ile ki meksūr olup ba'dehu yā'-i taĥtiyye ve dāl-i mūhmele-i sākinler olup söğüt ağacı ki 'Arapça ĥilāf dirler ve be-ma'nî bařed. Kālā metā' beyt ki evde tutulur ķab ķacaķ ve örtü döřek ve balta keser ve bunlara beñzer nesnelere ve ķumāř ma'nāsına dađı vūķū'ı keřirdür. Kırazmān ķāf-i 'Arabînüñ kesri rā'-i mūhmelenüñ fetĥi ve ba'dehu zā'-i mu'cemenüñ sūķūnı ve mim-i memdüde ve nūn-ı sākine ile gök āsmān ma'nāsına ve ba'zılar didiler ki nemekdān vezni üzere ĥuřuřiyle 'arř adıdır. Emmā řems-i Faĥrî Mi'yār Cemālide bu luğatı za'ferān veznine naķl eyledi. İřbu beyti inřād eyledi.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyit

Bād-ı bāķî sāye-i ta'zîm-i o

⁴⁷ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Tā ki bâşed nām-ı levhî ƙarzamān

Viĳā' vāvüñ kesriyle cimā' ma'nāsına.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım⁴⁸

Befā ƙaĳbedür hem naşıb oldu ĳaz

Ķalınlık dürüşt oldu Tāzıce faz **[25-a]**

Befā bâ'-i müvehĳidenüñ fetĳi ve fā'-i memdüde ile rüsbî 'āvrat ve ĳız oĳlan. Ķazı'Arabîdür naşıb pāy ma'nāsına. Dürüşt dāl ve rānüñ zammeleriyle iri ĳaşın ki 'Arapça fazı ve ĳalız dirler. Nitekim mürür itdi.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün]

Ķāle Nāzım Raĳimehu'llāhi⁴⁹

Şu argı ne ferreĳ hem inmek hubüt

Düdük nāy yuĳaru çıĳmak nuĳüt

Ferreĳ fānüñ ve 'ayn-ı mü'cemenüñ fetĳaları ve iki rā'-i mühmelenüñ süĳünlarıyla arĳ ki ırmaĳ ayırıp çıĳarurlar. Hubüt inmek ma'nāsına. Nāy düdük çalarlar mizmār ma'nāsına. Nuĳüt yuĳaru çıĳmak ma'nāsınadır.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım el-Ķacibî Raĳimehu'llāhi⁵⁰

Dîhim tâc ser-leşker oldu 'araz

Ne sî-murĳ 'anĳā di kîne ĳaraz

Dîhim dāl-ı mühmelenüñ işbā'ıyla tâc u börĳ ma'nāsınadır. 'Araz 'ayn-ı mühmele ve rā'-i mühmelenüñ fetĳalarıyla ser-leşker ma'nāsına. Nitekim bu beyitte rüşendür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Beyit

⁴⁸ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁴⁹ B nüshasında "Ķāle Nāzım" şeklinde geçmektedir.

⁵⁰ B nüshasında "Ķāle Ķacibî Raĳimehu'l-Bārî" şeklinde geçmektedir.

‘Araz rā be-ḥ̄ān tā beyār dūshmār

Ki cenkest şükr ki āyed be-kār

Sîmurğ ‘anḳā kuşıdır ki kuşlarıñ pādişāhı idi. ‘Avrat şerrinden nā-bedîd oldu ki ismi mevcūd cismi nā-mevcūddur dirler. Bunuñ kışşası ṭavîlü’z-zeyldür. Lâkin bu nazm ‘avrat şerrine giriftār [25-b] olan merdān-ı pāk-dāmenlerin ḥāl beyānında sîmurğuñ kışşasına telmîḥ vardır.

[mef’ülü / mefā’lün / mefā’lün]

Nazm

Ādem zi behişt yāft noḳşān ez zen

Yūsuf belā-yı çāh zindān ez zen

Sîmurğ be kūh ḳāf pinhān ez zen

Sad mülk Süleymān şode vîrān ez zen

Ġaraz ‘Arabîdür kîn ‘adāvet ma’nāsına.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ḳāle Merḥūm⁵¹

Ne kîs zülüfdür ‘Arabca ‘aḳîş

Şerîke di enbāz ortak şaḳîş

Kîs kāf-i ‘Arabînüñ kesri ve işbā’ıyla bölük ya’ni ol şaç ki maḥbübeler yüzi üzerinde sarḳıdup züluf ta’bîr iderler ki ‘Arapça ‘aḳîş dirler. Enbāz şerîk ortak ma’nāsına. Şaḳîş daḥı o ma’nāyadür. Fefhem.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ḳāle Nāzım⁵²

Anaḥtar kilîd u ḥiyānet ne geş

Bir iki ne yek dü se üç altı şeş

Kilîd anaḥtar miftāḥ ma’nāsına. Egerçi Türkıde ḳıfl ma’nāsına şâyî‘ olmuşdur. Nitekim ‘Abdü’r-raḥman el-Cāmî ḳaddise sırrıhu’l-‘azîz buyurmuşdur.

⁵¹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁵² B nüshasında başlık yazılmamıştır.

[müfte'ılün / müfte'ılün / fā'ılün]

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

Hest kilîd-i der-i genc-i Ḥakîm

Ğeş ğayn-ı mü'ceminüñ fethiyle 'Arabîdür ḥiyānet itmek ma'nāsına. Ve emerenmek ve ımızğanmak ve uğunmak ve lâ ya'qilu ma'nalarına daḥı gelmişdür. Yek bir eḥad ma'nāsına dü iki teşniye [26-a] ma'nāsına. Se üç şeleşe ma'nāsına. Şeş altı sitte ma'nāsına.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzım

Ḳurı ḥuşk ter yaş şenādür sipās

Ḳula bende dirler iyāz u iyās

Ḥuşk ḥā'-i mü'cemenüñ zammiyle ḳurı mecfûf ma'nāsına. Ter yaş raṭeb ma'nāsına. Sipās şenā ḥamd ma'nāsına. Bende ḳul köle 'abd ma'nāsınadır. İyās ve iyāz hemzelerin kesriyle bunlar daḥı 'abd ma'nāsınadır. Şaḥiḥ.

[mefā'ılün /mefā'ılün / fe'ülün]

Ḳāle Nāzımü'l- Merḥûm⁵³

Çi şebnem gice şeb di gündüze rûz

Ḳışa dey ḳara berf yeḥ hem ne buz

Çi şebnem çise ta'bîr iderler. Şeb gice leyl ma'nāsına. Rûz gündüz nehâr ma'nāsına. Dey dāl-i mühmelenüñ fethi yānūñ sükûniyle ḳış şitā ve ḳışın evvel ayı ibtidā'ı māh-ı şitā ma'nāsına. Berf ḳar şelc ma'nāsına. Yeḥ yā'-i müşennātüñ fethiyle buz cemed ma'nāsına. Nitekim mülemma'olarak zıkr olunur.

[mef'ülü / mefā'ılün / mef'ülü / mefā'ılün]

Beyit

Şey'āni 'acîbāni ḥümā ebredü min yeḥ

Şeyḥun yeteşābbā ve şābbun yeteşeyyeḥu

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

⁵³ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Ķāle Nāzımü'l- 'Ārifu Raḥimehu'llāhi⁵⁴

Diken ḥār bülbül ne 'andel hezār

Ne yek bār bir kerre yük oldu bār

Ḥār diken şevk ma'nāsına 'andel ve hezār bu ikisi de bülbül kuşu ma'nāsına ki gülüñ gonçasınüñ keşfine 'āşık olup [26-b] niçe feryād figān ile nālān ve niçe derde giriftār olmuşdur. Hezār 'aded de biñ elf ma'nāsına daḡı gelür lākin bu maḡāmda o murād degüldür.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Beyit

Şanma ey bülbül açar uçmaḡa bāl u perini

Gül-i Yāḡūb anı şürmüş göge ḡākisterini

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyt li-Şāriḡihi

'Āşık-ı üftādenüñ yolunda ḡār eksük degil

'Andel-i bî-nevānüñ rāhunda iki ḡār var

Yek-bār bir kerre bir def'a ma'nāsına. Bār yük ḡaml ma'nāsına ve yemiş şemer ma'nāsına da gelür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün]

Ķāle Nāzım⁵⁵

Nedür ṭa'na urmaḡ ne şıḡınmaḡ melāz

Yemek ḡorden ü emr-i nādir ne şāz

Ṭa'na ṭā'-i mühmelenüñ fetḡı ve 'aynüñ sükūnuyla ve nūnuñ daḡı fetḡasıyla ve aḡirinde hā' 'alāmet ile urmaḡ ṭa'na ma'nāsına ve 'ayıb itmek ve göñül incüdecek söz ma'nālarına gelmişdür. Emmā ba'zı nüşhada nedür ṭa'na peygāre vāḡı' olmuşdur. Peygāre daḡı Fārisīdür başa ḡaḡmaḡ ve la'net itmek ma'nāsına. Melāz şıḡınmaḡ yer ki mevzī'-i taḡşin dirler. Ḥorden yemek ekl ma'nāsına. Şāz nādir olan iş ma'nāsına.

⁵⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁵⁵ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

[fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün]

Beyit

Oğuyan kûdek u nev-sâle ider istilzâz

Gerçi bunda bulunan elsinenüñ ekşer şâz

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Nāzım Raĥimehu‘llāhi [27-a]

Delüye di dîvâne ‘aqla ĥired

Oğun hîme hîzem meşakķat ne ked

Dîvâne deli ‘aķılsız ma‘nāsına. Ĥired ĥa‘-i mu‘ceme kesri rā‘-i mühmelenüñ fethi ve dālün sükünüyla ‘aķıl ma‘nāsına. Hîme hîzem odun şecer ma‘nāsına. Ked meşakķat ve şiklet ma‘nāsına.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Merĥüm fi Erzurum⁵⁶

Acı gez ipek ķazz di ĥāliye neĥ

Di ĥammāma germāye ĥoş oldı beĥ

Gez telĥ ya‘ni acı mürr ma‘nāsına. Ķazz ipek ibrişim ma‘nāsına. Neĥ nün-ı mu‘cemenüñ fethi ĥā‘-i mu‘cemenüñ sükünüyla zelu ve ĥālî ki ev yüzine düşerler.

[mefā‘ilün / fe‘ilatün / mefā‘ilün / fe‘ilün]

Beyit

Ķazā sezed ki be-nehr firāş bārgemet

Be rāy faĥr zi mihr u ser sāzed neĥî

Germāye kāfün ‘Acemînüñ fethi rā‘-i mühmelenüñ sükünü ve āĥirinde yā‘-i menķüťin ile ki taĥtāniye olup anuñ daĥı fethi ve hā‘ ‘alāmet ile ĥammām ma‘nāsınadır. Beĥ bā‘-i müvehĥedenüñ fethi ve hā‘-i mu‘cemenüñ sükünüyla ĥoş ve tûbā ma‘nāsına zihî ma‘nāsına daĥı gelmişdür.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

⁵⁶ A nüshasında “Ķāle Nāzım” şeklinde geçmektedir.

Ķāle Nāzımü'l- Merhūm

Ulu key kaçan hem günāh cünāh

Ne mihmān konuğdur řarāba di rāh

Key kāf-i 'Arabīnūñ fethi ve yānūn sūkūnıyla üç ma'nāya gelür. [27-b]

Evvelā ulu beg ve ulu sulţān kāne keyvānden ehz olunmuşdur. Nitekim key-
hüsrev ve key-ķubād hüsrev begi ve ķubād begi demek olur. Nitekim bu beyitlerde
rüşendür li-Şems-i Faħrî

[fe'ılātün / mefā'ilün / fe'ilün]

Beyit

Şāh-ı enām Şeyh Ebū İřhāk

Ey külāh-ı to reşk efseregî li-sırri

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Beyit

Dilārām rā ber ruĥ ez şermegî

Semen lāle řod lāle lu'lū zi-ĥūy

Şāniyen kaçan ma'nāsına ki vaķitden su'āldür. Şāliřen dāğ ma'nāsına ki a'zāda
yıķarlar. Cünāh zamme cīm ile 'Arabīdür günāh ma'şiyet ma'nāsına. Miĥmān
müsāfir konuĥ ma'nāsına. Rāh 'Arabīdür řarāb ma'nāsına. Nitekim Ferişte
řāhibinūñ bu beytinde rüşendür.

[fe'ılātün / fe'ılātün / fe'ılātün / fe'ilün]

Beyit

Ĥāřılı nīst ez ĩn zūhd riyā' vü řalāh

Rūĥ rā tāze koned ĥāřşiyet-i cevher rāh

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Merhūm⁵⁷

Nedür igne süzen ne rüy oldı tūc

⁵⁷ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Güşāde açığı başa ser di hem uc

Sūzen igne ibre ma'nāsına. Rūy imāle ile tūc şufr ma'nāsına. Güşāde kāf-i 'Arabînūñ zammı ile açığı meftūh ma'nāsına. Güşāde nāme berāt. Pādişāha dirler ser-baş re's ma'nāsına dağı uc ki dūğüncek yire dirler.

[mefā'ılün /mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün]

Beyt li-Nāmiķihi

Müdevverdür senüñ re'süñ serinden geçdi 'āşıklar

[28-a]

Vücūdüñ cümle ğayrîdür dağı almaya bengzer mi

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım

Kedi ğürbe söyleşmek oldu bihāş

Emān el-emān el-ĝiyāş el-ĝiyāş

Ķürbe zamm-ı kāf-i 'Acemîyle kedi çetük hirre ma'nāsına. Bihāş 'Arabîdür söyleşmek tekellüm ma'nāsına. Emān 'Arabîdür emniyyeti recā vaķtinde el-emān dirler. Ķiyāş meded itmek ma'nāsına Fārisîce yāverî dirler. Ķāşıl-ı kelām nāzım-ı merhūm emān el-emān lafzını ĝiyāş el-ĝiyāş lafzına mürādif düşürmüşdür. Nev'an zevķ olanlara ĥafî degüldür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Şāhibü'n -Nazmi

Orūc oldu rūze dağı ğüş et

Zenehdān eñekdür ne selle sebet

Rūze orūc şavm ma'nāsına. Ķüş 'alā vezn ūş et laħm ma'nāsına. Zenehdān eñek ve eñek çukuru ve kuyı ki maħbūblarıñ ruħlarınıñ vasaťlarında dūğme mişüllü olan çukura dirler. Nitekim bu faķiriñ ĝazelyātınüñ ba'zı beyitlerinde vāķi' olmuşdur.

[mefā'ılün /mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün]

Beyt li-Nāmiķihi

Zülüfler bend bendüñdür bu muzmer ķapudür ğabĝab

Zenehdā gonçe-i güldür dahı dügmeye bengzer mi [28-b]

[mef'ülü / fā'ilātün / mef'ülü / fā'ilātün]

Diger Beyit

Mürğ-ı cānem ardı gezdi zenehdān içre

Bulmaz mı 'acebā hürde-i elmās anda

Selle fetḥ-i sîn ile sepet ki ḥayvānāta anuñla ot ve şaman virürler.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzımü'l- Merḥūm⁵⁸

Ḳanat per u bāl oldı ferheng edeb

'Arab Tāzî munc keteb Ḥaḳḳ Calab

Perr u bāl ḳanat ve cenāḥ ma'nāsına. Ferheng edeb ma'nāsına.

[mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün]

Beyit

Ferheng olan zāt şerîf oldı muzaffer

Nāṭıḳ dahı ferhengle var olmasın ebter

Tāzî 'Arabî dimekdir. Ketebe kāf-i 'Arabînüñ fetḥi ve tā'-i müşennāt-ı fevḳāniyenüñ fetḥi ve bā'-i müveḥḥedenüñ sükünüyla munc ma'nāsına ya'ni bal arusu. Emmā 'indimizde olan Luğāt-ı Ḥācibîyyelerde munc yerine kendi vāḳi' olmuşdı ma'nāsını diḳḳatbirle tetebbu' itdik ki ketebe ki aru dimekdir. Ne o ma'nāya gelmiş ve keteb yaz dimekdir ne o ma'nāya gelmiş. Pes böyle olacaḳ kendi lafzınüñ mevzı'ına munc lafzı vāḳi' olmuşdur. Calab Ḥaḳḳ Allāh-u Te'lā dimekdür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzımü'l- Edīb

Besā çok resā hem ḥarāc adı sâ

Çomaḳ let digel zāhide pārsā [29-a]

⁵⁸ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Besā çok keşîr ma'nāsına. Resā dahı çok ma'nāsınadır. Sā hıracı ki bir iklîmden bir pâdişâha göndürürler ve sâyîden lafzından şîga-yı emrdür ve vaşf-ı terkîb müşk-sâ ve gâliyen sâ gibi. Let lâmüñ fetħi tânüñ sükûniyla çomak 'Arapça miķma' mezîr dirler. Nitekim bu beyitte zâhîr ve ehl-i dünyâdan burhân-ı zâcirdür.

[müfte'ilün / fâ'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün]

Beyit

Âhîr-i devlet let est âhîr-i dinâr nâr

Âhîr-i dirhem hem est kalb iķbâl lâ beķâ

Parsâ bâ'-i 'Acemîyle zâhid ve pâk-dâmen ve tezekkîyelenmiş şâhid ve helâl-zâde ve iş eri ve övecek iş ma'nâlarına gelmişdür.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Naẓm-ı Dil-güşâ Ez Şâriḥ-ı İn Kitâb Be-Siyâķü'l-Ġazel

'Âķile lâzım olan eylemeli 'ilm edâ

Câhile rif'at olur mı düşünüñ ehl-i fenâ

Ne ķadar şevket-i Hüdâ mi de olsa birinüñ

'İlmi olmasa anuñ bil bulmaz zevķ-ı rehâ

Farz vâcib olanı itmeli elbet ta'îm

İde gör insân isen dürlü ma'ârifle şenâ

Saña fehm ile firâset viricek Rabb-i enâm

Lâyıķ olur mı ola cehl-i mürekkeble gedâ

Hele bu dünyâda cehlile gezen aḥmaķdür

'İlm ile mümkün olur cem'î cihân ile cezâ

Anıķün ehl-i işâret didiler 'ayn-ı 'ilm

'Ulüv miķdârına nâzır ola maḥlûķa sezâ

[29-b]

Niçe gün Nâṭıķî ta'îm-i ma'ârif itse

Dögünür fi'l degildür ki ola ḥayır du'â

El-Kıṭ‘atü’s-Şâliṣ ‘Alâ Nehcü’l- Evvel

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Nāzımü’l- Merḥūm⁵⁹

Āyādür ‘aceb yuḳarudur ferā

Celeb fāḫiṣe zen eve di serā

Āyā ‘aceb ta‘accüb ma‘nāsına. Ferā fānūñ fetḫi ile yuḳaru ‘ulüv ma‘nāsına ve daḫı egri keĵü ma‘nāsına ve taḫsîn lafız için daḫı gelür. Celeb cîm-i ‘Arabî ve aḫirinde bā’-i ‘Arabî ile fāḫiṣe zen ya‘ni ru-sibî ‘avrat ma‘nāsına. Serā ulu begleriñ evleri ve ḫāneleridür.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Nāzım⁶⁰

Piyāle ḳadeḫdür ışık şu‘le tāb

Nedür müşt yumruḳ nedür deste şāb

Piyāle bā’-i ‘Acemūñ kesriyle ḳadeḫ ki şarāb içerler. Tāb şu‘le ve ḫarāretdür ve tākāt tezlik bükme ve vaşf-ı terkîbi daḫı isti‘māl olunur ‘ālem-tāb gibi. Müşt ‘alā vezn rüşd yumruḳ ve avuc ve tokmaḳ ma‘nālarınadür. Deste şāb ve ḳabza ma‘nāsına ve ikib biçdikleri vaḫit baḫladıklararı deste ki Türkîde daḫı şāyî‘dür ve her nesne daḫı ḳulbuna ‘urvesine dirler.

[fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün]

Beyt li-Nāmıḳıhi [30-a]

Destini reste ḳoyub bizleri mesrūr etdi

Ser-i cellād görünür bu şūḫūñ ḡamzeleri

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ḳāle Nāzım Raḫimehu’llāhi

Tükürmek tefü ney ḳamıṣ nās nāt

Birer bütdurur lāt ‘uzzā menāt

⁵⁹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁶⁰ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Tefû tâ'-i müşennât-ı fevkâniyenüñ fethiyle yire tükürmek ney nünüñ fethi yänüñ süküniyle kıamış kıaşeb ma'nāsına. Nāt nās ma'nāsınadır tā sından bedeldür. Zîrâ hürûf-ı mübeddele kütub-ı taşrîfde taşrîh itdüklerine binâ'en on beşdür. İstencedehu yevme şâli ziğin harfleridir. Nâtdaki tā sından bedel olduğı Merâhîde ve Şerh-i Şâfide muşarrahdür. Lât 'uzza menât bu üçi de birer büt adlarıdır ki evvel zamanda Ka'bede olurlar.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzımü'l- Merhūm

Şıka muhkem ef'āl-i hacdur naķeş

Yigit ab-dest-i bozanlar hādeş

Şıka muhkem ve mu'temedün 'aleyhi ma'nāsına. Naķş 'Arabîdür nünüñ fethi ve iki nokta kıafîñ süküni lākin bu mevzi'de vezin için meftüh olmuşdur ve āhîrinde şā'-i müşelleşe ile ifsād itmek ve ödemek ve naķl itmek ma'nālarına. Yüķālu naķeşe't - ta'āmu izā fesede ve hāracet inķāşe ey esra' ve yüķālu naķeşe mā fî' [30-b] l- menzili ecma' izā neķale küllehu. Emmā nāzım şıka muhkem ef'āl-i hacdür naķeş yerinde şıka muhkem ifsād irmek naķeş diye idi güzel olur idi. Zîrâ ef'āl-i cahd münkir ma'nāsınadır. Zîrâ cahd cîmiñ taķdimiyle inkār ma'nāsınadır. İnkār ifsād ma'nāsına gelmesi ma'nā'i lāzimidür. Ma'nā'i lāzîmi ile luġat nażm-ı ħasen degüldür. Hādeş fethateyni ile iki ma'nāya gelür. Evvelā yigit şāb ma'nāsına yüķālu reculün hādeşün ey şāb. Şāniyen ab-dest şatmaķ ma'nāsına ya'ni ab-dest bozulmaķ ma'nāsına.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım Raĥimehu'llāhi⁶¹

Çek zaĥmedür daĥı ilġun āc

Güneş āfitāb oldu efser ne tāc

Çek zaĥme ki anuñla sāz çalarlar mızrāb daĥı dirler. Āc ilġun aġacı ve az kıalîl ma'nāsına da gelür. Āfitāb güneş şems ma'nāsına.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyt li-Nāmiķihi

⁶¹ B nüshasında "Ķāle Nāzım" şeklinde geçmektedir.

Āfitāb-ı ‘ālem olduñ virmesüñ eksüklüğüñ

Tañrı bākî eylesüñ tā devr olunca nüh kıbāb

Efser tād ki padişāhlara nisbet olunup zikir iderler Tād Aħmed Hān Tād Key-
Hüsrev dirler.

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Beyt li-Şārihihi

Aşl-ı hārichık idersen tard iderler hārice

Huş tevāzu‘ eylesen kim olasın mānend-i tād [31-a]

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Hāzerdür şaķınmaķ zinādür sifāh

Digil dize zānū helāle mübāh

Hāzer bi’l-feth ihtirāz itmek ya‘ni şaķınmaķ ‘Arabīdür ‘ilm bābından maşdar ba‘zılar hasen bābından dirler. Sifāh bi’l-kesri zinā ve fi’l-i şenî‘ ma‘nāsına. Zānū diz rükbe ma‘nāsına. Mübāh zamme-i mim ile helāl ve hārām tarafı müsāvî olan ef‘āle dirler. Yüķālu el-mübāh mā istevā tarafāhu. Lākin nāzım-ı merhūm mübāha helāl dimesi ekşer isti‘māle mevķūfdur nitekim vāki’dür.

[fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün]

Beyt li-Nāmikihi

Ne ķadar fi’l-i mekārım idebilsem di mübāh

‘Acabā hüsni-ruķuñ lems mi olmuşdı hārām

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķāle Raħimehu’llāhi

Hāb epsem teber balta kök oldı bîh

Ger tîşe hūm küp di şişe di sîh

Hāb feth-i hā’-i mu‘ceme ve sükün bā ile epsem süküt ma‘nāsına ve daħı şavuk ve dipi ma‘nālarına daħı gelmişdür. Teber balta ki odun keserler. Bîh bā’-i

müvehhedeniñ kesri⁶² ve yâ³-i müşennât-ı tahtâniyenüñ ve fâ³-i mu‘cemenün sükûnlarıyla kök aşl ma‘nâsına. Tîşe keser ve külünk ma‘nâsına. Hum zamm-i hâ³ ile küpden ma‘nâsına ve borı ki çalarlar. Sîh Fârisîde her şiş ki bir nesneye⁶³ sencerler ağaçdan olsun ve kebâb [31-b] çevirdikleri şişe dağı dirler.

[mefâ‘lün /mefâ‘lün / mefâ‘lün / mefâ‘lün]

Beyt li-Şârihi

Göñülde var iken endüh ü guşşa urdı bir sancı

Çekildi cây-ı uhrâya tefekkür kıldı hâl üzre

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķâle Nâzımü'l- Merhûm Be-Luţf-ı Te‘âlâ

Debîr oldu yazıcı ‘adl oldu dâd

Sirişk oldu gözyaşu nâm oldu ad

Debîr dâl-i mühmelenüñ ve bâ³-i müvehhedeniñ kesreleri ve yâ³-i müşennât tahtâniyenüñ ve râ³-i mühmelenüñ sükûnlarıyla yazıcı kâtib ma‘nâsına. Dâd ‘adl inşâf ma‘nâsına ve dâden lafzından fi‘l-i mâzî dağı olur dâd virdi demek olur. Sirişk sinüñ râ³-i mühmelenüñ kesreleri şinüñ ve kâfüñ sükûnlarıyla gözyaşu eşk-i çeşm ma‘nâsına. Nâm ad isim ma‘nâsına.

[mefâ‘lün /mefâ‘lün / mefâ‘lün / mefâ‘lün]

Beyit

Rek-i faşş nigîn bir nâm için biñ zaĶm neşter yer

Düşenler Ķayd-ı nâma çarĶ elinden Ķayl Ķançer yer

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Ķâle Nâzım Beyit⁶⁴

Zeker sik ne zebzeb ne tatlu lezîz

Di Ķurmâ şuyundan şarâba nebîz

Zebzeb zâl-i mu‘cemeteyni ile ki meftûĶlar olup bâ³-i müvehhedeteyni ile ki

⁶² A nüshasında “kesri” sözcüğü yer almamıştır.

⁶³ A nüshasında “bir nesneye” sözcüklerine yer verilmemiştir.

⁶⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

sâkinler olup zeker-i recul ki mülâyim ve mihfezesi [32-a] ferc-i mer'edir ve havâda mu'allak olan nesneye dağı dirler cem'î zebâzib gelür. Emmâ nazmda zeker kîr u zeker olunmuşdur. Gâliben sehv-i kalem dendür münâsib olan böyle olmalı.⁶⁵ Zeker sik ne zebzeb ne tatlu lezîz ya böyle olmalıdır te'eddüb ider. Zekerdür ne zebzeb âh lezîz tatlu hoş şey'e dirler. Nebîz hurmâ sucı sike hoş-âb ekşüdürler lafz-ı 'Arabîdür Fârisîde muṭlaḳan şarâb ḥamr ma'nâsına isti'mâl olunur.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳâle Nâzımü'l- 'Ârifu Raḥimehu'llâhi⁶⁶

Rem ürki ḳatı saḫt ḳurşak kemer

Kef aya ügi kûf gögüs sîne ber

Rem râ'-i mühmelenüñ fetḫi ve mimiñ sükûniyla reme ki sürüye dirler gerek ṭavâr sürüsü olsun gerek mal sürüsü olsun. Saḫt sîn-i mühmelenüñ fetḫi ḥâ'-i mu'cemenüñ ve tânüñ sükûnlarıyla ḳatı şedîd ma'nâsına vesîḳ bez ü terâzu ma'nâsına gelmişdür. Kemer kâf-i 'Arabînüñ ve mimiñ fetḫaları ve âḫirinde rânüñ sükûniyla iki ma'nâya gelür. Evvelâ ḳurşak ve şâniyen bir büyük ṭağdan yuvarlanmış yumrı ḳaya.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyt li-Nâmiḳihi

Hüsn-ı to mânend-i ṭāvüs saḫt nâlem der-kemer

Nâṭıḳam ḥ'âhiş-gerem mânend bülbül gülşenet

Kef el ayası ya'ni bâṭın-ı yed ma'nâsına [32-b] ve ayağda dağı isti'mâl olunur ki kefi pâyi dirler ve köpük zebed ma'nâsına da gelür. Kûf kâf-i 'Arabînüñ zammı vâvüñ fânüñ sükûnlarıyla ügi ḳuşı ki gice uçar 'Arapça ḥâme dirler ve bayḳuşa dağı dirler. Ber fetḫ-i bâ'-i 'Arabî ve sükûn râ ile birkaç ma'nâya gelür. Ber yukarı ve bâlâ ma'nâsına ve yemiş şemer ma'nâsına ve 'alî ma'nâsına ve gögüs şadr ma'nâsına.

[mefâ'ülün / mefâ'ülün / mefâ'ülün / mefâ'ülün]

⁶⁵ B nüshasında bu cümle nin üstü çizilidir.

⁶⁶ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Beyti'l-Esrârî Selleme'llâhi

Eger h̄āhî ki esrâr-i dilet pür başed ez 'irfân

Be mihr-i mihter-i h̄übân derûn ber mücellâ kon

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķâle Nâzım⁶⁷

Zen u şevher er 'avrat uzun dirâz

Nedür 'aks mâkes yoķuşdur firâz

Zen 'avrat mer'ete ma'nâsına. Şevher er zevc ma'nâsına. Dirâz dâl-i mühmelenün kesri ve âhîrinde zâ'-i mu'cemenün sükûnuyla uzun tavîl ma'nâsına. Mâkes iniş ma'nâsına anün 'aksi firâzdür ki yoķuş ma'nâsına.

[mefâ'ülün /mefâ'ülün / mefâ'ülün / mefâ'ülün]

Beyt li-Şârihi

Firâz-ı olmayan tağıñ inişinde şafâ olmaz

Nevâziş bilmeyen şūhuñ kelâmında şifâ olmaz

Ey 'azîz ma'lûm olsun ki nâzım sîn ile muveşşah olan beyti terk itmiş gâliben ya kendi zühûlünden ya kâtibleriñ terk itmelerindendir. Nâķış olmasın deyu îrâd olundu. [33-a]

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķâle Şârih Selleme'llâhi Te'âlâ

Sipehbed çeribaşı bed kişi hes

Di küstâh edebsiz kesân cemi' kes

Sipehbed sîn-i mühmelenün kesri ve bâ'-i mu'cemenün fetḫi ve hâ'-i hevzeziñ sükûnı ve ba'dehu bâ'-i 'Arabînüñ daḫı fetḫi ve dâl-i mühmelenün sükûnuyla çeribaşı ve çeri begi ma'nâsına. Sipehdâr ve sipehsâlâr daḫı bu ma'nâyadur ki ulubegi ve ser-'asker olan adama dirler. Hes ḫa'-i mu'cemenün fetḫi ve sînün sükûnı ile bed-kişi ve nâ-kes kişi ma'nâsına çör-çöp ma'nâsına da gelür. Küstâh kâf-i 'Arabînüñ zammesiyle edebsiz ma'nâsına ve ekşer bi't--tekellüf ma'nâsına

⁶⁷ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

gelmişdür ya'ni bir işde cür'et idüp utanmaya. Nitekim nâzım-ı merhûmuñ bir kaşidesünüñ bu beytinde vâkı'olmuşdur.

[mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün]

Beyit

Mükşir olma ekül maqşad i'lâm eyle

İtdügüñ cür'et-i küstâhiye eyle e'zâr

Kes fetḥ-i kâf-i 'Arabîyle kişi recul ma'nâsına. Bunun cem'î Fârisî kavâ'idi üzere kesân gelmişdür. Nitekim mürûr eyledi.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Qâle Nâzımü'l- Merhûm

Şebî bir gicedür di artuğa bîş

Ne beḥye tikiş ilerü oldı pîş [33-b]

Şebî bir gice dimekdür leyle-i vâhîde ma'nâsına. Bîş imâle ve bâ'-i 'Arabîyle artuq efvün ma'nâsına. Beḥye fetḥ-i bâ'-i 'Arabîyle ve sükün ḥâ'-i mu'ceme ve yâ'-i müşennâti taḥtâniye ile ve aḥirinde hâ' 'alâmet ile tikiş ki tikende dirler ya'ni derzîler pamuqla qaftâna yol yol dikerler ve çizi çimdik ma'nâsına da gelmişdür. Pîş bâ'-i 'Acemîyle öñ qaḅl ma'nâsına muqtedâya ve ilerü yürüyen ma'nâlara gelmişdür. **Ey 'Aşık-ı Va'd-ı Ḥaḳâyıq** Ma'lûm olsun ki işbu üçüncü kıt'a yine baḥr-i taḳarrübdendür. Lâkin dibâcede va'd olunan şan'at-ı ğarbîye-i zıkr-i şart kıldığıma binâ'en bi'inâyeti'llâhi Te'âlâ ve bihidâyetihi elifden şîne müntehâ olan ebyâtıñ ibtidâlarınüñ evâ'ili ve evâḥiri 'âlem-i rü'yâda ilhâm-ı şâ'ibe olarak inşâd eyledüğümüz beytiñ mışra'ı evvelinüñ ḥurûfundañ ḥâlî degüldür ve daḥı evâḥiri ki ḥurûf-ı revîlerdür. O ḥurûf beyit-i mezbûruñ mışrâ'ı şânisünüñ ḥurûfundan ḥâlî degüldür. Pes beyit-i mezbûr oldur ki zıkr olunur.

[mef'ülü / mefâ'ilün / mef'ülü / mefâ'ilün]

Beyt li-Şâriḥihi

Ḥâcib zer-i ter bâşed der-ḥaşş seḥâ zâteş

Der ḥubb-ı Ḥüdâ şebteş ez bâd ser-i zâteş

El-Luğat

Ḥācip nāzım-ı merḥūmuñ maḥlaş-ı şerîfidür. Zer altun zeheb ma'nāsına. Ter taze tarî ma'nāsına. Bāşed [34-a] olur şār ma'nāsına. Zāt vücūd ten ma'nāsına. Ḥüdā Allāh-u Te'ālā dimekdür. Şebt şübūt durmaḡ ma'nāsına. Eş zamir-i gā'ib Ḥācibe rāc'îdür. Ez min 'an ma'nāsına. Bād rûzgâr yel ma'nāsına. Ser baş re's ma'nāsına.

Maḥşül Beyit

Ḥācibînüñ seḡā ve civanmerdliğini ḡaşş idüp övülmekde. Ḥācibî taze altün oldu ya'ni Ḥācibînüñ 'ilimde seḡāsı ve ḡayriye menfa'atı ziyāde olduğundan keenne Ḥācibî taze altün oldu. Zîrā Ḥācibînüñ kendi başınüñ rûzgârından ma'lümdür ki Ḥācibî merḡūm Allāh-u Te'ālā Ḥāzretlerini sevmekde şābitdür ya'ni Ḥācibî merḡūmuñ ezelde muḡadderi olan 'aşḡ-ı İllāhî ki infāz-ı ifrāḡda bāde be-nigeriz ki her ḡāhişḡer bu yolda da anuñ şerḡ ve te'lif eylediḡi kitāblarıyla feraḡ-yāb olup mücellā olurlar. Bundan ma'lüm ki bunuñ ḡarekāt-ı sekināt cümle-i rızā'illāḡ olup Ḥāḡḡ Te'ālā Ḥāzretlerine kemāl-i iştıyāḡ üzere muḡabbetde şābitdür. Ey ḡālib-i rāḡ-ı ḡāḡıḡat ma'lüm ola ki bu beytin mışrā'ı evvelinde teşbîḡ-i belîḡ var. Zîrā merdümüñ seḡāsını ol cāzîbü'l-ḡulüb ve sâi'rü'l-'uyüb ve kâşifü'l-kurüb olan taze altüna teşbîḡ itdiḡi keenne o şaḡş-ı altünüñ [34-b] 'aynıdür ḡalkā menfa'atı ziyāde olmada. Zîrā seḡāi'r-recül gerḡek zāta zeheb ḡabîlündendür. Seḡādan murād 'ilm seḡāsıdır. Reculüñ taze altün olması bu maḡāmda 'ilmi ziyāde olup aḡyāre menfa'atı doḡunmaḡdan kināyedür ve mışrā'ı şānide isti'āre-i muşarraḡa-i tahkîḡiye vardür. Zîrā müşebbehün-bih olan bād ki rûzgārdür zıkr olunup müşebbeh olan 'aşḡ-ı İllāhî murād olmuşdur 'alāḡa da ser-zāteşdür veche şebîḡ vuşül-ferāḡdür. Fefhem.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Nāzm li-Şāriḡihi

Fırşatı fevt itme bir dem ḡiḡ bu dünyādan ḡöñül

Cāḡ-ı dünyā nakş-ı mārđür ḡiḡ bu sevdādan ḡöñül

Dā'imā rāḡ-ı ḡāḡıḡat hem kināye hem mecāz

Bil de Nāḡıḡ ol mü'eddeb ḡiḡ bu ḡavḡādan ḡöñül

Çünki nāzım-ı merḡūm bu ḡıḡ'asında şān'at-i 'acîbe vardür deyu işāret olunup beyānı va'd olunmuşdı. Ḥāmden li'llāhi Te'ālā bir miḡdār zāḡir oldu ki bu beyti îrād itdük ve nişf ḡıḡ'anüñ ḡurūfātı bundan ḡālî olmadığını 'ayān itdük. Olsun ki

nâzım-ı merhûm bu beyti mülâhaza idüp ba'dehu nazm⁶⁸ itmiş ola. Zîrâ hâline münâsib olup her gûne istilzaz vardür ve bâkî kalan ebyâtda ve gûne şan'at olduğunu inşâ'e [35-a] Allâh-u Te'âlâ beyân iderüz va'deye hâlef itmeyüz. Zîrâ va'deye hâlef âdem olana şeyn ve qabâhâtdür. Nitekim Nâbî Efendi Raḥimehu'l-Bârî buyurmuşdur.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Nazm

Va'deye dest u vefâ'i bâz it

Kime va'd eyler isen îcâz it

Zîmmete himmet bil va'de-i deyn

Hâlef-i va'd itmegi bil zâtuña şeyn

Bî-vefâ va'de ile eyleme lâf

Bîh olur şâh mu'adâta hilâf

Ve qaldı ki bu maḳâma münâsib zâyî' şî'irüñ fûrû'âtından ki biri müstezâd ve biri tahmîs ve biri tesdid ve biri tesbî' ve biri müşemmen ve biri mu'aşşer ve terkîb-i bend ve tercî'-i bend bunlardan mâ'adâ niçe şî'nâyî'-i 'acîbeleri vardür. Lâkin îtnâb ve eṭâle olmasun deyu hemân mu'ammâ ve musammaṭ ve luğaz bu üçünden ikisini el'ân beyân idelüm. Luğazı daḫı ḫatm-i şerḫde keşf ü 'ayân idelüm. Mu'ammâ deyu şol beyitlere dirler ki anda maḫbûbuñ ismini gizlemiş ola anı firâset ve qavâ'id-iyle bulalar. Emmâ mu'ammâ bilmeniñ qavâ'id-i gâyet çokdur. 'İlm-i mu'ammâda muşarraḫdür. Lâkin bir nebze beyân idelüm ki du'âya vesîle ola ve daḫı olmaz 'arîf sırr-ı meknûn qârî'i mes'ele-i kâne yekûnu qavliyle 'âmil olalım. Zîrâ sırr-ı meknûn bu qavâ'id-i câzibedür bunu bilmeyen 'arîf [35-b] degüldür. **Qavâ'id** Kâh Fârisî 'Arabîyle te'vîl idüp mu'ammâ iderler. Kâh 'Arabî Fârisîye naql ile olur. Kâh 'aded-i ḫurûfla olur. Kâh ebced ḫesâbınca olur. Kâh qalbiyle murâd olur. Kâh taşḫîf ile bilünür. Kâh göz añarlar 'ayn murâd olur. Kâh zülf añarlar 'cîm murâd olur. Ve kâh diş añarlar sin murâd olur. Hâşıl-ı kelâm bu mezkûrâtın emşilesi maḫallinde beş işe beyân olunmuşdur. İtnâb eṭâle olmasun deyu birqaçınüñ mişâlini 'âlâ't-ṭabî'ati'l-enâm ma'a keşf-i tâmm îrâd idüp

⁶⁸ B nüshasında "idüp ba'dehu nazm" ibaresine yer verilmemiştir.

mübeyyîn kıldum. Emmā alble olan **mişāle** mine'-i'ir

[mefā'ılün /mefā'ılün / fe'ülün]

Beyit

Bihakın 'a-ı Ādem hüsn-i Havvā

Murādem ez to od alb fesevvā

Meşelā fesevvā malūb olduda Yūsuf ismi ıar ve ol ki taıf ile isim ıar.

Mişāle mine'-i'ir

[fā'ılātün /fā'ılātün]

Beyit

Nīze-i malūb rā kon

Dān ki ūrā miyān tır neh

Meşelā nīzenüñ 'Arabısi rumdūr malūb kılsan amr olur. Zırā ki taıf notasız arfi notalı ve notalı arfi notasız itmekdür ve tır 'Arabısi sehmdür. Anüñ miyānı tā'dur ve amz taıf olmuşdur. Āirine hā getüricek amza olur ve ol ki zülüfden cım aızdan mim murād olur. **Mişāl [36-a]** mine'-i'ir

[fā'ılātün /fā'ılātün /fā'ılün]

Beyit

Azına aldıda zülfün ol amer

Kim görürse cigerine an amar

Meşelā aızdan mim aldu ve zülüfden cım murād olur. Cımiñ eklinden āya ve āya varırlar. açan cım ile isim ımasa ā'ide budur ki eklinden ā olurlar ma olur ve anüñ 'Arabısi demdür ve ciger ile alb murād olur. Malūb ounduda Muhammed nāmı ıar ve is 'alā hazā emmā 'Ayn-tāb Müftisi Hākı 'Abdü'r-Ramān Efendi kuddise sırrıhu'l-'azız Şāhidı merūmuñ luatınüñ nazır Nazmü'd-dālî nāmında olan 'Arabı luatıñ dibācesinde bu beyit er maāmında

[mefā'ılün /mefā'ılün / fe'ülün]

Beyit

Eger dervı eger āh-ı zamāne

Gelen hasret gider elbet cihāne

Bir hikāye tarzında mu‘ammā gūne bir tārîh zıkr itmişdür. Bu maqāma münāsib olduğundan zıkr olunur. Ol hikāye oldur ki biñ yüz altmış sekiz senesinde şaferü'l-ḥayrūñ yigirmi sekizinci günü yevm-i cum‘ada şevketli Sultān Maḥmūd Ḥān ṭābe şerāhu cum‘a günü şalāt-i cuma‘yı edā idüp bu kadar ḥadem-i ḥaşem ile serā-yı hümāyūna duḥūl-i ḥîninde at üzerinde müfāce‘āt intikāl eyleyüp derḥāl cem‘i cāh-i pādişāh-i ‘ālem-penāh Sultān ‘Oşmān Ḥazretleri [36-b] taḥta cülūs idüp maḥarr-ı salṭanat olduğda işbu tārîh ber vech-i ta‘mime inşād olındı.

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Beyit

Anı gül-gönçe şulub cem açulup seyr oldı

Sāl-i meh tārîh -i ḥākî şaferü'l-ḥayr oldı

Gül-gönçe-i merḥūm şevketli Sultān Maḥmūd Ḥānūñ tārîh-i vilādetleridür. Anı gül-gönçe şolmasından murād müfāce‘āt-i intikālleridür. Cemden murād şevketli ‘Oşmān Ḥandür. Açılmasundan murād taḥta cülūsdur ta‘miye tevriye tarîkıyla lafz-ı cem kırk üçdür. Açılmasundan murād şaferü'l-ḥayrūñ çıkmasıdır. Gönçe māhe lafz sāle-i ma‘nevi tārîh olur. Fefhem feinnehu Laṭîfün ‘inde men lehu zevḥun münîfun. **Ve Kavā‘id** Müsammaṭ oldur ki beyit dört baḥş idüp üç baḥşında kâfiye getirürler. Dördünci baḥşında aşıl kâfiye-yi getirürler ki şî‘iriñ bināsı ol kâfiye üzeredür. Buña nazm-ı müsecce‘daḥı dirler.

[müstefilün / müstefilün]

Nazm

Pür ḥūn evvelden gözlerim

Gülgün olupdur yüzlerim

Rengîn olupdur sözlerim

La‘liyle ey yāḳūt leb

[müstefilātün]

Diger Mişāl

Vaḳt-ı namāz it

Ḥaḳḳa niyāz it

Ḥālīḳı yād it

Gözle imāmı

Şormağa ey yār

Eylemegil ‘ār

Añla ne kem var

‘İlm-i tamāmı

Ve müsemmaṭı ona dek cā’iz [37-a] görmüşlerdür ve musammaṭ ḳadīm oldur ki beş mıṣrā’ getürürler bir ḳāfiye üzere ve altıncı mıṣrā’da ḳāfiye-yi aṣliye-yi getürürler. Felā teğful feinnehu ma’rifetün lā tūḳadderu li-küll-i eḳadin. Bel yu’ṭı ba’dehu Allāhü’s- Şamed.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ḳāle Nāzımü’l- Merḫūm

Şürāḫî çıkar zarfı hūş oldu uş

Teb oldu ısıtma ne behrāş ḳuş

Şürāḫî zamme-i şād ile boynı uzun şarāb ḳadeḫi ve zarfı ma’nāsına evş hūş ‘aḳıl ma’nāsına. Teb feth-i tā ile ısıtma ḫummā ma’nāsına. Behrāş emr-i ḫāzırdür ḳuş ma’nāsına hirāşden lafzından hirāş kesr-i hā ile ḳa’y ki ḳuşmaḳ ma’nāsınadır.

[fe’ülün / fe’ülün / fe’ülün / fe’ül]

Ḳāle Şāḫibü’n-Nazm Ḥācibî Raḫimehu’llāhi⁶⁹

Żamîrān ne begbörki ücret ‘ivaz

Bizātihi durmaz aña di ‘araz

Żamîrān feth-i zād mu’ceme ve ba’dehu kesr-i mim sūkūn yā’-i müsennāt-i taḫtāniye ve ba’dehu rā’-i mühmele ve āḫirinde nūn ile sultānbörki didikleri çiçek ma’nāsına ki ekşer isti’māl andadür. Emmā nāzım begbörki didiginden murād sultān sultānbörki didikleri çiçekdür. Lākin yā’-i müsennāt-i taḫtāniye mimden soñra olmasa bu maḳāmda vezin-i müstaḳīm olmaz. [37-b] Emmā kütüb-i luğatı

⁶⁹ B nüshasında “Ḳāle Şāḫibü’n-Nazm Bi’l-Ḥüsni ve’l-‘Arz” şeklinde geçmektedir.

tetebbu' itdüm ki zamîrân lafzında zâd-i mu'ceme-i meftûheden soñra yâ'-i müsennât-ı tahtâniye sâkine ba'dehu mim ve âhîrinde nûn ile 'Arabîdür Fârisîce espergam Türkçe feslegen dirler bir güzel hoşulu çiçekdür. Nitekim Şâhidî merhûm manzûmesinüñ ahîr kıt'asınüñ bir beytinde icrâ itmişdür.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Oldı espergam 'Arapça zaymerân

Feslegendür yeginî Türkî hemân

Ḥafî degüldür ki bu maqâmda yâ mimden muqaddemdür olmazsa vezin-i müstaqîm olmaz. Fefhem kilâ hümâ fe'hüz mâ nüqile min hümâ. 'İvâz 'ayn-i mühmelenüñ kesri vâvüñ fethi ve âhîrinde şâd-i mu'ceme ile 'Arabîdür. Ücret ki iş muqâbelesinde fâ'ilüñ fi'ilî muqâbiline dirler.

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

Beyit

'İvâz-ı hüsn-i ruḥuñ olsa da ey cân-ı 'azîz

Ne kadar sa'y-i belîğ üzre vire cân yetmez

'Araz 'ayn-i mühmele ve râ'-i mühmelenüñ fethaları ve âhîrinde zâd-i mu'ceme ile gayriyle kâ'im olan nesne ki bizâtihi durmaz gayriye muhtâcdür. Meşelâ hümrah eşyâ ile kâ'ime oldığı gibi ve kıs 'aleyhi gayrehu.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳâle Merhûm⁷⁰

Ṭeberzed şekerdür yazı adı ḥaṭṭ

Yeñi ürperen mûya hem dendi ḥaṭṭ

Ṭeberzed feth-i ṭâ'-i mühmele ve feth-i bâ'-i müvehḥede ve sükün râ'-i mühmele **[38-a]** ve ba'dehu feth-i zâ'-i mu'ceme ve âhîrinde sükün dâl ile şeker envâ'ından bir nev'dür ki muhkem olur balta ve keser ile keserler. Ḥaṭṭ yazı kitâbet ma'nâsına ve yeñi ürperen mûy ki kıl ve şaçdür aña daḥî ḥaṭṭ dirler. Meşhûrdur ḥaṭṭ-ı maḥbûb hüsn-i ḥaṭṭa dirler. Nitekim şâhib-i Ferîşte buyurur.

⁷⁰ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

[mef'ülü / fâ'ilâün / mef'ülü / fâ'ilâün]

Beyit

Şulş hattı-ı ten nüvişt Yâkût be zîbâyî

Vîn tırfa ki to ü rā der-ḥüsn-i hattı-ı vāriş

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzım⁷¹

Zalam cem'î zulmet ḳalındur ḡilāz

Çekirge melaḥdür 'alevdür şüvāz

Zulm zamme-i zā'-i mu'ceme ve zamme-i lām ile zulmet ki ḳarañuluk dimekdür anüñ cem'idür. Nitekim Luḡat-ı Ni'metu'llāhda muşarraḥdür. Ḡilāz 'Arabîdür ḳalın yoğun ma'nāsına. Nitekim Kelām-ı Ḳadîmde vāḳi'dür. E'üzubil'lāh "Aleyhā melā'iketün ḡilāzün şidādün⁷²" el-āyeh. Melaḥ mimiñ ve lāmiñ fetḫalarıyla çekirge ki cerād ma'nāsınadır.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Beyit

Pāy melaḥ pîş-i Süleymān borden

'Aybest velîkin hünerest ez mūrî

Şüvāz zamme-i şîn ile 'Arabîdür âteşiñ şu'lesine dirler leheb ma'nāsına. Yalan kizb ma'nāsına. Menḳül degüldür egerçi ba'zı nüshada var ise de münāsib olan böyle dimekdür. Çekirge melaḥdür. [38-b] 'Alevdür şüvāz.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzımü'l- Merḥūm⁷³

'Anā ḥastalık derd-i serdür şüdā'

Başāgrısı daḡı ḳulac oldı bā'

'Anā fetḫ-i 'ayn-ı mühmele ve fetḫ-i nün ve āḫirinde elif ile ḥastalık ma'nāsınadır.

⁷¹ B nüshasında "Ḳāle Merḥūm" şeklinde geçmektedir.

⁷² Ḳur'ân-ı Kerim, 66/6. Āyet (Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.)

⁷³ B nüshasında "Ḳāle Nāzım" şeklinde geçmektedir.

Şüdâ‘ ‘Arabîdür Fârisîsi derd-i ser Türkçesi başağrısı dimekdür. Zîrâ bu beyitte merhûnlık var. Bâ‘ bâ‘-i müvehhede ve âhirinde ‘ayn-ı mühmele ile ‘Arabîdür kılac ve kol ma‘nâsına Fârisîce bâzû dirler. Nitekim Sünbülzâde buyurmuşdur.

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

Beyit

Kola bâzû dindi ma‘nâsı ‘Arapça oldı bâ‘

Kej arşun dimekdür hem mürâdifdür zirâ‘

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle Raḥimehu‘llāhi⁷⁴

Ėet ile besî çok yalandur dūrüg

Kenîzek ne kırnaç di ayrana düg

Ėet feth-i ġayn-ı mu‘ceme ile ki âhirî tâ‘-i tavîle-i sâkinedür ebleh aḥmaç ma‘nâsına. Besî çok keşîr ma‘nâsına. Dūrüg zamm-ı dâl ile zamm-ı râ‘-i mühmele ve âhirinde ġayn-ı mu‘ceme ile yalan kızb ma‘nâsınadır. Kenîzek feth-i kâf-i ‘Arabî ve kesr-i nûn ve bâ‘dehu yâ‘-i sâkine ve bâ‘dehu zâ‘-i mu‘ceme ve âhirinde daḥî kâf-i sâkine ile kırnaç ki qaravaş ve cârîye demek ile meşhûredür. Düg ayran ki yoğurtdan olur.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle‘l-Merḥūmü‘l-Maġfūr⁷⁵

[39-a]

Finâ ev öni culhadür pây-bâf

Di maymüne kebi yarıçdur şikâf

Finâ kesr-i fâ ile ‘Arapça ev öni ma‘nâsına. Pây-bâf vaşf terkîbi olarak culha olan şahış ki bez çoçur. Kebi feth-i kâf-i ‘Arabîyle maymün didikleri cânverdür. Şikâf kesr-i şin ile yarıç çatlaç ma‘nâsınadır.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle Merḥūm⁷⁶

⁷⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁷⁵ A nüshasında “Qāle Nāzım “şeklinde geçmektedir.

⁷⁶ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Ḳab aşıḳ ḳafā eñsedür dūr ırak

Kirişme kenār oldu şîve kıraḳ

Ḳab feth-i ḳāf ve sükün bā ile aşıḳ ki şibyān anuñla oynarlar. Ḳafā eñse ard ma'nāsına. Kirişme kesr-i kāf 'Arabîyle tāze ve şîveye ve göz ucıyla bakmak ve ğamze itmek ma'nalarına gelür. Kenār kıraḳ taraf ma'nāsına ve hālet ve vuşlatdan kināyedür.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Beyt li-Şāriḳihi⁷⁷

Yaḳdı cānım senüñ ol nāz kirişme şevḳüñ

Şabra ṭāḳat mı ḳoyar bir kenār olsa sākün

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzımü'l- Merḫūm

Giyāh ot çuḳur gev ne müze edük

Ḳarınca ne mūr oldu raḳne gedük

Giyāh kesr-i⁷⁸ kāf-i Fārisîyle ve āhirinde hā ile ot nebāt ma'nāsına. Gev feth-i ḳāf-i 'Acemî ve āhirinde vāv sākine ile çuḳur ḳa'r [39-b] ma'nāsına. Müze adıñ ki terlik meşḥa ta'bîr iderler ve cemî' hūfte daḳı ıtlāḳ olunur. Mūr ḳarınca neml ma'nāsına.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyit

Hırş kār-i mūr bāşed ger revî bā-ān be-gūr

Ḳaşv gūr ḥîşten bînî ki mūr bî mer-est

Raḳne gedik ma'nāsına cem'î raḳnehā gelür.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ḳāle Nāzım⁷⁹

Lebāleb ne silme ṭolu yıl ne sāl

⁷⁷ B nüshasında "Beyt li-Nāmiḳihi" şeklinde geçmektedir.

⁷⁸ A nüshasında "kesr-i" sözcüğüne yer verilmemiştir.

⁷⁹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Peleng oldu kaplan çaķal ne Őaēāl

Lebāleb silme olu ma'nāsına. Sāl yıl sene ma'nāsına peleng fetḥ-i bā'-i 'Acemīyle kaplan ki esede mu'ādildür. Őaēāl fetḥ-i Őîn-i mu'aceme ile ma'rūf ḥayvāndür ki 'avām ğalaṭ idüp çaķal dirler.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzım Be 'Īnāyeti'l- Melikü'l- 'Alām

Meniş tab'a dirler uyana lügām

Ocaē adı kānūn di ine künām

MeniŐ mimiñ fetḥi ve nūnuñ kesri ve āḥirinde Őîn-i mu'ceme ile tabī'at ve himmet ve ululuē ma'nālarına gelmiŐdür. Lügām uyan ki gem ta'bīr olunur ta'rīb idüp lücām dirler. Kānūn kāf-i 'Arabīyle 'Arab lügatında demürden veyā bāķırdan düzülmüş āteŐ yaķmaē ocāē ve Rüm tārīḥinde iki ayıñ adıdır. Kānūn-ı evvel ilk kıŐ ayıdır. Kānūn-ı Őāni **[40-a]** orta kıŐ ayıdır. Ğāliben bu iki ayda bülbül-āsā āteŐe mülāzemet olunduēından mecāz tarīķıyla ḥāle mükārin olan zamānūñ ismiyle maḥalle tesmiye kabīlündendür. Künām zamme-i kāf-i 'Arabīyle ine dirler ya'ni yırtıcı cānverlerūñ inleri ve uraēı ve otlāē ma'nāsına daēı gelmiŐdür. Ba'zi igne yazılmıŐ ine yerinde sehv-i alemnden olduēında Őüphe yoēdur.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķāle Nāzımü'l-Lebīb⁸⁰

Nemek uz ve ḥān Őofra di ana ḥūn

erādür niçün hem nite ya'ni çün

Nemek uz 'Arapça milḥ ma'nāsına. Ḥān Őofra ve her nesne ki iinde ṭa'ām arāste idüp yerler vāv resmiye iledür elif Őābitdür. Emmā 'Arabīsünde ḥā-i meksūr vāv meftūḥ elifi Őābit olarak isti'māl olunur ḥatta cevher-i Őāḥāḥda mā'ide ile ḥān arasında fark beyān eyledi. Eger iünde ṭa'ām olacaē olursa mā'idedür olmayacaē olursa ḥāndür. Ḥūn vāv-ı aŐliyedür vāvdan soñra elif yoēdur an ki 'Arapça dem dirler. erā niçün ve nite maēam-ı ta'lilde isti'māl olunur çün daēı imālesiz ḥarf-i ta'lildür imāle ile niçe ve nite demek olur. Feḥfeḥzu feinnehu cāzimun **[40-b]** liennehu lil'ālimi lāzimun.

⁸⁰ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül]

Qāle Şāhibü'n-Nazm Raḥimehu'llāhi Te'ālā⁸¹

Veḥal qāra balçık şikār oldı av

Sipeh leşker ü sūḥte ya'ni qāv

Veḥal vāvüñ ve ḥā'-i mühmelenüñ fetḥalarıyla 'Arabîdür qāra balçık ma'nāsına. Şikār av şayd ma'nāsına. Sipeh kesr-i sîn ile sîpahden muḥaffedür çeri ya'ni leşker. Nitekim mürür itdi.

[mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün]

Beyt li-Şārihihi

Me'āza'llāh şikār itdi o zālīm sevgüli cānı

Sipeh-mānend müjgānlar ḥarāb itdi eyvānı

Sūḥte qāv ki üzerine çakmaç çakub od yaqarlar.

[fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün]

Qāle Raḥimehu'llāhi⁸²

Hebā toz merā baña ṭanıqdur güvāh

Yañaq 'arız oldı di börke külāh

Hebā toz gubār ma'nāsına. Merā fetḥ-i mim ile baña dimekdür. Aşlında men rā idi taḥkîk için nūn ḥazf olundu men ben dimekdür ve lafız rā mef'ül içündür pes ma'nā baña dimek olur ve lākin ba'zı nüshada merā elli 'aded ḥamsūn dirler. Öyle vāқи' olmuş sehv-i qalem ve gālaṭ raqamendür zîrā elli 'adede Fārisîce pencāhdür. Nitekim Tuḥfe-i Vehbî Sünbülzāde de vāқи'dür.

[müfte'ılün / fā'ilün / müfte'ılün / fā'ilün]

Elliyē pencāh di şişt dinür altmışa

Yetmişeftād yaz deftere ey nāmdār

Ve Bosna dilince [41-a] çatri desed dirler. Nitekim Üsküfî merḥūm Bosna dilince bir luğat nazm idüp anda beyān itmişdür.

⁸¹ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁸² B nüshasında "Qāle Nāzım" şeklinde geçmektedir.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyit

Tiri desed dağı bil çatrı desed

Kırk ve elli pat deseddür şest desed

Altmış ve yetmiş dağı sedam desed

Oldı seksan hem dağı osam desed

Güvâh zamme-i kaf-i Fârisîyle tanış şâhid ma'nâsınadır. 'Ârız yañaq ve kâtib leşker ve uçmuş yavru ma'nâlarınadır. Külâh başa geçeñ bork takye ma'nâsına.

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķâle Nâzım⁸³

Levend oldı gâfil töludür melâ

Jiyân yırtıca ded dağı boş halâ

Levend ma'nâda nâdân ya'ni kendü lehsini ve 'aleyhisini bilmez ve dünyâya ne maşlahat için geldüğünden gâfil dimekdür. Melâ 'Arabîdür tölü memlû ma'nâsına ki boşuñ zıddıdır. Jiyân kesr-i jâ'-i 'Acemle ve feth-i yâ'-i müşennât-i tahtâniye ve aşirinde nün ile heybetlü yırtıcı cânverleriñ şıfatında isti'mâl olunur şîr-i jiyân ve beber-i jiyân dirler. Ded dâl-i mühmele evvela nunüñ fethi ve şânîyenüñ sükûniyla o dağı yırtıcı cânver ma'nâsınadır. Ķalâ feth-i Ķâ'-i mu'ceme boş tehî ma'nâsına.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Beyit

Beni ded parçaladı kendimi i'dâm itdi

Meskenim vakt-ı halâ üzre iken böyle ider **[41-b]**

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül]

Ķâle RaĶimehu'llâhi⁸⁴

Yekâ yek ne bir bir şarâba di mey

⁸³ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

⁸⁴ B nüshasında başlık yazılmamıştır.

Bācā revzen oldu düdük ya'ni ney

Yekā yek bir bir ki iki iki denilenüñ zıddıdır. Mey meşhūr hamr ki hālāyık bed-fi'āl ve erbāb-ı cidāl şarāba tesmiye idüp şarāb iderler.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Beyit

Mey peyā-pey şunma sākî kılma lâ- ya'kilü beni

İtme bir dem devlet-i dîdârdan gâfil beni

Revzen fetḥ-i rā'-i mühmele ile bācā ve pencere ve derîçe ma'nāsınadır. Ney fetḥ-i nün ve sükün yā ile düdük ki çalarlar kāmı şarāb ma'nāsına gelür.

[mefā'ilün /mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün]

R übā'î li-Şāriḥi

Zehî erbāb-ı devlet kim bu nazmüñ hatmidür el'ân

Ḳaranuḳ menzile revzen olupdur Nāṭıķā her ān

Ḥaḳîḳat mey ney üzere niçe 'āşık olur medhüş

Bu esbāb-ı sa'ādetdür saña lâzümdür ey sultān

Ey ṭālib-i rāh-ı ḥaḳîḳat ez-zıkr yebķā ve ömri'l-mer'a yenķiraz mişdāķınca fūrür-i 'ubūr itmek lâzime-i zimmetdür.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

R übā'î

İltifāt itmez cihāna ṭālib-i dîdār olan

Ġayra baķmaz şafḥa-yı ḳalbinde naḳş-ı yār olan

Ḥāne-yi ğafletde ārām eylemez āġāh-ı dil

Eglenür mi ḥāb-ġāhda bir nefes bîdār olan

Demdemesi herkese müḳarrer olmaz. Kār-i taḳdîre nedür çāre rızadan ġayrı. Bu lafz-i şerîfiñ [42-a] me'ālince şāḥib-i teşānîf Muḥammed Emin'aleyhi raḥmetu Rabbi'l-'Alemin Ḥazretleri Risāle-i Kehfiyesinde buyurmuşdur.

[mefā'ilün /mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün]

Nazm

Zehî kudret ki bir naqş içre biñ şüret niñân eyler

Derün âteş-i reşk-âver bâğ-ı cinân eyler

Kimiñ sincâb-ı semmür üzre eyler zâr bî-râhat

Kimiñ hâk-i mezellet üzre sultân-ı cihân eyler

Fehvâ-yı sa‘âdet ihtivâsı üzere el-irâdetü’l-cüz’iyyü fi eydi’l-‘ibâd mazmûnıyla ‘âmil olup hayra şarf itmek gerekdür. Zîrâ kul elinde irâde-i cüz’iyye bahâne-i şer‘iyye kılınup ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at mezhebinde hücet-i kavîye ve burhân-i senîye olmuşdur. Es-sa‘îd men va‘ze li-ğayrihi mazmununda büy-i hidâyet ve kal‘i şüret-i zalâlet olup maqâma münâsib bir gazel-i mühriķ ve bir kelâm-i mügriķ zikr olunur.

[mef‘ülü / mefâ‘ilü / mefâ‘ilü / fe‘ülün]

Ėazel

Ey merd-i sitem-pîşe bu Ėaflet ne revâdür

Bildüñ çü cihân mel‘abe-i bād-ı fenâdür

Devlet ki atılmış kürredür re’s-i cebelde

Zann itmeye bir re’s aña cā-yı beķâdür

Bu bezme gelen cām-ı fenā-yı çeker elbet

Sâķî‘î fenâ dir mi bu şehdür bu Ėedâdür

Cevr ile şaķın tōkme za‘îfüñ gözyaşüñ

Her kaçresı bir lücce-i tūfân-ı belâdür

Raħm eyle ki raħm ide saña dāver-i maħşer [42-b]

Kim her revîşîñ Ėâyet-i divân-ı cezâdür

Ey ‘azîz ma‘lûm olsun ki va‘d itdügümüz şan‘at-i Ėarîbe ki kıt‘a-i şâlişede mevcüd idi. Bir miķdâr beyân olunup ânifen mürür itdi ve bir miķdâr daħı el‘ân keşf u ‘ayân olunup ve fūrū‘ât-ı şî‘irden luğaz daħı bu maķâmda şerħ u hâll olunsa gerekdür.

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

Nazm-i Dilgüſâ ve Rübâ'î-yi Ra'nâ 'Alâ Lisâni'l-'Arab li-Şârihihi

Kevnu 'aqlin 'ilme küllin kevnu nuṭṭkin fî 'ulâ

Fî femin küllu meḳûlin fezlüküm ſallû 'ulâ

Künhu ğilzîn neḳzu keffin leġvu ḳavlin men yeḳûm

Künhu fi'lin tev'u ḳayyûm vefḳu naſſin ḳaṭ'u lâ

Kevnu el-lafz mübtedâ ismine muzafdür 'ilme küllin anuñ haberüdür. Kevnu nuṭṭkin mübtedânuñ haberidür. Fî 'ulâ zarf-ı müstaḳarr olarak kevnu ſânînuñ haberüdür ya'ni 'aklıñ 'ilm-i külli olması 'âlî olan kelâm-ı Haḳḳda nuṭṭkuñ vâқи' olmasıdır. Lâkin 'aklıñ 'ilm-i külli olması sebebine isnâd ḳabîlundendür. Zîrâ esbâb-i 'ilm üçdür ḳavvâs-i selîme haber-i şadık 'aql. Emr böyle olduysa 'aklıñ 'ilm-i külli olması 'ilm-i külliye sebep olmasıdır. Ba'zı 'ulemâ bu üçden ğayrı yine vardür deyu taſrîḥ itdiler. Vicdân ḳades tecrübedür didiler. Nitekim ſerḫ-i 'aḳâidde meſtûr ve ḳayyâli ve sâ'ir ḳavvâisde mübeyen ve muſarraḳdür. **[43-a]** 'ilm-i külliye sebep olan 'aql u fehmiñ olması derece-i 'ulüvde söylemekdür dimeden murâd ſer'at-ı Aḳmedîyye ve tarîḳat-ı Muḳammedîyyeye teſebbüs idüp ſerâyı'-i icrâda ḳaḳḳ üzere nuṭṭ idüp riyâ ve irtikâb-ı irtişâdan beri olmaḳdır. Zîrâ levâzım-ı ſer'iden ğayrıya nuṭṭ-ı 'uḳalâ kârı degüldür. Zîrâ el-lisân cirmi ſa'ġîr ve cürme-i kebîr buyrulmuſdur. **El-Lafz** Fî femin müḳeddem haberdür. Küllu meḳûlin müe'hḳer mübtedâdür. Fezlüküm mübtedâ haberi ſallû 'ulâdür. Lâkin inſâ haber vâқи'olmaz. Te'vîl olmazsa bu maḳâmda fezlüküm itâ'etu men ḳâle ſallû 'alâ'n-nebiyyi Muḳammedin te'vîlindedür. Ya'ni her bir söz ağızdan vâriddür. Lâkin fezlüñüz ſallû 'alâ'n-nebiyyi diyen zâta itâ'atüñüzdür. Zîrâ bunda "ſallû 'aleyhi ve sellimû ⁸⁵" âyet-i kerîmesine telmîḥ vardür. Te'emmel. **El-Lafz** Künhu ğilzîn mübtedâdür haberi neḳzu keffindür. Leġvu ḳavlin haberün ba'de haberindür. Men yeḳûm cümlesi ḳavluñ meḳûlüdür ya'ni nâsüñ maġlûz meġgûz olmalarınüñ künhü ve nihâyete alınâñ noḳſân ve sözünüñ me'âlsiz olmasıdır. Ol kimseye ki ḳizmetinde ḳâ'im olur ya'ni nâsdan ba'zısı 'inde'llâh ve 'inde'n-nâs meġgûz olması ṭama'kârlıḳ ucundandür ve acı söz söylemek eclindendür. Zîrâ zelle min ṭama'in denilmiſdür. Ve daḳı cerâḳātu's-sinâni lehâ iltiyâmu ve lâ yeltâmu **[43-b]** mâ cerehe'l-lisânu bu beyit-i mezbûrı tebyîn itmiſdür. Emmâ neḳzu keffin ṭama'kârlıḳdan kinâyedür yâḳûd noḳſân keffe-i ṭama' lâzımdür.

⁸⁵ Ḳur'ân-ı Kerim, 33/56. âyet (Siz de ona ſalât ve selâm edin.)

Melzûmı zıkr-i lâzımı murâd olmuşdur mecâz-ı mürsel hesabınca. **El-Lafz** Künhu fi'ilin mübtedâ haberi tev'u kayyümdür. Vefku naşşın haber ba'de haberdür. Kaṭ'u lâ kaṭ'u halkı men lâ yü'minu bi'llâhi ve resûlihi taḳdirinde haber ba'd habereidür. Ya'ni işüñ ve sa'yüñ nihâyeti Allâha itâ'at Qur'âna hadîse muvâfaḳat îmân itmeyen kâfir müşriklerin boyunlarını kaṭ' itmekdür. Zîrâ bunda "eṭf'ü'llâh ve eṭf'ü'r-resûl⁸⁶" el âyeh âyet-i kerîmesine işâret vardür. "Üḳtülü'l-müşrikîne⁸⁷" [Fekṭülü'l-müşrikine] kâffeten⁸⁸ ḳavl-i şerîfine⁸⁹ delâlet vardür.

Maḫşül Rübâ'î

'Aḳl-i külli 'ulûme sebep olup hatta ḫaḳḳ üzere nuṭḳ-i 'aḳl şâ'ibesindendür belki ḫaḳḳ söz 'aynı 'aḳıldandür. Gerçi her bir kelâm femden şadır olur lâkin fazl-ı felâḫüñüz âkil sebebiyle Peygamber 'aleyhi's-selâma şalât ve Cenâb-ı Allâha itâ'at itmededür. Zîrâ itâ'at itmeyüp behîl ve ṭama'dâr ve mälâyâ'ni tekellüm iden şahıṣ 'inde'llâha 'inde'n-nâs mebgüz ve ânuñ nihâyeti ḫüsrân-ı dâreyndür. Lâkin fi'l-i cemil ve ecr-i cezîl şâḫib olan merdüm Allâha itâ'at ve delâ'il-i menḳûleye muvâfaḳat **[44-a]** idüp fırḳa-yı dâlleye ba'z[bugz] ve 'adâvet belki rü'us-ı menḫûsalarını kaṭ' ider dimekdür. Ey 'âşıḳ-ı me'âni ve ey delîr-i Sübhâni ma'lûm olsun ki bu rübâ'î mezkûr ki âtide zıkr itdün bunda niçe esrâr-i ḫafiyye ve kıṭ'â-i şâlişenün nişfında olan şan'at-ı ğarîbe bundadür. Zîrâ bu rübâ'î on altı ḫarfdan mürekkebdür şad-i mühmeleden yâya dek muşanna' ve mükerrer olmuşdur. Zîrâ nâzım-ı merḫûmuñ ebyâtınüñ evâ'ili ve evâḫiri ve ḫurûf-ı revîleri şaddan yâ[ya] dek bu rübâ'ide münderic ve me'ânisi daḫı şerî'at-ı ğarrâya müstemildür. Olsun ki nâzım bu rübâ'î me'âlinde bir ṭarz-ı 'ibâre mülâḫaza idüp ba'dehu bu şan'at üzere nazm itdi. Allâhu a'lem bi's-şavâbi ve ileyhi'l-merci' ve'l-me'âb. Ey Muḫibb-i keşf-i rumûz ve ey 'âmil-i mâ yecûz ma'lûm olsun ki luğaz aña dirler ki bir kıṭ'a ya bir meşnevi ya bir beyit ile bir şey'-i maḫşüşüñ evşâf-ı şâbitesini şâ'ir-i ḫâzîḳ teşbîh idüp teġlîz i işâret ṭarîḳıyla derc u beyân eyleye. Lâkin luğaz olan şey'in ismi mu'ammâ gibi olmayup belki mes'ûlu 'anhü ba'zı evşâf ile istidlâl ve istinbât eylemek mümkün ola ki luğaz ve mu'ammâ beyninde fark ola ve daḫı luğaz 'Arabîyyâtdan mürekkebe ise mâ hüve Fârisîden ise çîst ân **[44-b]** Türkîden ise ol

⁸⁶ Qur'an-ı Kerim, 4/59, 5/92 ve 24/54. âyetler (Allah'a ve peygambere itaat edin.)

⁸⁷ Qur'an-ı Kerim, 9/5. âyet (Müşrikleri öldürün.)

⁸⁸ Qur'an-ı Kerim, 9/36. âyet (Toplu olarak)

⁸⁹ Üḳtülü'l-müşrikine [Fekṭülü'l-müşrikine] kâffeten ibaresi Tevbe suresinin 5. ve 36. âyetlerini çağrıştırıyor.

nedür kim lafızlarıyla taşdır olunur. Ğaliben ba'zı kerre evâ'ili bu elfâzdan hâlîye olur.

[mefâ'ilâtün / mefâ'ilâtün / mefâ'ilâtün / mefâ'ilâtün]

Mişâl 'Arabî Beyit

Ve mâ gülâmun râki'un sâcidun eĥû nuĥûlin me'ahu cârî⁹⁰

Mülâzimun li'l-hamsi fî vaĥtihâ mu'tekifun fî ĥidmeti'l-Bârî

Ma'nâhu

Nedür ol rükû' ve sücüd idici ğülâm ki ince ve za'îf ve gözünüñ yaşını akıcı ve vaĥtinde beşe mülâzemet idici ve Bârînüñ ĥizmetinde i'tikâf idicüdür. Pes imdi kalem ĥaĥkında bu zıkr olunan evşâf-ı sâdiĥadür. Meşelâ rükû' ve sücüd kalemün maĥall-i kitâbetde eglenmesinden 'ibâretdür. Zâ'fu rikĥat ve cereyân-ı eşk kalemün inceliginden ve mürekkeb aĥmâsından kinâyedür. Vaĥtinde ĥamse-i mülâzimetden murâd maĥall-i kitâbetde kâtib kalemi beş parmaĥıyla i'mâl itdigidür ve Bârînüñ ĥizmetinde i'tikâf idici demekten ĥarâz Bârî esmâi'llâhdan olduğundan ĥaĥ'i nazâr luĥatda bârî yonci ma'nâsına geldigidür. Fefhem.

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün]

Mişâl Fârisî Beyit

Çi çîz est ân ki dâred heşt dîde

Be- cî[çî] cürmî ser u domeş burîde

Ne şeydür ol ki sekiz gözi vardür ve cürmî ĥunahı yoĥken başı ve ĥuyruĥı kesilmişdür⁹¹. Pes imdi bundan ney didikleri âlet-i ma'hûde murâddür. **[45-a]** Zîrâ fi'l-vâĥi' sekiz delükli olup ve mizâc şavt üzere aĥzını ve aşâĥı tarafını perdâĥt idüp keennehu başı ve ĥuyruĥı kesilmiş didigi 'alâ't-ĥarîĥi't-taglîz ney didikleri sâzüñ evşâfına mülâyim ve müşâbihdür dimekdür.

[mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün]

Diĥer Mişâl ez- Fârisî Beyit

Eger muşĥaf ü nîstî kücâ dîden kesî

⁹⁰ Vezin aksamaktadır.

⁹¹ B nüshasında "kesmişler" şeklinde geçmektedir.

Piyāle-i zerîn be-teşt mînā-fām

Eger muşhaf degil ise kande görürdi. Bir kimse altun kadehi şırça renklü legende muşhaf ū da zamîr-i gâ'ib nevme râci'dür böyle olacaq. Remz-i luğaz budur ki nevm-i taşhîf yevmdür ve altun kadehden murād genişdür şırça renklü legen gökdür lâ-cerem yevm olmasa gökde günü kimse göremezdi.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Mişāl Türkî Beyit

Ol nedür kim bir küçük neyzen dede

Rahmet okudur nezîr Aḥmede

Bundan remz-i luğaz sivrisinekdür ancak peşşe evşâfından medd-i şadaya teşbîh vardür ve nezîr Aḥmed lafzında Aḥmed ki bir şahş-ı ma'hüddür. Anüñ neferât-ı kesîresini zıkr idüp peşşenüñ keşretine telmiḥ itmişdür.

[fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün]

Diğer Mişāl li-Şāriḥihi Beyit

Zıkr ider Mennānı hergiz ol ne kim söylesin

İtmeki ummuş Ḥüdādan böyle bir söz diñlesin

Bunda remz-i luğaz ehl-i dünyādür. **[45-b]** Zîrā ehl-i dünyā Mennān ism-i şerîfini zıkr ider ki itmek kaçd ider. Zîrā Mennān lafzünüñ âḥeri nāndür nān ise itmekdür. Bundan için virdüni Mennān ismine ḥāş kılıp hergiz yā Mennān dirler.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Diğer Mişāl li-Şāriḥihi Beyit

Miḥnetiñ şüretidir bende muşavver bilüñüz

‘Aşq-ı Yezdāndadür dā'imā Nāṭıḳ görüñüz⁹²

Remz-i lüğaz muḥabbet-i İlāhîdür. Zîrā miḥnet ile muḥabbet imlāda ve şüretde bir yazılır böyle olacaq. Şüret-i miḥnet zıkr olunup muḥabbet murād itdi.

[fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün]

Ġazel li-Şāriḥihi Nāṭıḳî Selleme'llāhu Te'ālā

⁹² B nüshasında “bilüñüz” şeklinde geçmektedir.

Anı⁹³ fikr it ki bu dünyā netdi
Bunca erbāb-ı menāşibleri nereye atdı⁹⁴
Kimisiñ⁹⁵ buğz u ‘adāvetde iken
Ecelüñ peyki anı kaç‘ itdi
Leb-i deryāda gezen ‘ābidler
Niçe mürsel niçe şehler gitdi
Fenn-i dünyāda niçe fen bileni
Hîn-i mevtinde yemān ditretti
Meşreb-i ādemiyān gerçi hużūr
Ecelüñ şerbeti ağı katdı
Ne kadar ‘ömri de olsa birinüñ
‘Āķıbet mevti anı depretti
Hele sen gāyetini fikr itsen
Bu fenā cümle-i kumāş şatdı
Ġurbet-i bālāda ilhām-ı sa‘id
Kalemim sa‘yi bu hātme yetdi
Bu güzel beytleriñ sırlarıñı
Nuṭq-ı Nāṭıķ anı tārīḥ itdi
Fî 8 Cemaziye’l-evvel sene 1237 [31 Ocak 1822]⁹⁶

[46-a]

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Hātimetü’ş-Şerhi’l-Müsteṭāb Bi-Ġazeli’l-Laṭif Bi-Hidāyeti’l-Vehhāb

Hāmd-i bî-ḥad ol Hūdāya virdi va‘d üzre tamām

Şabr ide kullar serāser gitdi şarḥ üzere maḳām

⁹³ A nüshasında mürekkep dağılmış olduğundan okunamamıştı; bu sözcük B nüshasına göre okundu.

⁹⁴ Bu dize, vezne uymamaktadır.

⁹⁵ A nüshasında “kimisi” şeklinde geçmektedir.

⁹⁶ B nüshasının istinsah tarihi “Fî 8 Recep sene 1228 [7 Temmuz 1813]” şeklinde geçmektedir.

Dā'imā olsun şalâtiyla ki selâm ol zâta kim
İsm-i pâkin zıkr idenler kırtulur yevmi'l-kıyâm
Sa'y ü cehd itdüm İlâhi viresin bir kaçre âb
Kevşer-i Aḥmeden emmâ umarım ḥayrû'l-ḥitâm
Gerçi lâyıķ üzre bu şerhim ḥaķîkat olmadı
Söyleden sensin kemâhî viresin ḥüsnü'l-kelâm
'Âlem-i dünyâda bâlâ himmetidür şehlerüñ
Vaķt-i uḥrâda noķşân eylemez ehl-i kirâm
Hep uşûlıyla fûrû'î muntehî 'âlemleri
Ḥâme-i 'afvıyla ṭođrı eylesin varsa seķâm
Gerçi ḥessâdın ezelden ķulidür lâ-şey'e fih
Nâṭıķî güş itme anı gelsin ol şâhib merâm
Kad sevvede hazâ's-şerḥe'l-müsteṭâbe bi'inâyeti'l-Meliki'l-'Azîzi'l-Vehhâbi.
Dursun Aḥmed Nâṭıķî el-Aḥişḥavî diyâren ve'l-Ardahânî mevliden ve't-ta'ellümu
ve't-ta'lîmu Ḳarşan ṭaliben li-ḥayri'llâhi fi'd-dünyâ ve'l-'uķbâ ve râciyen fi'l-leyli
ve'n-nehâri fi'd-ḍeḥveti'l-kübrâ.

SONUÇ

İnsan hem bireysel hem toplumsal anlamda sağlıklı bir iletişime ihtiyaç duymaktadır. Birey planında olan bu etkileşim, yerel olan ulusal değerler manzumesinin öğrenilmesinde önem arz etmektedir. Toplumsal anlamda ise iletişim, insanın yeryüzü serüveninin mahsulü olan kadim kültürden istifade etmesini sağlamaktadır. Toplumlar, bu kadim mirastan faydalanıp onu kendi kültürel dinamikleri içerisinde yeniden üretirler.

Okuma ve anlama faaliyeti, insanlığın medeniyet destanında önemli bir yere sahiptir. Okumayı anlamlı kılan anlamadır ve her okuma bir anlama faaliyetidir. Yazılı metinleri okumada ve anlamada sözlük/sözlükler, her zaman önem arz etmiştir. Bu noktada sözlük çalışmaları, özede ise manzum sözlüklerin önemi ortaya çıkmaktadır. Yeni bir dil öğrenme sürecinde sözlükler, ilk kaynak metinler olmuştur. Bu amaçla yazılan manzum sözlüklerin etkili olduğu görülmektedir. Klasik Türk edebiyatında sıbyân mekteplerindeki çocuklara yönelik nazmedilen manzum sözlükler, gelenek içerisinde anlam bulmuş ve zaman içerisinde de varlığını şerhlerle sürdürmüştür.

Aynı medeniyet havzasında aynı inanç manzumesi içerisinde yer alan ulusların, birbirlerinden etkilenmemeleri düşünülemez. Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in Arapça olması -dilleri farklı olan- Müslümanların ortak dilinin Arapça olmasına zemin hazırlamıştır. Aynı ortak dine mensup olmanın yanında ortak bir coğrafya da Farsça öğrenmeyi zorunlu hale getirmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsçanın birlikteliğinin sonucu olarak Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ya da Türkçe-Arapça-Farsça sözlükler klasik edebiyatımızda yoğun bir şekilde yer almıştır. Bu dillerin dışında Osmanlıda farklı etnik unsurlar da dillerinden biri Türkçe olmak üzere iki dilli sözlükler hazırlamışlardır. Ve bu geleneğin izleri, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada Dursun Ahmed Nâtikî adına “Şerh-i Hediyyetü's-Sıbyân” olarak TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlı olan nüsha ile Millî Kütüphanede 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlı olan nüsha karşılaştırmalı bir şekilde okunup incelendi. Bu incelemenin sonucu olarak eser, “Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye” olarak isimlendirildi.

Bu çalışmada “Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye” adlı yazma eser, şekil ve muhteva açısından incelenmiş, metnin sözlük kısmına bağlı kalınarak metnin söz varlığı ortaya çıkarılmıştır. Metin okumada şârihin hareke kaydını dikkate alındı. Metinden daha rahat faydalanmak amacıyla bazı noktalama işaretleri de kullanıldı.

Bu çalışmada Dursun Ahmed Nâtıkî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bir değerlendirme yaptık. 19. asır dîvân şairlerinden biri olan Nâtıkî'nin bazı beyitlerinde tasavvufî bir düşüncenin derinliği ve yansımaları göze çarpmaktadır. Sanatçının hece vezniyle yazdığı şiirleri olmasına rağmen kendisi bir dîvân şâiridir. Aynı zamanda bir din âlimi olan ve “Koca Müftü” olarak şöhret bulan Nâtıkî, bugün de Erzurum halkının kendisine saygı duyduğu bir isimdir.

Bu çalışmada 227 vezin tespit edildi. Genel olarak bakıldığında bu çalışmada 25 farklı vezin yer almaktadır. En çok kullanılan vezin ise “fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ülün / fe‘ül” kalıbıdır. Özellikle bu, sözlük kısmında karşımıza çıkmaktadır. Bu vezin kalıbı 91 kez kullanılmıştır. Eserin sözlük kısmında farklı vezinlerin de yer aldığı görülmektedir. Eserde yer alan vezinlerden sadece birer örneği olan kalıplar ise 11 tanedir. Vezin çalışmasının sonucu olarak metinde yanlış okunan sözcükler tashih edildi. Arapça ibarelerin oldukça zor olduğu ve bazı konularda iyi bir Arapça bilgisinin de yeterli olmadığı görülmektedir. Farsça ağırlıklı olan bu çalışmada otuzdan fazla Farsça beyit okundu ve bu beyitlerin bazısı şerh edildi.

Bu çalışmayla Farsça-Türkçe bir manzum sözlük şerhi olan “Şerh-i Nâtikiyye fi Luğati Hâcibiyye” adlı eserin tanıtımına katkıda bulunuldu.

KAYNAKÇA

Aslan, E. (2016). Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü Üzerine, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 5(1), 534-544.

Boz, E. (2013). Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 69-74.

Dilçin, C. (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları,

Doğan Averbek, G. (2018). Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası, *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21, 85-114.

Doğan Averbek, G. (2018). Türkçe-Arnavutça Manzum Sözlük Dürre-i Manzûme'nin Bilinmeyen İki Nüshası, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12, 223-242.

Doğan Averbek, G. (2019). Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler), *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 62-83.

Doğan Averbek, G. (2019). Araplara Türkçe Öğretmek Üzere Kaleme Alınan Tuhfe-i Fedayî Adlı Manzum Sözlük, *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language* 2(1), 93-111.

Ekici, H. (2017). Bosnalı Atfî Ahmed Efendinin Şerh-i Tuhfe'si ve Şerh Metodu, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-36.

Erkal, A. (2002). Ahmet Dursun Nâtîkî ve Dîvânı Üzerine, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 128-129.

Fındıkoğlu, Z. F. (2022). *Erzurum Şâirleri*, (Akt.) Abdülkerim Dinç, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara.

ganjoor.net. (2022). *Mahzenü'l-Esrar*.

[Erişim: 21.07.2022, <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/makhzanolasrar/sh1>]

Gıynaş, K. A. (2015). Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 154-163.

Güleç, İ., Doğan Averbek, G. (2019). Türk Çocuklar İçin Yazılmış Fransızca Manzum Bir Sözlük: Miftâh-ı Lisân, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 14, 53-79.

Gümüş, Z. (2007). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri, *Turkish Studies*, 1(4), 423-431.

Kaplan, Y. (2017). Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Lügat, *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(12), 213-236.

Kaplan, Y. (2017). Geçmişten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü, *Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, 445-478.

Kaya, H. (2017). Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü, *The Journal of International Social Research*, 10 (5), 119-142.

Kaya, H. (2017). Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü, *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 213-252.

Kestelli, R. N. (2004). *Resimli Türkçe Kamus*, (çev.) Recep Toparlı vd. TDK Yayınları, Ankara.

Kılıç, A. (2006). Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi "Hediyetü'l-İhvân", 1(1), 13-23.

Kılıç, A. (2006b). Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân -1-(İnceleme), *Turkish Studies*, 1(2), 85-104.

Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli, (1999). (çev.) Hayrettin Karaman vd. TDV Yayınları, Ankara.

Meriç, C. (2021). *Bu Ülke*, İletişim Yayınları.

Nâtîkî, D., A. (1237). *Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye (Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân)*, TDK Kütüphanesi Yz. A 194 numarada kayıtlı nüsha.

Nâtîkî, D., A. (1228). *Şerh-i Nâtikiyye fî Luğati Hâcibiyye (Şerh-i Hediyetü's-Sıbyân)*, Millî Kütüphane 06 Mil Yz. A 8975/1 numarada kayıtlı nüsha.

niyaziimisri.blogspot.com. (2022).

[Erişim: 21.07.2022, <http://niyaziimisri.blogspot.com/2012/10>]

Ölker, P. (2009). Klasik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmudiyye, *Turkish Studies* .4(4), 873-888.

Öztürk, M. (2016). Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân ile Kürtçe'deki İlk Manzum Sözlük Nûbehara Biçûkan Arasında Bir Karşılaştırma, *The Journal of Mesopotamian Studies*, 1(1), 1-32.

q1reza.blogfa.com. (2022). [Erişim: 21.07.2022, <http://q1reza.blogfa.com/post/77>]

Rahimi, M. İran'ın Millî Şürâ Meclis Kütüphanesi'nde Bir Sözlük: Lügat-i Farsî ve 'Arabî ve Türkî.

Sancaklı, S. (2022). Günümüzde Zayıf ve Mevzu Hadislerin Sahih Hadislerle Karıştırılma Problemi. [Erişim: 20.07.2022, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=16180>]

Şimşek, Ş. (2020). Natikî'nin Takrîzâtü Ebyâti Muhtasari't-Telhîs Adlı Eseri, *Diyanet İlmî Dergi*, 56, 601-618.

Taştan, E. (2017). 2009'dan 2019'a 10.Yıl Hatıra Kitabı Eşref, Akademik Yayınevi,174-195.

Turan, F. (2018). Osmanlı Elit Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lügat-i Zurefâ ve Yüksek Osmanlıca ile Halk Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler, *Türkiyat Mecmuası*, 28(1), 197-212.

Yalap, H. (2018). Klasik Türk edebiyatında Farsça-Türkçe Manzum Sözlüklerin Kavram Alanı ve Yöntem Bağlamında Değerlendirilmesi, *Tarih Okulu Dergisi*, 11(36) , 229-255.

Yılmaz, O. (2007). Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 2007, 271-304.

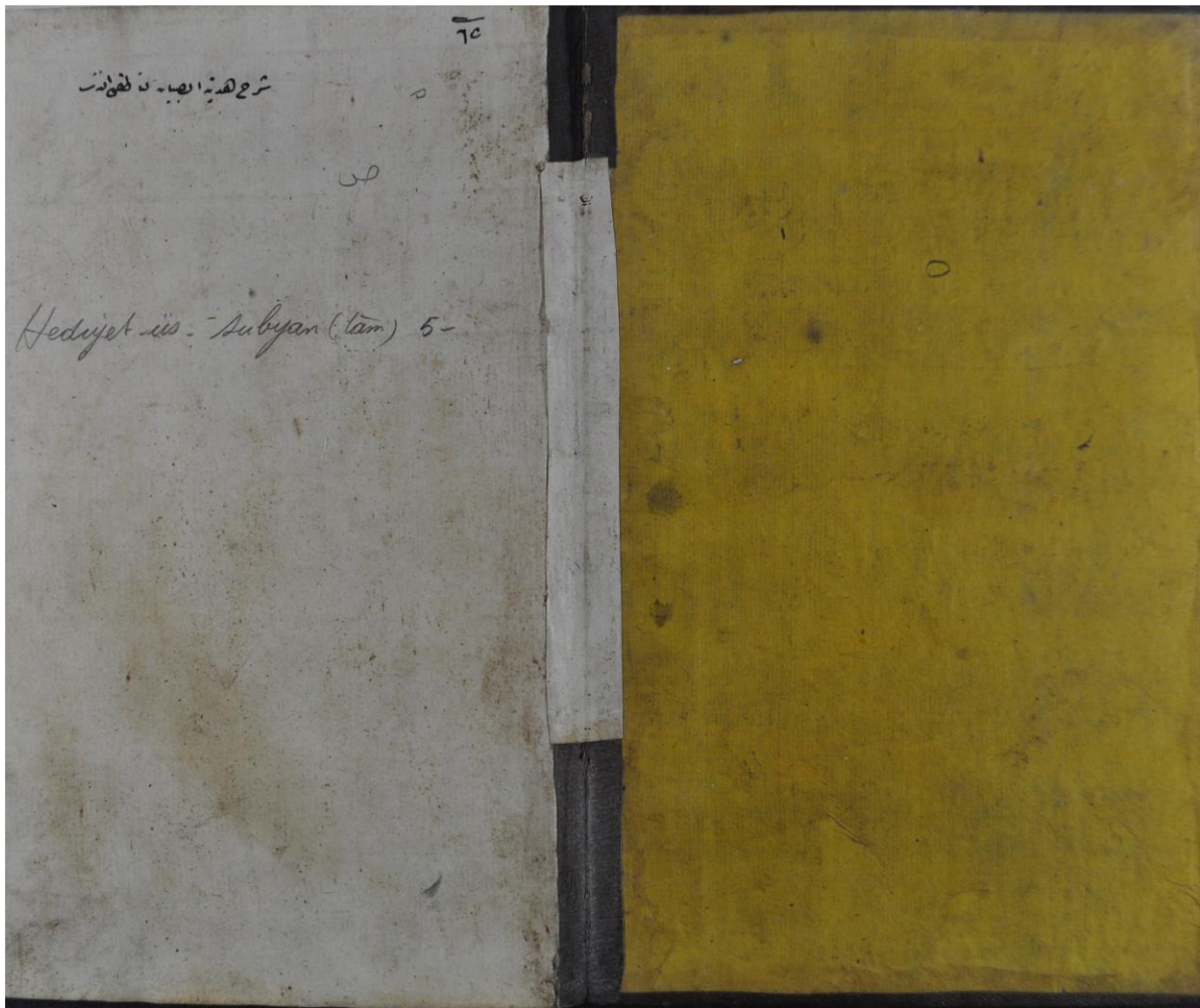

EKLER

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا(آ)	a, ā	ص	ş
ا(إ)	a, e, ı, i, u, ü	ض	z, d
ب	b, p	ط	ţ
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	,
ث	s	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ى	y, ı, i, î
		ء	,

TIPKIBASIM

بسم الله الرحمن الرحيم
 حمدی قیاس و شکر سپاس اول خلاق جهان محمودی
 انس و جان و جان رزاق عالم و مصور بنی آدم مخصوص
 و مقصور در که بود کلمه موجودات ایجاد و خلق اید
 جمله سندن آدم او غولگری تفضیل و حسن تقویم اوزره
 تصویر سیور و سب و لفظ کرمانا بنی آدم آیت جلیل سبیل
 مبین ایتدر خصوصاً خزینه غیبیند لسان رسول الله
 احکام شرایع اجرا ایله جهل قرا کو لغندن آدمیان و دنیا
 ایندلف کتور و ب نظح فصاحت و دین و دیانت
 و سنت جماعت ایله معزز و مفتخر ایتدر **نظم لشارحه**
 زهی بالای همت کیم شد رفیض ربانی مکرم انس و جان

اولدی

اولدی و برادر دین و ایمان و کیمیل سوق اسلام در
 کیم کبر معناد اولمش سر ایالطف حکمت عطا ی غنی
 سبحانی و درودی نهایت و سلام بی غایه اول سید
 العرب و الیم و اول شفیع الامم و بلبل شرع مبین
 و طوطی کلام یقین منازل معتبری عصاة شفا
 و سخن دلفریب پر صفا اعنی محمد المصطفی صلی الله
 علیه و سلم اوزرینه نثار اولسونه که حدیث در بار اوزره
 اول ما خلق الله تعالی نور ربیور و ب جناب کبریا تعالی
 ذوالجلال و الجلال حضرت تکریمی حدیث قدسیسنده
 لولاک لولاک لما خلقت الافلاک سیور و ب شان رسول
 الهی تبیین و ما بر حقیقی تلقین و ذروه انام
 و اساس و معراج مغز انوار حقنره فلکان قاب کونیه
 او ادنی فرمود اولشدر **بیت** اردیتیم بحر سروده
 سر خیل بمران محمد **نظم لشارحه** کاشف اسرار دین در
 اول محمد مصطفی صاحب اعجاز قرآن و اصف کوز و فایده
 اول قیامت محشر نزه نطق پاک امتی و رحم ایله موصوف
 منقوت شتخصدر عین الشفا ادمه سی واقع اولوب
 بیچ کسسه لر پروانه مانند راهنده دامن در میان اید
 ضعیف و نحیف اولشدر در **اما بعد** بوغدر بر قصور

وساحة معرفت و در رسوله احمد ناطقی حین صبا و تدبیر
 بری علم شریف و شرع منیع در او مویب تعظم
 و تعلیم ایل پرور؟ اولش در خصوص علوم عربیه ایله
 بیخ فوائده کثیره به دامن تشییر ایدوب متلذذ اولمش
 و قالدیکه لغات عربیه و فارسیه مدار تعلیم اولدیندی
 بی اشتباه در و حدیث شریف لرنده اهل الجنة فی الجنة
 العربیه و الفارسیه الدرریه بیوروب علم فرسیه
 طعن ایدرجه هلا صوفیانه محبت زاجه اولمش در
نظم نثاره فارسی علمیه اولمش در کلام کریمتی
 فرح شمت کیم اولاندر اکملش لر فعتی صاحب علم
 و معارف اولدیننده شهره یوقه جمع ادرسن ایکی
 علمی ناطق اولد قیمی زمره سی واقع الحال و زبده
 المال قلندر **بواوقات فرقه** باعث شرح کتاب
 و سبب فضل خطاب اولان جناب وزیر برتدبیر
 و مفاد اشع و التقیر صاحب السلطنه و التدریر
 دستور مکرر و مفهم و مقبول سلطان عالم و مصلی
 مقاصد بنی آدم و غنی کلزار دولت و سلاله حمیه
 سلطنت اولان وزیر قدر شناس زمان امین اعناء
 آل عثمان قاتل اهل الشرک و الطغیان صاحب العز

والاقبال

والاقبال جازب الانام بالاقبال نافذ الکلام بین العباد
 حارس الممالک و البلاد راعب العلماء و الدین مشاریم
 عند اهل البقین دولو جلالتو غنائیلوا اهلو خیر
 جمل پادشاه **بخصه الله تعالی** نعم ما یرید و ما یشاء حضرت
 جانب وزیرانه لرینه تحفه فقیرانه قلندی **بیت**
 از لدن بویلدر عادت اقدم اولو سلطان فرجه لر
 چکر باید چکر که تک سیلانه **در مرع وزیر مشارالیه**
نظم نثاره بارک الله نهای اکادر فرمافی
 بیخ نعمت لر یخنده ایدر اول سلطانی **نقد رسمی**
 بلیغ اوزره چالش ساعد کلور البت ایمن او پر
 انک دشمنی مرکز مردم اولور منزل انک هرگز
 که اکاوردی خدایمدر عالینانی حارسی بدیه معهود
 وقلاع و قصبات امرینه مسند ایدر موهب سبجافی
 معدلت معدنی قیل بابنی هر دم آنک او مرمر سندن
 الهی ایدر سن ارزانی ویره سن مقصد فی خیر ایله
 دائم آنک اوله هر کون شونک اعلا بو کوزل ارکانی
 ایدر کور ناطقی بلبل کی یوزده افغان مقصد
 کلش اولور آنک اول احسانی واقع حال اوزره
 دعا ناعدر **بیت** کوب اقبال او تایندره در ابر ستر

قال الناظم المرحوم المعفور
 رسولنا اولسون صلوة و سلام **دخیل و اصحابنا** بالتام
 رسول لغتده ابو معنا کن بجای ایل رسول بننده فرق
 وارد رسول خاصد زین رسول الهام الهی و کتاب
 ربانی اولاد ذات شریفه اطلاق اولنور نبی عامدر
 زین الهام الهی اولسونده کتاب ربانی اولنور اولسون
 امر بویل اولنجی نسیبارجم دن بویکینکر بننده
 عموم خصوص مطلق وار **س** رفع ایدوب لطف
 زبانله دیب کلین رسول واجب رسم اوزره مشام
 انیش زوع قبول صلوة دعا معنا کن سلام سلامت
 معنا کن آل اتباع معنا کن اصحاب صحب جمعی انهار هرک
 جمعی اولدوغنی کبی بودنی لواحق اتباع معنا کن متضمندر
 بابله دیکدر مع معنا کن دخی باسئور یا معنا کن کلور
 شاد باد یواکش وجود کلدی کی وقته استعمل ایر لر
حاصل س خدای تعالی نکر رسول حضرت مصطفی
 صلی الله علیه وسلم اوزرینه رحمت و محنه و مشقتن
 امنیت اولسون آل و اصحابنا دخی برابر تام
 اوزره اولسون پس جان عالم معطر مشام
 سعادت قرینک اوله صبر و مشام

خدا ضم خا ایل حق تعالی حضرت تلمینک اسم شریفیدر
 علم خاصد شیخه اطلاق اولماز اگر چه صاحب مالک
 معنا کن زینا حقیقه صاحب مطلق حق تعالی در لکن
 مجاز اصحاب گذار و انکا املاک حبیب استعمل اولسی
 شایه لکن خدا لفظی غیر الله استعمل ایتمک ایتمک
 عند لر نه کفر در یحو تصدیح اولنغدر مکر معنای
 لغوی مراد اوله که کندی کلچی دیکدر **س**
 آید بر من که رسول کفتم تو برو که من خدایم سپاس
 سین اولانکر کس سیدل شکر و منت معنا کن در
 قیاس باب ثانیده اجوف یائی اولار حق مصدر در
 فارسیچ اندازه تو کج او یکد معنا کن کاهی رسم
 معنا کن کلور **حاصل بیت** حق تعالی حضرت زین
 اندازه سز حمد و شکر و منت و ثنا اولسون زینا
 حمد ذکر واجب اولدو عندن بوبیت ایل ادا ایتمک
 و صلوة دخی بیت آت ایل ادا ایده جکدر **تقطیع بیت**
 خدای فغولن تعالی فغولن یہ حمد و فغولن
 سپس فغولن اکاشکر فغولن رومنت فغولن
 ثناب فغولن قیاس فغولن بود ساله نکر کل ایاتی
 بویله تقطیع اولنور غفلت ایل زپوله اولسی

قال

پس فوج باء عجیل آرد بعد معنائند و کرو و صوک و آکس
 مقام معنایه کلور پسران تو سدر نضکره پسران من
 بنزد نضکره و حق علیه ما جان معروف روح معنائند
بیت کورم خوب روی شایع عقلم او اور تار مار
 جان جسد در جفت ناکاه صحبت اولسه برکتار عالم
 فتح لام ایل ماسو عیادت در معطر طاهم ملائک تشدیلیه
 و کس سلی تقصیر با بندن اسم فاعل در خوش فو قی
 و بریحی دیکدر نیز آتلافی سر عطر در علم با بندت
 مصدر اولاد فو شوی شدن دیکدر مشام دماغ
 کم انسان آنکه قوی هست ایدر صبح صبح که فجر
 ثانیدک غروب شمس در اطلاق اول نور شام اخشام
 کم غروب بشدن طلوع فجره در اطلاق اول نور تکیم
 و اقدر **سب** شام درک و نماز تحمل صبح اولمش
 و سعته است غروب در عطای یوسف شام در غنچه
حاصل سب بوند نضکره عالمک جهان اولان دهانه
 قوی و بریحی یوسف ایل یعقوب یک روز شب قرین
 و یولکانه سعادت سرمدیه و مقام سر بلند اوله نیز
 بوبیت بیت آتیه تمسید مقدم در عالمک جهان بو
 آیکشنی اولوح افراط محبت کنایه در شمرانک

دعاویسنند

دعاویسنند بویله کنایه ادعا بجمک **قال المناظم**
 چو بریحی سعادت نه خوش اخترم
 کم یعقوب یوسف برادر لرم
 چو و اورسم ایل اولوب تلفظ اولماز تشبیه ایچونه
 کلور و گاه حرف یقلیل اولور چونکه معنائند و ظرفیت
 و توقیت معنایه دخی ملاحظه اولنور بو مقامه
 ظرفیه ایچوندر برج ضم با ایل بیلدا و دیکل فارسیج
 خانه ستاره دیر بریحی بریح ابراج کلور زیر آکوله
 اولان مطالع بریح اوله ایلکیده حمل نوره جوزا سطحه
 اسد سنبل میزان عقرب قوس جدی دلو حوت
 بریح سعادت نه مراد مراتب علیایه نائل اولوب در شام
 اولان حور بان و غلمان و صلندر یعقوب و یوسف
 ناظم مرحوم مک اولک برادر لیدر غایتده انله محبتی
 اولدوغندن بولغت پر نکته نکر نظمنه باعث اولمش
 در رحمت الله تعالی بوبیته حضرت یعقوب دم
 و حضرت یوسف علوت شانلرین و وصلت نریمان
 لرین تلمیح اولسی و فی جائز در زهر حضرت یعقوب
 مدت فراقی و محبت لاشتیاقی انجامه ایرشدر اتاعن
 جمع ایدر پیمش که ایدر بر روایتده ایکی یوز و بر

روایت هرت یوزاید مصر قاهره جانند تویم ایتدیلر
 چونکه مصر بر قوناق قالدر او علی بودی یوسف علیہ
 السلام بمشیرا چون ار سال ایتد حضرت یوسف هم
 خبردار اولیج اهل ایتد مصر دونا تیلر وعسکر تریین
 ایتدیلر و یواج عسکر بی برادر ایلیم یعقوب علیہ السلام
 استقبال ار سال ایتد چونکه صاحب دین آ کتاب نوری
 شرفند طلوع ایتد یوسف علیہ السلام عسکر
 بمشیرا بلوک ایدر هر بلوک ایکمشیریک آدم ایدر حضرت
 یعقوب بردپه اور زین چقروب آنه طور دیلر
 عسکر بلوک بلوک کلوب بوسر دامن و ادا خدمت
 ایدوب کچو دیلر تا کیم حضرت یوسف هم بر مرصع
 رخس سوار اولش علما و حکما اصاع و وصولنده صف
 چکشد ایدر چون کیم اراقند بدر حضرت پیر کفایک
 کوروب اول مرصع آتد کذوی طبراقه آتد و یولانز
 لکن آتد آتد اختلاف و افتد رتیلر بهجه النوار
 نام موعظه یا زار که یوسف هم بدر پیر کفایک رقیبت
 وقتند آتد ایتد و کتد جناب انه جل جلاله
 یوسف علیہ السلام صلیبندن نمایان اولان ولد لری
 پیغمبر خلوق یومدی زیا پد رفق رقیبت وقتند

آتد آتد هر حکمتند سؤله اولماز رجعتنا الی الله ص
 حضرت یعقوب هم دخی آتد کند و فی تیراعنه آتد بر لری
 یا تدر قری هر سوشدیلر و دیدر که بش ساعت بیست
 اولدیلر ملائکه اعلا و کورسونه ایک فرقت بلایین چکنا
 مستلری تقریم ایتدیلر و جبرائیل هم دخی بمشیرا یک ملائکه
 ایل المریه نوردن طبقتا الویب جنت کتوز لری ندن اولدیلر
 نظارا ایدوب حوریان رضوان انکشت جمع تلمیذین دنلا
 عبرت اوردیلر جناب اللهم جل شانہ نیاز ایتدیلر یا رب هیچ
 بر کسب بویله جنت ایتدیلر وار صیدر دیلر خطا کبریا
 ایدر یکم غنیمت و جلالم حتی اچولمه بنم امت محمدیه بمشیر
 بیک بوندک ارقه شفقتم وارد در جمن یعقوب هم
 مصره کلدر یوسف هم جمل خلقی جامع جمع ایدوب
 منبره چقوب بر خطبه بلیغ او قدر و آخر زما پیغمبر
 صلوة ویرد بعد ارا اهل مصر سزاکلر سزیدینک چک
 قولر بکن دیلر آتد یوسف هم آگاه اولر بویله پیغمبر
 بنم کوزم نور پدرد و جان عزیز مرد جمل کزی جمل کزی
 بومبردیننده اوتورن پیر غنیمت حرمتن آزاد ایتد
 دیلر اهل مصر دنه غنیمت و صلوات قوبدر کتد کلا چونکه
 صبح قیامت ظاهر اولد کوصفا لدرن و کمن ناصب سندن

آتد

نارده زنجیر ایل میدان عرصه تیره نوحه ایدر لرجه ارا
 سیدلر سینه صاعنده و میکانل عم صولنده مقام
 محو کلوب نوردن بر منبر وضع اولوب حضرت
 خزانة صلح منبره عروج ایلد خطاب عزت کلمه
 سز کلمه سز جواب ایدر که جمله من سنگ بنده لکرت
 و مخلوق کز حیثه یورر که اعتقکم حرمة هذا النبی
 الا فی جمله کز یو پیغمبری حرمتنه آناد ایتدیم و موجب
 جنات و درجات عالیات ایتدیم ارغزین معلوم
 اولسونکه اگر چه بوقصه طویل گلدیل اولدیم ده
 اولاکم ناظم مرحوم برادر لری یوسف و یعقوب برین
 شفقتده بوقصه تلخیص ایتدیر و یا خود برج سعادت
 ذکر ایدوب انک ملای اولان علو مرتبه مراد اولنورده
 منبر فرور قصد اولوب استعاره یا کنایه اولوب
 حقیقت حضرت یعقوب و یوسف علیهما السلام
 مرتبه لرینه صعود لری ممکن دکلیه حرمه و شفقت
 تغلیب قیلندک اولوب کندیلرینه مناسب مرتبه
 کنایه ایتدیر رباعی شاره اهل دل لر مجلسنده عارف
 اولکل جازب اولد دستکی دامانیک زیننده دوینده
 کاتب اولد سنگ و عاریتده عاریت لر قنده در

ناطقینکر

ناطقی تلک بر سخنو نکته دانه راغب اول حاصل بیت
 سعادت بر چنده رونق اولدیزم یعقوب ایلد یوسف
 قزداش لر میر یعنی رتبه عالییه و منزل علیا یه
 صلح ایتدوکم یوسف ایلد یعقوب در بیت مرشد
 کامل اولنج نایاب سکام مرشدیشور شد کتاب

قال حاجی زعم الله تعالی

اوقوب عجب دلفریبا ولدیلر

لغت علمنه هم قریبا ولدیلر

دلفریب کوکل الدایجی دلکش؟ کوکل آچیجی بیت
 یا قدر جانم رنگ رویه دلفریب دلکش؟ ایتدیر قریب
 عن قریب حاصل بیت مبدأ قرآنده اولان صیایف
 کلام الله؟ قرآنه حسین لری کوکل الدایجی اولدی یعنی
 قلب سامعین فعال لازمه لرندک الله یوب کندیلرینه
 رام ایدوب علم لغتده قریبا ولدیلر قال لناظم

دیلریم یازم مختصر بر لغت

کیم اینله کسپ ایدر لغت

مختصر صادق فقه سبیل لفظی از معنای جوت دیک
 در کسب قازانوغ معنایه منقبت میکر و قافک
 فتح لرله هرز و دیلمه معنایه و دخی قتلده کز ضدی

اولور که منقلب صفت مشرق بدخلفه دیر لر بویل اولیج
 منقب صفت جمیل و نعت جلیل دیر لر که جمعی مناقب
 کلور **سب** دست بدست اولانده شایم و صفک
 ایتم جو قیدره صد مناقب له معنوی جنبش ذائق
سنک حاصل سب دیر لر که مزبور یعقوب ایلم
 یوسف ایچون بر موجز و مختصر لغت نظم ایرمه آنکل
 هنر و نعت جمیل قرآن لر نظم **نابی افندری دم**
 اوله محروم حیات ابدیه علمه فرق ایدره کوریکه دیر
 ایتمه عار و کره اوقا اهلنزه هر شیک علم کوزله بلندن
 جهلا عالم نسبت خردر • بلکه خردنه بیلیم بدتر در •
 قنده در فخر و قنده خیره متساوی دکل اعما و بصیر
در کینج علم لغت در کلید
اجلسیم در اولور خزینه بیدر
 در قیوم معنانه کینج کاف عجمیک فتحه سیله خزینه معنانه
 کاف عربیک فتحه سیله دیک و حرطوم و یا غلک کوچک
 بار معنی که کسمل اوله کلید کاف عربیله مفتاح
 و صباک دمری معناسنه در داکل ضعی و رانک
 تشدید و تحفیفی دخی جائز احو معناسنه در بیدر
با خار سیده گاه اولور که الصاق ایچون کلور و گاه

اولور

اولور تعدیبه ایچون کلور بدو کفتم کی و گاه اولور
 قسم ایچون کلور بخدا کی گاه اولور ظرفیت ایچون کلور
 بخانه نشستم کی و گاه مصاحبت ایچون کلور بقرآن
 عمل کردم کی ننگیم نعت الله اخذر عربیله نقل ایلم بیان
 ایقتدر **دید** دیدن لفظندره امر حاضر در سن کور
 معناسنه عربیله ابصر تبصره مخاطب امر حاضر
 اولر یعنی کی **حاصل بیت** علم خزینه سینک قیومند
 مفتاح لغت علمیدر وارقیوا چله قده ایچینه اولان
 انجوجوهر اولوب اولور خزینه دقت نظر ایلم کور که
 نجه خواندر مسوره اولشدر ارغزیر معلوم اولسون
 که ناظم مرحوم علوم خزینه نکر ایچینه اولان الماس حور
 و دانایر و در ایه تشبیه ایدوب علم لغتی دخی خزینه نکر
 معناسنه تشبیه بلیغ ایدوب علوم لغت قریم لغزینی
 اعلام ایدوب مخاطبینه بلدر مشدر **نظم**
 شرف علم نهایت یوقدره صفت باریه نهایت یوقدر
 اولیچیم متنای معلوم • ممکن اولور می تنای معلوم
قال الناظم المرحوم رحمه الله
 رفیوح اوله توفیوح حوا انلره •
 بزه هم دخی سپ او قوینلره •

رضوخ یولداش معناسنه ننگم دینلشدرا الرضوخ تم لظریه
 توفیخ تقفیل با بندن مصدر در تلاشی و فقدر
 حسب با بندن ایشی دور کونه کلمه معناسنه
 در فارسیجه سازگار آمدن دیمکر لکن توفیخ
 اصطلاحا اون ایکی تفریحی کتبی خوزه واقعدر
 ودخی ایساغوی شرحی مغنی الطلاب نام شریک نخ
 نقلیقا نده مطورد اون ایکیدن بری جعل الله
 فعل عباده موافقا لاجب ویرضاه در حوق اسماء الله
 دندر **حاصل بیت** حوق تقا یوسف ایل یعقوب
 توفیخ یولداش ایتونه یعنی توفیقده آیرسون
 بزله وجمع طلبیدخی توفیخ ایتونه یعنی توفیقده
 دائم ایتونه دیمکر زیراعلم وطلب توفیقده اولدی
 شمه یوقدر **بیت** کر عایا وکر صاحب تابع
 لابد اولور علمایه محتاج **قال الناطم رحمه الله**
 بونظم جسارت اولندی همینه
 بنام خداوند جهان آفرین
 همینه بوچه و بویلر بوغچلین معنالرینه در بو مقام
 تقفیلنی مراد ایتسه جائزدر بنام ب مشرور
 نام آدمعناسنه خداوند استی معناسنه در خداوند

وخداوند علم

وخداوند علم کبی گاه مضاف الیه سز بر اولویه تعظیم
 قصدا یروپ خداوند دیر جهان روع معناسنه
 آفرینه دعا خیر و تحسین معنالرینه ووصف ترکیبی
 اولوی ایلدخی استعمال اولورجه مان آفرینه و جهان آفرینه
 کبی **حاصل بیت** بوغچ جسارت اولندی بونظم
 شریف مالک اولان الله تعالی نکلاسم شریفیله درود
 خیر دعا سیردر مراد ناظم یعنی روع صاحب اولان
 ناظم خیر دعا ایروپ قبوله اولسی متیقن اولور
 سبیل بوغچلین نظم شریفه جسارت ایتدی دیمکر
بیت قوضصلت صیغاف خوی بر شیطا خ
 اول پاکر ملک سیرت بولر تبه انانی
القطعه الاولی من الرساله
 ندر تنگری یزدان وایزد خدا
 فراهم قزیب اولور آیر وجدلا
 یزدان ایزد خدا فرسیدر ترکیبتنکر دیمکر لکن اصل
 ترکیب بیات دیر لر سر یا نجم ایلا عبرانجه عدیلا فارکیج
 خلا حوار زجه بمانندک روجه تمیشتا هیزجه شطط
 اورجه اصغاء حاجه اغار بولغارجه طنکرس در
 فراهم فانکر وها نکر فخر لریله جمع معناسنه در فعلکر

و مصدر اول لرینه داخل اولور فاعلک و یا مفعولک
 اولک مصدر اولور مثلا فرام آمدن دیرلر کللی فاعلک
 جمع اولور معناسنه و فرام آوردن دیرلر کتورون
 مفعولتری براب جمع ایلمک معناسنه ناطلم حاجبی
 مرحوم قریب اولدی دیمی معنای لازمی در
 زیر جمع اولور قریب اولور لازم کلور ارغزیر معلوم
 اولسون که مصادر فارسیه نکر آخری نون ساکنه
 اولوب نونک ماقبل دال و تاء مفتوحه شیخ اولورده
 انکرک ماقبل دخی ساکن اولسم کرکر لکن مصادر
 فارسیه ایکی قسمد بربری دال و بربری تانی در دالی
 اولان بشر نوعدر نوع اولور که دالده اولور
 یا اولور اودخی یاربای اولور دیدن کبی یا غمسی
 اولور پریدن کبی یا سداسی اولور ازیدن کبی
 یا سباعی اولور پرستیدن کبی یا ثانی اولور آرمیدن
 کبی نوع ثانی اولور که دالده اولور اولور اوده
 یا زعی اولور بودن کبی یا خاسی اولور بودن کبی
 یا سداسی اولور فرمودن کبی یا سباعی اولور آرمیدن
 کبی نوع ثالث اولور که دالده اولور الف اولور اولور
 و ستادن و افتادن و فرستادن و فرده دادنه کبی

نوع

نوع تابع اولور که دالده اولور اولور و سپردن
 و افسردن کبی نوع خاص اولور که دالده اولور نون
 اولور کندن و آکندن و افتادن کبی ایکنی قسم
 که تاثیر اودخی دورت نوعدر تانک ماقبل یغایسین
 یلشین یا فا اولور باختن جستن گذشتن رفتن
 کبی و اما افعال فارسیه نکر قواعدر جوقدر لکن فلواتر
 یکفی الاشارة مضمونجه بر مقدارنی احتصار اوزره
 بیان ایدوب اطاله دیر احتراز ایدوب لم که ناظرین اولور
 طلبه اخوانه و علماء ذور الاحترامه نقلت کلیم
 و بو شرح ناطقیه دخی عجز ایدوب اولور اولور
 معلوم اولور که فعل ماضی اولور که مصدرک نوعدر
 اولورده دال یا تا ساکن اولوب ماقبل دخی ساکن اولور
 داشت و پریدن کبی فعل مضارع اولور که مصدر
 نوعدر حذف اولورده اخری دال ساکنه یا تا ساکنه
 اولور استاد باختن کبی نفی حال و استقبال اولور که
 صیغه فاضیلک یا مضارع اولور نون مفتوحه کتوره
 لر ندانست و نداند کبی یعنی بهر و بیلر دیکدر
 نمی حاضر اولور که امر اولور نیم مفتوحه کتوره لر
 کبی یعنی بلم دیکدر جباضم جیم ایلر او و اوزاق

معناست بفرغ بانگ فتی فاند ضمیل فروختن لفظند
 امر حاضر در بیع معناست لکن ضرورت و زک ایچونه
 فاساکن قلند را ماکل نختد بفرس اخری سینله
 واقع اولش در لکن عنده عزم اولان لغات فارسی
 تتبع ایتدک بفرس صات معناست کلدی یوقدر آندیز
 ناشی بفرس قلم ناسخندن اولدوغنی یقیق ایتدکه
 صات معناست بفرغ لفظنی بفرس لفظنی یینه کتورک
 ناظر بیجی یقیق کلمه کر کدر الحوح برخل الاذات
 بلا اذات مضمونی مؤید در مکر که ناظر معنی اولوب
 حق مشا بهره دینسکره مکابره ایلیه آیلر مجادل جائز
 دکدر زیلا اولگسته قواعد علم آدابکم منع نقض
 معارضه در آندنه طشره چقوب مکابره ایلیدی بو
 ایسم مقبول دکدر **تقصیح** است اشکر فقولین
 قاتراس فقولین و ترا سوله فقولین دیات فقول
 بحر آل فقولین بکوسوی فقولین له بفر فقولین
 ف صات فقولین • **قال الناظم** رحمة الله
 مدد کردن امداد و غوث و غیاث
 صورت نشانه اولدی صوالمون لها
 مدد کردن امداد و استعانت معناست غوث غیاث

معناست در **قال الناظم** **المرحوم**
 پیغمبر خبری سوکتم کتاب
 قوز اولدی بریط هم قلوب ریاب
 پیغمبر خبری معناست پیام پیغام خبر معناست پیغام
 پیغمبر نبی و رسول کحوق ایل خبر و خبری در لک کتاب
 معروف بشعرات که ترکم بریان و سوکتم و عربی
 شود ایلر **بیت** شرحه لردن کلری ناظرو حالنی
 عرض ایتمک اکلدی ریاب دانش مضمون کتاب
 بریط ایکی بانگ ضم سید قوز دید کلری عیالغیدر
 ریاب راند فحیح سید اقلوق دید کلری چالغی که کمانجی
 دخی دیرلر **قال الناظم** **المرحوم**
 اشکر قاتراس استرا سبل اولد رات
 بحر آل بکوسویله بفرغ صات •
 خرفتح خاومع ایل اشکر که عربی چهار دیرلر استرا لفق
 و تاکی فحیح لرله قاتر که عربی بغل دیرلر اسب آت
 که عربی فرس دیرلر بحر امر حاضر در استر معناست
 مصدر خریدن در کس خا ایل اسم مفعولی خرید
 اولور صاتون التمش معناست خریده او تا نغمه عورت
 دخی دیرلر بکوکفتن لفظندن امر حاضر در کلیم

معناست

ضرب باسند مصدر در مد کردن معنای لکن غوث
غیاث اصل اصلاحی یغور طلب معناسند در تشنه صورت
وعطش معنای در لهات دخی لام که بر صواب
معنای در تشنه فارسی لهات عربی ترکیبی صورت
در اما اگر سوال اولور سه که بولفت حاجیه ؟ چو
الفاظ و از که عرب لغاتند در معنای فارسی ده
الفاظ عربی استعمال منوم در زیر مقصود الفاظ فارسی
در جواب اولدر که چونکه بولفت دلکشا نک ایام نیک
مصر علی حروف هی که ترتیبی اوزره در حروف هیجا
دنه سز حروف فارسیه بولمذ غنند اونه سز حروف
لکن قافیه لری بالضرور الفاظ عربیه دنه واقع اولدر
غیاث ایله لهات کبی اول سز حروف اولدر که تحفه
وهی سبیل زان نام کتابک صاحبی السلامونی وهی
افند اول لغت وزنه ایله ادا ایتدر **نظم**
تا هاء ذال صاد ارنور عین • دخی صناد و طاء و
ظاء و حرف عین • فارسیه قافیه اولور محال •
یا زشم شاید اولور نقص کمال • بوسبیدن اول
سز حروف تمام • باشقه اولوب ایله ویردم خوش
نظام • بسویب تشنه اولاندر ریان قائمدر **قال**

قلای

قلای اولدی لر زینت زجاج • برهنه کر سنه یالین دخی آج
ار زین قلای که آنکه باقر لری قلا لری زجاج عربی در قاریج
شیت و آکینه تور که صبر چه دیر لمر مراد چینی و بلور
کاسه لور و بر شیت دخی و از که عربی نجه دیر لمر ناس
بیر لرنده و حمام دلا کله غیر یلرنده آنکه قان اولور
بیخ لکان خوشه دیر لمر برهنه باد عجمیک صنم سینه چیلان
عارر معنای کر سنه لافان صنم سی و رانک فتحه سی و
سینک کونیل آج جاب معنای در **قال** **رحمته**
نه شام اولدر اختتام صلکدر صباح
بدا اولدر برافرا یولک صلاح
شام کجه معنای شب کبی صباح طلک معنای نیکم
تور که ؟ طلک لری آچلدر دیر لمر بد فتحه با ایله نیک
وسداد که صندیدر صلاح هر بر شینک نظامی و ایلو کیر
بیت صلاحیل اولان اخوانه دائم • تقریب ایلم بد اولن
اصلا • **قال** **التناظم المرحوم**
درخت اولدی آغج بولوغ اولدی شاخ
طراجه نه تنک اولدر رکش فراخ
دانگ کسری رانک فتحی ایله آغاج که هنوز کسلم شد
کسلدر نکره چوب دیر لمر اما حضرت صاحب عظم

و مکمل مصالح هم محمود یا بنا استنبو بیده **س**
 لاله خد کردن مکر کل رنگ و بو او غزولدی •
 کیم درخته صاروبن کز در دیلر بازار ده
 خوش استقاره ایلشد رگ رنگ و بوی محبوب ایله
 مطرا و خوش بوی و تازه و ترا و لشد لاله به مقارن
 او لعل چوب چقر قوه نامیه استعدا ک بلوب خست
 مرتبه سن بولشد **بیت** خوب روی همچین برده
 زلب مکر بجز جان دهد بنو عجیب • شاع بودق
 و بوینوز معناسنه در لکن شاکشاع مکر اولدوقه
 دلم دلم بوداق بوداق و دل دل و یارق یارق
 ویرتق یرتق و بلبل و تویشی معناسنه کلور تنک
 تانک فتحی و فونک سکونله هرت معناسنه کلور اولا
 طار ضیوع معناسنه ثانیاً قولان خرام معناسنه ثالثاً
 صرب و مشکل اولان دره رابعاً نوک تاق که عدل
 دیر لر فراغی فانک کسریله کیکر و بول معناسنه نیکیم
 واقدر **س** خسته دل چند توان فرشته در دهر
 خیزم دانه قدم نه که بهانست فراغ **قال درهم الله**
 عقلسنه کورنه علکونه رد
 که اولدی کچی مینه اولوهم جد

کودن

کودن کاف فار سینک فتحی و دالک فتحه لر به انز یورر
 و تبیل پای نک آق بوندن استقاره اید و ب کچ مملو
 اولانله کورن دیر اما ناظم مرحومک عقلسنه تعبیری
 کچی مملوده استقاره اولمشدر زیرا کچی فهم عدم
 عقل احصا ایدر در انک فتحی و دالک سکونیل
 عاقل عالم معناسنه و حکیم فیلسوف و خردمند
 و بزرگ معناسنه دخی کلشد رگ کس کاف عربیله
 و اخر زنه ناه اصلیه ایله کچی و او ان و صغیر معناسنه
 و که کس کاف عربی و ناه علامت که ملفوظ اولمیه بر
 قایج معناسنه کلور تعیلل ایچونه اولور و بر کلمه فی آخر
 کلمه بر ربطا ایچونه اولور و کیم معناسنه دخی کلور
 مکر و صبح و سکون تا ایله اولو سید معناسنه و بعضی نه
 یعنی یوق جد عربیدر دج معناسنه زیرا دج اولوی
 ایله موصوفدر **قال الناظم المرجم**
 غمین غصه لودر سوزمکنه نشاد
 زین بر سحر و قی در با مادی
 غمین و غمی قیغلو و غصه لو غنده معناسنه غمکسار اولور
 انیس معناسنه غمکین قیغلو معناسنه غمکساری اولور
 انش معناسنه **بیت** لشاره غمکسار اولمیا نکر غمکین

اوله عادت وار میر دنیا بر کس چکیده صد آفتی
 شاد دالم حمل ایل سوین کسه معنانه در زمین
 وزعی روارض معناسنه با مراد باد موحده حمدی
 ومیم مضمومه ودال ثانیه هم نیک کونیل صباح و قتی
 و صباح قریب که سحر تقیم اول نور **س**
 طالب راه حقیقت را تا خلیا ده در
 با مراد اولانزه ناطوح آه بل علیا به ده در
 اما شاد ذال هم ایل سوین معنانه و با مراد دخی ذال
 معنی ایل سحر و قتی معنانه لسان عربیه و فارسیه
 کلدی کی بو قدر لکن ناطم مرحوم حروف هیجانگرتیبی
 مستقیم اولسون دیوبیر بلوک عواکح تحریف ایتدی
 لفظ لری ایزاد ایلوب بویستی سقیم ایتشد اعا
 احسن اولان بویلد دیمیلیر **س** غمین غصلو در
 که نادر نه شاذ • زمین یرسم اغوص صفحوی عیاده
قال المرحوم ندر بوس او یکر تو جقدر کنار
 در اغوش کن قتی مصاحبه نیار
 بوس بای عربیله او یکر قبله معنانه کنار فتح کلاف
 عربیله قرائه و طرف و حالت و صلتن کنایه اولور
 ظلان فلان کنار ایتدیر دیر لیر در اغوش فتح دالم حمل

ایله

معهود لوازم فرسندرد دیکل اولور زیر بو مقام
 مجاز و استعاره دن خالی دکلر فتاقل **قال المناظم**
 صواب آتش اود باد بیل واد آتش
 نبرد اولدر اغراش و جنل صواش
 آب الف حمدی ایل صوکه عربی ماه دیر لیر نیکم ضو
 بیور **س** هر کورن عیب ایتدیر آب دیده کرمانی
 ایلرم تحقیق کوروش کس یوق جانانی • اود آتش
 نار معنانه باد بیل و روزگار که عربی ریح دیر لیر **س**
 خاب نازده قالد قدر نای قصد نر کس قوسینه •
 اسدر بر باد مخالف صالدر سر کس قوسینه •
 و آتش که عربی مرق دیر لیر نبرد نونک و باد موحده
 فتح لری و داکر کونیل جنک و معرکه معنانه کلور
 نیز نبرد فارسی ماعدا که توب که در **قال المناظم**
 طوطی لب عربی قلا ایدر رصاص
 یلان مارکی یوق خوردر خلاص
 لب طوطی و طرف معنانه دخی کلور لب جوی و لب
 در یاد دیر لیر **س** لب کدر بویلموه نیچ جانلری ایدر
 ارواه نه اروا بلکه ناطوح حیض موتنه اولور احیا
 رصاص رانک فحیل قلا که قابلری انکه قلا ایدوب

جلا ویر لر ماریلان وحیه معنانه فی نون کسری ویا
 ساکنه ایله یوق لامعنه خلاصه نوزجات معناسنه در
 نته کم فضولیه یور مشدر
 قیل تکلم زلفک اندوهنی کو کلمه کیدر
 برضون ایله خلاصایت از دتالرد زبانی
 قال الناظم المرحوم المغفور
 دکریم نه کو چکلر آدی حیاض
 نه جوی ارمی و نه بچلر در ریاض
 یم یاد منته تکر فخر سیله دریا بحر معنانه حیاض جانک
 کسریله حوض لفظنک جمعیله بحر معنانه لکن بو جملر
 قواعد عربیه تکر جمع مکسر یله جمعتن الفاظ عربیه دندر
 نتمک شافیه شهنه مصر حد اما فارسیه اولان
 اسمانک جمعه قاعده بودر که اگر اسم ذوی اللدونه
 اولورس الفنون ایله جملنور آدمیا و مالکان و پریا
 و جانوران کبی و اگر آخیزه ماء علامت اولورس الف
 ونونده اول کاف فارسی کتور لر خواجکان و بندکاه
 کبی و اما جامادات اولورس اخرینه الفایله ناز یاده
 ایدر آسمانها وزمینها کبی و اگر جاماداتک بعضی بشته
 حیواناته مشابهتی اولورس ایکی وجهله استوائی جائزدر

ایله قوجوق معنانه اسم مصدر در نتمک واقدر
 بیت وه که من می شوقم که بیوسم یی او
 ای ساکنه بنصرف زدر اغوش کزشت
 اما ناظم مرحوم در اغوش کن قوج دمیسی کن ایله
 لغات فارسیه کلدایکی یوقدر حوق ترتیب بویلر
 اولقدر ۶ در اغوش قوجوق مصاحب نه یار
 یار دوست و مقارن و مصاحب معنالیینه قال
 یراق دوزن و چالغینک آدر ساز
 نه کجشک سرجه طغان اولدر باز
 ساز یراق و یساق دوزن معنالیینه و چالغینک آدر
 دخی سازدر لر کجشک کاف عربیکه ضمی و نونک سکوف
 و جیک دخی ضمی و شین ایله کاف سکونلر یله سرجه
 عصفور معنانه اول مقدارده اولان قوشلر کجشک
 اصلاق جائزدر بیت خسرو در زمان معرفت
 ندهد باز رحمت کجشک • بار طغان قوشی که
 دل آزار لوح ایروب طیور مظلومانی انجیدر
 و اولار نتمک مشهوردر بیت یشار کرکن
 کجشک آزار اولدوغیچون • طغان طور ما زدل آزار
 اولدوغیچون • قال الناظم اللادیب

کبوتر کو کرچین سنگدر مگر
 مرس ایچ بر سر چک سطلد فرس
 کبوتر فنج کا و بر سیم کو کرچین دید کلری قوش نتم مشهور
 در بیت کبوتر با کبوتر با زبان باز کندیم جنس باجم
 جنس پرواز مگر فنج نیم ایل و کافله دخی فنجی مسکل
 و ذباب معنانه نیکم ناخا فندر بیور مشدر
 مساویدر یکس میزان عدل حقدہ فیل ایلہ
 مساوات اولدی بی منزلت ایلہ جوق قول محمد در
 مرس میکل فنجیل ایچ که قور اغزنی با غلر لر و کلبلک
 بوغاز نده که خالتیه دخی دیر لر جس قج جمیم ایلہ
 چاکر که کلبلر چالار لر و دوه لرک بویننه اصار لر
 عربیدر و او از ضعیف معنانه دخی کلور سطل
 فنج سین ممل ایلہ سیرکرات صوار دخی قاب
 و صوص که بکار لر انکم صواچر لر و حمام طاسی
 معنانه دخی کلور اما ناظم مرحوم سطلدر فرس
 دیمی ضرورت وزک ایچوندر بوخ سطلد دیر ک
 ات دکدر بلکه ات صوار دکلری قابدر بویل او بیج
 در فرس که در لفظ دالک فنجیل تلفظ اولنر قده
 معنانه السطل فی حوق الفرس اولور یعنی سطل

مورد

درختها و درختان کبی نتم شیخ بیورر بیت
 بر کردختان سبز در نظر هوشیار هرورقی دفرین
 معرفت کرد کار قال الناظم بالفکر الناظم
 نه بول راه مهمان سردار رباط
 سونکر نه شادی فرحدر نشاط
 راه بول طریق معنانه مهمان میکل کسر لہ قوناق
 مسافر معنانه در لکن ناظم مرحوم غالباً مسافر
 لفظنک صیقتدیر سندن ذکر ایقدر زبیر التفر قطم
 من السقر بیور مشدر یاخود وزنه رکاکت کلور
 بحر تقارب بوزلور جو ذکر ایقدر حاصل کیم ممل لفظ
 کتور مکیر نده دکدر مکر که مجازا راه ذکر اولنوب ایلہم
 قونق لارم کلور جو ملاحظه سیل مهمان قونق و مشاک
 فارسی سیدر کیمس بویب طلبه مبتدئینه اشده
 صعوبتی وارد در زیر لغت فارسیه فی قراءت ایدنه
 طلب مجاز و استعاره نه بلسون اما لایق و سزا اولانه
 عباره بویل اولقدر مسافر نه مهمان سردار
 رباط رباط رانکر کسر لہ عربیدر سرامعنانه
 سرافار سیدر سرامعنانه که یاد شاهلر و اولو اولر
 اولرینه دیر لر سرامعنانه سنی صندہ عالی

اکالجه نظر ایلر انا لی شادی سونلر معنائنه نشاط
 نونلر فتحیل سرور و فرح معنائنه **قال الناظم**
 نکهبان تاریخی دیر لر حفیظ
 درخت اولر قتی عربی علیظ
 نکهبان کسرون ایلر نکهبان لفظندن تخفیف اولمشر
 کوروب کوزه دیجی معنائنه که رقیب دخی دیر لر
 تاریخی عربی دیکدر حفیظ عربی کوره دیجی و
 بکری معنائنه درخت دال و لاه مملتیخ ضمیر ایلر
 ایری حش معنائنه که عربی علیظ دیر لر **قال**
 جواریه طور ارتد اولکن صاع
 دیکر کفتن و گانه کابه جماع
 جوینجه جم ایلر ایلر شعر معنائنه ارزنا نوره نکر قتی
 راه مملت نکر کوفی زلی معنی ندر دخی فتحی و آخرنده نونلر
 سکونیلر طر و کبرنج ایچنه اولور و برانجه دخی دیر لر
 غایزه قتی اولور صاع عربی دیر لیکه بیک فرق دریم
 اولر نکم حدیث شریفه وارد در سو الحدیث
 نصف صاع من بر او صاع من ترا و شعر کفتن
 دیکر سویک معنائنه گان فتحیل و آخرنده نونلر ایلر
 جماع معنائنه کابه کاف عربیله و یا و ناه علامت ایلر

بودخی جماع گنر معنائنه **قال الناظم** **مرحوم**
 ندر بغنه کنیم لکه آدی داغ
 یرلر ندر شپره قارغه زاغ
 گنیم کاف فارسی ندر فتحی نونلر سکونی داکر قتی ایلر
 بغنه حفیظ معنائنه داغ اعضا یا نعل اولان
 نشانه کور کانسازنه و کور حیوانزه اولسون ناظم
 مرحوم لکه دیکر ایلر تعبیری نوعالطه فتنه خالی
 دکدر زهر نشان اولد ایلر یعنی وقت لکه اولد
 لنگدن خالی دکدر **سب** شرح چکدم داغ اورم
 کوز کوزایتم سینه تا کور ندر داغی تاریخ ایستلر
 عیان **شپره** یراسه قوشیدر زاغ قارغه و
 وقوز غون عربیده و فرسیده مستعمل لغتدر
 و کوشه گانه دخی دیر لر نونلر شمی خزی دیمشر
بیت بر بام قصر دولتش از زاع بکزد
 شاهی که دیدر سایه خود چون همان زاغ
 اولر که زاغ قوز غون معنائنه ایکنی لاه کوشه
 کانه معنائنه **قال الناظم** **مرحوم**
 قلی سوغ تیرا و نشانه هرف
 در انجودر را انجوقابی صرف

تبع نملوکه قبله در نزدن عبارت در بکم اکثر استعلا
 مطلقا قیل معنای در تیراوق سهم معناسنه
س لمرار سلم الله تعاد ایندین کن تیر حسردن
 احتراز ایتمه • کف میزان عرفانه نفلدر توکل کل کس
 هرف نشانه بی دیر لر در ضم دال ایلم و راند سکوف
 یا تشدید یلم انجوکه عربی لولو دیر لر صدق انجو
 قابی و مکن در که در یاه ظهور ایروب نیسان
 باراننده یغور ایچنه دوشدکه در اولور **س**
لشارحه صدوق صدقنه ایرم دتعی اخلایجی •
 الماسج و ایر بولمام ایده سم الفت
قال المناظم بعنایة الخلاق
 سیاه قره نم چه سفید اولدی آق •
 بیاکل برویوری بنگر نه باق •
 سیاه قره اسود معناسنه نم فوق نونله چیه معنای
 سفید کرسین ایله آق ایض معنای در بیای
 کربیه عربیل کل چی معنای برویور رامت
 معنای بنگر بانگر کی نونک سکونله وزن ایچونه
 امر حاضر در بوج انظر معناسنه نگرستن لفظندن
 مشتقد باق آق القات معنای مضارعنده نونه

حذف اولور نگر دینلور فاحفظ فانه لطیف
س کرم سردین بقماز بوفناد یا نکل
 ایلم وقت ضایع دیم قش یاز اوق یاز
قال هم توانگر غنی اولور قور قورنه پاک
 یکا قاریغ بزرگ اولور طهر نه پاک
 توانگر زنگین و غنی معنای پاک بهاء عربی و کاف فارسی
 ایلم خوف معنای رخ یکا ق عذار معناسنه **س**
 تمنای رخ که چکدره یاندم نار فرقته
 وصال ذات پاکر حقیقونه چقدر بوجاه سنس
 بزرگ بانگ ضعی وزاء معجزه صمیم اولو عظیم معنای
 طاهر بر بیدر پاک تیر معنای **س** بزه یار بایگی
 دنیا ایشن آسان ایتمه • سهل الامر بدارین لسا
یافیاض قال بلغات الاصول
 قولا ق کوش راست چپ صاع اصول
 یکت نه جوان بیرونه یعنی طول
 کوش کاف فارسی قولا ق اذن و فرس آلمیکراون
 دور دنجی کوفه و اکثر بود که تقریب ایروب
 جوش دیر لر راست صاع نیم معنای چپ
 صول یار معنای چپ دست صول له دیر لر

جران بکت فقی معنای بیوزن ارمله معنای بیت
 فارسی و کردیم اولدم بویله طالتی دلی بن
 پارسی اموجتم کستم چنین شیریه زبان
قال الناظم بمناظره المقام
 چشم کوز و روی بوز طام بام
 مزه کبر کا و لدر هلاک و لدر سام
 چشم کوز عین معنای چشم اغیل کوز او چیل بقوم
 چشم وقتزه و ناز وقتزه بیت زمه او رایکی
 سلام زدم کرد زمین بخشم چشم اغیل روی بوز
 وجه معنای بام باه عربیل طام اوستی سطح معنای
 وارته بفر معنای دخی کلور مزه میم ضمیل کریک
 و تصغیر صیفه سی و زره مزه دیرلر دنگر مشهور
 اولان زای عجلیدر اما زای عربیل اولوح روایتدر
س آفتابم نیامده بیزه چه زنی غمزه کل بزه مزه
 زای عربیل روایت اولغسی لطیفینک بو بیتده بویدا
 در زیر مصراع اولک آخری زای عربیلر مصراع ثانینک
 آخری دخی زاه عربله اولوح لازمدر بیزه باد عربیلر کنه
 معنای مزه نک جعی مزگان کلور ننگم مروایتدی که
 مفرد که آخیزه ناه علامت اولانلر الفدن اولک کاف

کاف کلور بندگان کبی **س** آشدن مزگان اولکر که
 سینده قالدی ترخه حشره دک خاک مزارم قاسلر
 بیگان چقره سام نام پسر نوح علیه السلام و سام
 نریمان و قوس قرع **س** کترینه طاق حشمت خسرو
 در علو جوه کمان سام بود اما ناظم لفظ سالی هلاک
 معنای کتورد وکی منقول دکلدر لکن بر سام
 جنون بر نوعدر هلاک باعشا اولور بوید اولیج
 ناظم لانم ایدی که بوید دیه **س** مزه کریک اولدر هلاک
 و بر سام **س** زهر ایچک کبیر آجی سوز آدم اولان
 سخن تلخ بر دست چونو شدند نیش **قال الناظم**
 بر اولدر زمین کوک دی آسمان
 قلم کلک ناوک او قریای کمان
 زمین برارض معنای آسمان اسما معنای آسمان کوک
 سما معنای کلک قلم خام معنای ناوک و او ضمیل
 شول اولوق کبی نسه در که او قائل ایچنده آتلسر
 اوله آتالان اوقه تیر ناوک دیرلر **س**
 دیده دست بتوروشن باد سینه خصم پران
 ناوک چرخ کمان فتح کاف عربیله یای و قوس بجه دخی
قال الناظم المرحوم المغفور

اوموز دوش آن اول در راین نه بو
 همین موش دستین دیر لر سبو
 دوش و موز منکب معنانه اوله ذاک معنانه این بو
 هیز معنانه موش صجان فاره معنانه سبو دستی
 و سکلکه صوقا سیدر چیردک تقییر ایدر لر
سینبل ز ۲ بو باغ ایچنده اولدم کل کبی کو ملک ایچونه
 طولش درین کلتن شدم بر مرد چون کل بر خندینه
قال کتشی مهر و خورشید و آیه دی ماه
 ستاره نه یلدر امیره در شاه
 مهر و خورشید کتشی ششم معنانه ماه اوج معنای کور
 اوله آئی که دنیا کو کونره معروف یلدر زک آدیدر
 ثانی آئی که بر سیک او نه ایکی بخشنده بر سینه
 دیر لر مثلاً سنه قریب ۲ محرم صفر آه سنه شعبه
 تاریخ روم اعتبار یلدر تشریح اوله تشریح ثانی کانون
 اوله کانون ثانی شباط ایار هنریران تور آب الیون
 اغتوس تاریخ فردوس قدیم و تاریخ جلال اعتبار
 فروردین آرد بهشت خرداد تیر مرداد شریور
 مهر ابان آرز دی بهمن اسفند مرد ثالثا فرس
 آیلریند او نه ایکنجی کوفی ستاره یلدر نجم معنانه

امیر بیک و شاه معنانه بیت مکر ایله مال و جاهه
 هم میل ایتمه مال منصبه علم معارف کسب ایدر و بجهله
 خودک بفرک اوزه **قال** المناظم بالرشد والعدا
 دخی پست الجح یوجا لک علای
 دین اولغل آکا دین برهلا
 دخی و پست الجح و کوفی و قبیح معنانه علا سیدر
 یوجم لک سرخاز معنانه پس هلا آگاه اوله بر سوز
 سولیم دیجک وقتیه پس هلا دیر لر **قال** القاطم روح
 نه یول کو سترن رهبر روحهای
 کو کس سینه دستال ایاق اولر بلای
 رهبر روحهای یول کو سترن قلاوز معنانه کو کس صدر
 معنانه دست ال معنانه پای ایاق قدم معنانه
غزل لنا مقه بضاعة رد العجز علی الصدر **نظم**
 غافل زن دنیا نلک سیراق اولور فانی • فانیده
 قالور می بیچ کرچه اوله صدر شانی • شانی بیلغن شلم
 هپ تحت تراب اولدر • اولدیده دیدر یارب
 یاندی بوجانم جانی • جاننی سون جانلر جاننیل
 طولار قبری • قبرنده دیه حیفا ترکا یتشم ایوانی
 ایوانی بو فانی ک اعدایه اولور سکنی • سکنی قیفا

در کلام زیر غنیت عربی در یا غمور یا غمور یا غمور معنای قای
 معنای دیکر یا غمور یا غمور یا غمور یا غمور یا غمور
 بوی لفظ غنیت موضعت وضع اولندر فافهم
 قال الناظم التیب
 دی شمردی به حالاً قضادر بلا
 شو طاش مسکاز لر کاراد صلا
 حالاً شمردی زمانه دیکدر اکثر بود که خلاصه
 کلامه استعمال اولندر بلا کوچ و ظلم و درد معنا
 قضایا غنیت را شکر دیکدر که محکم دوزخ و
 طمق معنای غنیت در ناظم مرحوم قضایا بلا دیکر
 لکی دیکر معنای ملاحظه ایله در یوضه قضایا
 بلا دیکر جائز دیکدر قلیت اهل فحله صلاحه
 مملکت کسر یله اوزنده مسکاز جکر طاش که و هلت
 ایله صلا ایتمک معنای دخی مستملدر بیت
 جنب اوزده صلا کیر اوز عاشق و دهوش
 قالد بوی صلا نک کر چه او مفروش
 قال الناظم مرحوم
 سپر القان ایچ یا غنه دنه ریب
 در اقلیم کشور در هم کویه دینه

در هیچ قائم دیوان دیوان قیامته صبی ایدیه ناطق
 ناطق کچین جانلر نطق اوله اذعان
 القطعة الثانية على العکس الاول قال الناظم
 اولو کشی ولاندر بهره پای
 دینه مثل لالاندر بوی قای
 ولانقدرده و همته یوج اولان بزرگ و بلند معنای
 بهره پای عربینک فخریه پای نصیب بخش معنای
 نکیم دولت و صدراعظم یک چشم یوسف پاشا
 حضرت تلر نیک معقول دل اوز لر نده بوبیت بر لطا فتنه
 واقع اولندر بیت هر کیم ایله سه تحمل صدقات
 دیره • بولور البتة امور نده خدادنه بهره • • •
 لالابرکت نکل اناسی قولنه دیر لکه کزوی اول
 تریم ایتمش دیره برکت نکل اناسی جاریه سنه دیر لیر
 که بشکره اول حفظ و حمایه ایدیه ناظم مرحوم دیره
 مثل لالادیکین معنای دیره اولان جاریه مثل لیر لالاوله
 عبد حفظ ایتمه دیکدر قای ایکی نقطه سی قاف و الف
 و یاد ساکنه ایله قامت مثل لیر یعنی بوی بوس معنای
 زید لفظ قای بوی بوس معنای اولسی لغت نعمت الله
 مصححدر اما ناظم مرحوم غنیت قای دیکر لکی بر شیدت

سپر کسریں ایلہ قلقان و اوج قناتو معنکسہ پیہ
 باد فار سینک کسری و بانک و هانک سکونلر ایلہ اوج یاغی
 و سرچہ قونج معنکسہ کشر کاف عربینک کسریلہ اقلیم
 و مملکت معنکسہ **بیت** ہجوت شیراز خرم از عدلت
 نیست اقلیم در ہمہ کشتور • دیہ گوی و قریب معنکسہ
 کہ دہ دخی دیرلر **قال التناظم المرحوم**
 تراشہ نہ یونقہ رهن در کرو
 ایشت بشنوا اولہ کوئی بدشو
 تراشہ تاء مشتاتک کسریلہ یونقہ کہ دو لکر لراود و وف
 یونقہ پیہ اولور کرو کاف فار سینک کسریلہ
 مہملہ نکر فتحیلہ طوبق رهن معنکسہ کہ اصل تور کجہ
 اکتلمک دیکدر ایشت بشنوا اسم معنکسہ بدمشو کوئی
 اولہ دیکدر **بیت** ایانکد بلای اوزرہ قور لرا و کز نرس
 معرفت کر بیاموزی ہنر بیای ترا سرتہ بند **قال المرحوم**
 نہ رود اولدر ایر موج اوجہ در کروں •
 دو کدر گزہ کرش قان خونہ •
 رود راہ مہملہ نکر ضعی و او کو و دال مہملہ نکر سکونلر ایلہ
 ایکی معنایہ کلور اولا ایر مق معنکسہ اما جوی ایلہ
 رود الاسندہ فرق بوکہ جوی ایر مغدیرینہ دیرلر رود

اقح صوبہ دیرلر مجاز مرسل طریقہ بر برینک مقامندہ
 استعمال اولور تا نیا ساز لکر کسری کہ چیلار کسریب
 عشرت اولدیغندک اوتری عشرت معنکسہ دخی اقلیم
 ایدرلر سرون سین مہملہ نکر ضمہ سیلہ اوجہ و بوسون
 معنکسہ گزہ کاف فار سینک و راہ مہملہ نکر کسریلہ
 دو کم عقدہ معنکسہ زہ راہ عربینک کسری تا نکر کونل
 یای کسری و سخاف کہ ققتانہ ذکر لرو کلمہ تحین
 در کہ زہی معنکسہ خونہ قان دم معنکسہ **بیت**
 ہمز نکر لیکدر یوقطع نظرا یتز • خونہ جکر مدین مژہ
 اشک فشاخم • **قال التناظم اللیبیب**
 در محقوبہ آرہ در آگری بہ ختم
 گم اسکدر رر ہم دخی محترم
 آرہ بجقودر رانک تشدید و تخفیفیلہ جائز در خم
 فتح خالیلہ اوج معنایہ کلور اولا آگری کز معنکسہ
 تا نیا صفت نفت معنکسہ تالنا کندر بوغازہ
 کیچن بری گم فتح کاف عربیلہ اسکد ناقص معنکسہ
 و لغت نعمت اللہ کہ لفظی ادق و عزیز و محترم
 معنایہ سنج دخی کلشدر **قال** • سکونیزہ دیرلر
 درد لیزہ لال • شتر در دوه ہم ندر خندہ آل •

نیزه سکو معناسنه لال یکی معنای کلور اولادلسز
 کشی اخر سو معناسنه ثانیاً لعل معناسنه شتر شین
 شتر شین معجم نل و ناء مشتاتک ضم لریله دوه ناء
 و جبل معناسنه خزاع عربیدر اللاموه واک و حیل معناسنه
 زیر الجند خدنه بیورلشدر **قال المناظم المادیب**
 نه فلجوه داسه دی طبر اذ خاک
 یالوقبا دلوه و یرتق نه چاک
 داسه داله مدوه ایله فلجوه که اکن باشنده حاصل اولور
 عربجه سفادیر لر خاک خلیق معناسنه **بیت**
 کوزم یوزم ارلسنده نزم ستر اولدر
 که کوزمدن صوجی قوب یومیه خاکه دینی
 دلوه داکل فتنی لامک سکونیل یالوقلی طول که خرقه دینه
 تعبیر ایدر لر چاک جیم عجمیل یرتق و قفتانک یرتابهی
 معناسنه **قال المناظم المرحوم**
 رسیدن ایرشکم هم انجک نه ساق
 او یوموه نخفتن دی عاصی یه عاق
 رسیدن مصدر ایرشکم قاوشم معناسنه ساق بالدر
 یعنی انجک خفتن خاه معجم نل ضمی فالندر سکوفه تاه مشتاتک
 فتحیل راتق و او یوموه معناسنه عاق عین ممله ایلم

عربیدر

عربیدر عاصی معناسنه زیر اجل عاق لوالدیله نومعذبه
 لهما بیورلشدر **قال المناظم المرحوم**
 صتمبت عبث سوزلره در کزاف
 در طنبوره نافر و کونکنه لاف
 صتمبت که مصور ایدوب مشرکین اکا طیار لر کزاف
 کاف عربینک ضمیل عبث ایش و بیوموه سوز معناسنه
 نافر طنبوره و مطلق چالغی معناسنه کلور لاف و کونکنه
 معناسنه اسم مصدر در صیفه امر مراد اولدر قده لاف
 مزن دیر لر بیت زهره دان حق ایدر رسم وزره
 بر انصاف که نصف الدین اداسن اجر ایلم ایلم
هیچ لاف **قال رحمه الله تعالی**
 ندر ماد یان قصراع و کوه طاع
 دوشک پتر و طاع کوشک اولدر باغ
 ماد یان قصراع آت که عربجه رمکه دیر لر کوه کاف
 عربیل طاع جبل معناسنه پتر باد فارسینک کسر یلم
 دوشک فراش معناسنه باغ راه ممله ایلم کوشک و طاع
 انکی و باغ ایچنده یازلوه اوکه خانه صیف دیر لر
 بو معنایله کلور **قال المناظم** چچکل سکوت بید
 و کالامتاع در عرشه کز زمان جماعه وقاع

کل معروف و مشهور بر نوع چچکدر و هر چه چچک دخی
 اطلاق اول نور کل سرین و کل سنبل کی و اهل بلاغت
 از جن مرغوب اولان سنبل کی کل دیکلم بقبر ایدیر
 مثلا از جن سیر که بقب اولیه کل کشت دیر لروانه
 یکم خرم و آکسه اوله کل زمین دیر لربید باه موحده
 ایله که مکسور اولوب بعده یاه تحتیه و دالم ممل ساکنر
 اولوب سکوت اغاچی که عریج خلاف دیر لرب و بعضی
 باشد کلامتاع بیت که اوچ طوتولور قب جوق و
 اورتود و شک و بالته کسر و بونله بنکر نشه لر و قاش
 معناکند دخی و قوعی کتشد رکز زمانه کاف عربینک کسری
 و راه ممل نک فحی و بعده زاه معجز نک سکوف و میم
 مدوه و نونه ساکنه ایله کوکر آسمان معناسنه و بعضی
 دیدیلر که نمکدان و زرخ اوزره خصوصیه عرض آیدیر
 اما شمشخری معیار جمالیره بولغتی زعفران و زرنه
 نقل ایلدی و اشبو بیی انشا ایلدی **بیت**
 باد باقی سایه تقظیم اوه تاکه باشد نام لومی کر زمانه
 وقاع و اوکر کسریلیه جماع معناکند **قال الناظم**
 بقا حبه در جم نصیب اولدی حظ
 قتلون درشت اولدی تازی حفظ

نفا

بقا باه موحده نک فحی و فاه مدوده ایله روسی عورت
 وحیز او غلان حظ عریبدر نصیب پای معناکند کشت
 دال و رانک ضمیر لیلیم ایر رختن که عریجه فظ و غلیظ
 دیر لرنه که مرور ایتدی **قال الناظم**
 صوغاری نه فرغیم اینک هبوط
 دود و کناهی یوقار و حقیق نهبوط
 فرغ فانک و عین معجز نک فحی لری و ایکی راه ممل نک
 سکون لریله آرق که ارموع آیروب چقار و لرب هبوط
 اینک معناکند نای و دک چلار لرب مزمار معناکند نهبوط
 یوقار و حقیق معناکند در **قال الناظم** اها جی
 دهم تاج سر لشکر اولدی عرض
 نه سیرغ عنقا دی کینه عرض
 دهم دالم ممل نک اشباعیل تاج و برک معناکند در عرض
 عین ممل و راه ممل نک فحی لریله سر لشکر معناکند نکم بو
 بیتده روشن در **بیت** عرض را بخوان تابیار **شماره**
 که چنگت شکر که آید بکار **سیمرغ** عنقا قوتشی
 در که قوشلر کربا دشا هی ایی عورت شرنده نابدید
 اولدی که اسم موجود جسم ناموجود در دیر لربونک
 قصه طویل الذیلدر لکن بونظم عورت شرنه کرفقار

اولان مردان پاک دامن لک حال بیانند سیم غدا قصه
 تلمیح وارد در نظم آدم ز بهشت یافت نقصان
 از زن • یوسف بلای چاه زندان از زن • سیم غ
 بکوه قاف بنهان از زن • صد ملک سلیمان شده ویران
 از زن • غرض عریب در کین عداوت معنا کنه **قال الراجح**
 نه کیس زلفدر عریب عقیص •
 شریک در انباز اورتاق شقیص •
 کینه کافر عربند کسر و شتاب عیله بلوک یعنی اول صایع
 که محبوب لریوزی اور زنده سار قدوب زلف تعبیر
 ایدر که عریب عقیص دیر لریانیا ز شریک اورتاق
 معنا کنه شقیص دخی او معنایه در فاقیم **قال الناظم**
 اغتر کلید و خیانت نه غش
 براینه نه یکدوسه اوج آلتی تشش
 کلید اغتر مفتاح معنا کنه اگر چه ترکیده قفل معنا کنه
 شایع اولمشدر تنم عبدالرحمن الجامی قدس سره لغزیر
 بیور مشدره بسم الله الرحمن الرحیم • هست کلید
 در کین حکیم • غش غین معجزه فحیل عریب در خیانت
 ایتمک معنا کنه و امر نک و امر غنمک و اغتم و ولا یعقل
 معنایه دخی کلید در یک بر احد معنا کنه دو ای کلید

معنا کنه سه اوج ثلثه معنا کنه شش التی سه معنا کنه
قال الناظم قور خشک تریش نادریس
 قوله بنده دیر لریانیا زو ایاس
 خشک خاد مجمل نکل ضمیل قوری مجفوف معنا کنه تریش
 رطب معنا کنه سیس شناجر معنا کنه بنده قول کول
 این دایان یعنی لریک رطب بنده دخی عبد
 عبد معنا کنه در **قال الناظم المرعوم**
 چه شبنم کیم شب در کونروزه روز
 قیشه دی قه برف عجم هم نه بوز
 چه شبنم که چه تعبیر ایدر لریک لیل معنا کنه روز کونروز
 نهار معنا کنه دی دال ممله ندر فخی یا ندر کونیل قش نشا
 و قش اول آبی ابتداء ماه شتا معنا کنه برف قار نیل
 معناسنه عجم یا شتا نکر فحیل بوز جرد معناسنه
 تنکم متمع اولارق ذکر اولنور شیان عجیبانه
 بها ابردمن عجم • شیخ یثابا و شاب یثنج • •
قال الناظم العارف رحمه الله
 دیکه خار بلبیل نه عندک هزار
 نه یکبار بر کره بول اولدی بار
 خار دیکه شکر معنا کنه عندک هزار بوا یکسیده
 بلبیل قورخ معنا کنه که کل غنچه سنک کشفنه علقه اولوب

پنج فریاد فغان ایل نالان و پنج دره گرفتار اولشدر
 هزار عدد بیگ الف معناسنه دخی کلور لکن بو
 مقامده او مراد دکلدر **س** صافه ای بلبل آچس
 او چاغه بال و پرینی کل یاقوب اذ صور مش کوکه
 خاک ترینی **س** **س** **س** عاشق افتاد نک
 بولنده خار اسک دکل عندل پینوئلک راهنده ایکی
 خار واره یکبار برکه بردف معناسنه بار نیوکل
 معناسنه ویشتر معناسنه کلور **قال لنا ظلم**
 ندر طعنه اور موخ نه صفتیج ملاذ
 یل جور دن و امر نادر نه سناذ
 طعنه طامه مملک فتحی و عینک کونیل و نونک دخی
 فتحی سیل و آخزده هاء علامت ایل او موخ طعنه
 معناسنه و عیب ایتمک و کوکل ایچدی کوز معناسنه
 کلشدر اما بعض شخزه ندر طعنه پیغاره واقع
 اولشدر پیغاره دخی فر سیدر بلش قاقق و لعنت
 ایتمک معناسنه ملاذ صفتیجوز یکم موضع تحصن دیر لر
 خورده نیکل کل معناسنه سناذ نادر اولان ایش معناسنه
بیت اوقیان کوردک و نوساله ایدر استلناذ کرحه
 بونده بولناک السنه نکل اکثر سناذ **قال لنا ظلم**

دلویپ

دلویپ دی دیوانه عقلم خرد
 او دون ایم هیزیم مشقت نکد
 دیوانه دلو عقل معناسنه خرد خا معجی کرسی راه ممل
 نکد فتحی و دلائل کونیل عقل معناسنه ایم هیزیم اولد
 شجر معناسنه کد مشقت و نقلت معناسنه **قال المرحوم**
آجی کز ایپک قره در خالی نخ
در حمام کر مایه خوش اولد نخ
 کز نیک یعنی آجی معناسنه قره ایپک ابر شرم معناسنه نخ
 معجی نکد فتحی خا معجی نکد کونیل ذلو وظالی که آویون
 دوشدر **س** قصاسه نکد نهر فرایش بار کت
 برای خیز زمهر و سر سازد نخ کر مایه کافل معجیل فتحی راه
 ممل نکد کوفی و آخزنده یاه منقوطه ایلم که تختانی
 اولوپ آنکد دخی فتحی و یاه علامت ایل حمام معناسنه
 در یخ باه موحده نکد فتحی و یاه معجی نکد کونیل خوش
 و طوی معناسنه زهی زهی معناسنه دخی کلشدر
قال لنا ظلم المرحوم
اولو کی چین هم کناه جناح
نه مهمان قویق در شراب در آج
کی کاف عربینکد فتحی و یاند کونیل اوچ معنای کلور

او تا اولوبکروا و لوسلطانه کانه کواننده اخذ و نمود
 نتمک کی خسرو و کی قباد خسرو کی و قباد کی دیکل
 اولور نتمک بو بیتلره روشندر لشمغری سب
 شاه انام شیخ ابواسحاق • ای کلاه نور شکل افسر کی
 لستری سب دلارام با برغ از شرم کی • سمن لاله
 شد لاله لولوز خوی • ثانیاً چمن معنانه که وقتکه
 سواددر ثالثاً داغ معناسنه که اعضاده یقیر جناب
 ضم جیم ایله عربیدر کنه معصیت معناسنه ۷۴
 مسافر توفیق معنانه راج عربیدر شراب معناسنه
 نتمک فرشته صاحبیک بو بیتنده روشندر بیت
 حاصلی نیت ازین زبدر یائی و صلاح
 روح را تازه کند خاصیت جوهر راج
قال المرحوم ندانکه سوزنه نه روی اولدر توج
 کشته آچوق بلنه سرد در هم اوج
 سوزنه کنه ابره معنانه روی امام ایله توج صفر
 معنانه کشته کاف عربیک ضمی ایله آچوق مفتوح
 معنانه کشته نامه برات پادشاه دیر لر سر باش
 رأس معنانه دخی اوج که دو کجک بره دیر لر **بیت**
 لنا مقه مدور در سندر اسکر سندن کچدر عاشق قلر

وجود

وجود کجمله غیریدر دخی المایه بنکر می • **قال الناظم**
 کدی کریم سولیشمل اولدر بحاث
 امان الامان الغیایات الغیایات
 کریمه ضم کاف بحمد کدی چتک بره معنانه بحاث
 عربیدر سولیشمل تکلم معنانه امان عربیدر انبئی
 رجا وقتنده الامان دیر لر غیایات مدد ایتمک معناسنه
 فارسیجه یاورد دیر لر حاصل کلام ناظم مرحوم
 امان الامان لفظی غیایات الغیایات لفظه مراد
 دوشور مشدر نوعا ذوق اولاندره خفی دکلدر
قال صاحب النظم
 اروج اولدر روزه دخی کوشیات
 زخندان انگلدر نه سکر سبیت
 روزه اوج صوم معنانه کوشت علی وزن اوش
 اتلم معنانه زخندان انگل و انگل چقور و قوی
 که محبوبک زخرنیلر وسطلرنده دکم مثالی اولان
 چقوره دیر لر نتمک بو فقیر ک غزلیات ک بعض
 بیتلرنده واقع اولمشدر **بیت** لنا مقه
 زلفلر بند بند کربو مضمیر قید در غیغیب
 زخراغچه کلدر دخی دکمایه بنکر می

دیگر بیت مرغ جانم آرد در کز در زغندان ایچره
 بولاری عجبا خردۀ الماس آنده
 سه فتح سین ایل سپت که حیواناته آنکلم اوت و صمان
 ویرر لر **قال الناظم المرحوم**
 قنات بزوبال اولدر فرهنکادب
 عرب تازی میج کتب حوی جلب
 بزوبال قنات و جناح معنکس فرهنکادب معنکس
بیت فرهنک اولان ذات شریف اولدر مظفر
 ناصوت دخی فرهنک وار اولمیه ابر
 تاز زغری دیکدر کتب کاف عربنیک فغی و تاء مننات
 فوقانیه نکر فغی و باد موحده نکر سکونیه میج معنکس یعنی
 بال آروسی اما عنده اولان لغات حاجبیه لره میج
 یرینه کنی واقع اولدر معناسنی دقت برله تتبع
 ایتدک که کتب که آرد دیکدر نه او معنای کلمش و کتب
 یاز دیکدر نه او معنای کلمش پس بویله اولیجی کندی
 لفظنکد موضعنه میج لفظی واقع اولدر جلب حوی
 الله تعالی دیکدر **قال الناظم الادیب**
 بسا جوق رسا هم خرابه آدی سا
 چومون لت دیکل زاهد پارسا

بسا جوق کتیر معنکس رسا دخی جوق معنکس در
 سا خرابه که بر اقله زب بر پادشاه کونور لر و ساین
 لفظنکد صیغه امر در و وصف ترکیب مشک سا
 وغالیا سا کجه لت لامک فغی تانک سکونیه چومون
 عربجه مقمع مزیم دیر لر نکم بوبدیده ظاهر و اهل دنیا
 برهان زاجردر **سب** آخر دولت لت است آخر
 دینار نار آخر در هم هم است قلب اقیال لا بقا
 پار سباء عجمیه زاهد و پاک دامن و ترکیب نمش شاهد
 و حلال زاهد و ایشاری و او جهک ایش معنالرینه
کلمتدر نظم دکشا از شایع این کتاب سیاق
الغزل عاقله لانم اولان ایللمی علم ادا جاهل رفعت
 اولور می دوشونک اهل قنات • نقد شوکت خدای می
 اولسه برینک • علمی اولسه انک بیل بولاز ذوق رها •
 فرض واجب اوللق ایتمالی الیت تعلیم • ایده کور انسا
 ایسن در لومعار فله ثنا • سکافرم ایله فراست و عجل
 رب انام • لایح اولور می اوله جهل مرکب له کدا •
 یله بودنیا جهل لیکرزه احمددر • علم ایله ممکن اولور
 جمع جهان ایله جزا • آنچه اهل اشارت دیر یلر عین
 علم • علم مقدارینه ناظر اوله مخلوقه سزا •

بچگون ناطقی تعلیم معارفیست و دو کوفه فعل
 دکلمه که اوله خیر دعاه القطعه الثالثه
 علی نهج الاول **قال الناضم المرحوم**
 آیا در عجب یوقار و در فخر
 جلب فاحشه زن او مدی سر
 آیا عجب تعجب معنانه فرافانگ فتی ایله یوقار و
 علو معنانه و دخی کری کثر معنانه و تحسین
 لفظ ایچون دخی کلور جلب جیم عربی و اخزیه
 باد عربی ایله فاحشه زن یعنی روسی عورت معنانه
 سرک اولوب کلمه اولری و خانه لریدر **قال الناضم**
 پیاله قدره داشته شعلی تاب
 ندر مت یومرق ندره صا
 پیاله باد عجمیک کسر لیه قدره که شراب ایچر تاب
 شعله و حرارت در و طاق و تزلزل و بوکل و
 وصف ترکیبی دخی استعمال اولنور عالمتاب کبی
 مشت علی وزن رشد یومرق و آوج و توقوع معنا
 لرینه در دست صاب و قبضه معنانه و ایکی یچکلی
 وقت باغله قلمی دست که ترکیبه دخی شایع در
 ویر سنه دخی قولیه عروقه ندر لر بیت لنا مقه

دستی

دستی رسته قیوب بز لر مس و رایتدره سر جلا د
 کورینور بو شوخل غزه لر **قال الناضم رحمته**
 نو کور مک تقوی قش ناس ناس
 بر بیت در رلات غزی منات
 تقوتاه منات فوقاینه نکر فحیم بوره نو کور مک فی
 نو نکر فحی یا نکر سکونیل قش قصب معنانه ناس
 معنانه در تاسین دن بد لدر زیر احروف میدر کت
 نصر بفره تصریح ایتر کلمه بینه بناء اون بشدر استخیره
 یوم صال زط حر ظر بیدر ناس ده که تاسین دن
 بدل اولدی یعنی مرا حده و شرح شایفه مصر حر رلات
 غزی منات بوا وحیده بر بیت آدر بیدر مک اول
 زمان کعبه اولور **قال الناضم المرحوم**
 ثقه محکم افعال محمد نقت
 یکت ابرست بوز انلر حد
 ثقه محکم و معتم علی معنانه نقت عربیدر نو نکر
 فتی و ایکی نقطه قافه سکون لکن بوموضعه وز
 ایچون مضوع اولشدر و آخر نه تاه مثلثه ایله افناد
 ایتمک اولور مک و نقل ایتمک معنالرینه یقال نقت لظما
 اذ اخسد و خرجت نقت ابر السرع و یقال نقت مافی

المنزلا جمع اذا نقلت له اما ناظم ثقه محكم افعال مجدد
 نقت برنده ثقه محكم افساد اير مك نقت ديم ايدي
 كوزل اولور ايدي زيرا افعال مجدا افعال منكره معنا
 در زير اجد جيمه تقدي ميله انكار معنا كنه در انكار
 افساد معنا كنه كل سي معناه لازمير معناه لازمي
 ايله لغت نظم حسن دكلدر حدت فتحه تيز ايله
 ايكي معنای كلور اولايكت شاب معنا كنه يقال رجل
 حدت ارشاب ثانيا ايرست صتموع معنا كنه يعني
 ايرست بوز طاق معنا كنه قال الناظم رحمه الله
 چك زخمه در دخی ایغون آج
 كنف آفتاب اولور افسون تابع
 چك زخمه كه آنكلم سانچلار لر مضراب دخی دیر لر آج
 ایغونیه اغاجی و آز قلیل معنا كنه كلور آفتاب كنف
 شمس معنا كنه بیت لناقمه آفتاب عالم اولوك
 ویرم سدا كسكلور بكر باقی ایسون تادور
 اولنج نه قیاب افسر تابع كه یاد شاپره نسبت
 اولنوب ذكر اير لر تابع احمد خان و تابع كي خسرو
 دیر لر **سنا** رص اصلا خارج لوی اير رسن
 طرد اير لر خارج خوش مواضع ايكن كيم اوله سي مانند تا

حذر در صفتی زنادر سفاع
 دیکل دیزه زانو حلاله مباح
 حذر بالفح احتراز ایتمک یعنی صفتی عر سید علم باینش
 مصدر بعضی حسن باینش دیر لر سفاع بالکسر
 زنا و فعل شنیع معنا كنه زانو دیزر که معنا كنه مباح
 ضمیم ایل حلال و حرام طرفی ساق و لان افعال دیر لر
 یقاله المباح مالمستوی طرفه لکن ناظم مروج مباح
 حلال دیمی اکثر استعماله موقوفه انکم واقدر
سنا فم قدر فعل مکارم ایدیه بلسم دی مباح
 بجیا حسن رخ کس می اولمش حرام **قال** مع
 حبابیم تبریالته کول اولور بیخ
 کتر تیشه هم کوب در تیشه در سیخ
 جنب فتح خاه معجم و کول بالیله ايسم سکوت معنا
 و دخی صاوقا و دخی معنا لرینه دخی کلمه در تبریالته
 که او چون کسر لر بیخ باد موحده نکر و باد مشتات
 تحتانی نکر و فاد معجم نکر سکون لر یله کول اصل معنا
 تیشه کسر و کول نکر معنا كنه خم ضم خا ایل کوب دغ
 معنا سنه و بودی که چلار لر سیخ فارسیده پریش که
 سخر لر انجمن اولسون و دمورده اولسون و کبیا

و یا قره دخی استعمال اولنور کف پایجه دیرلر و کویچه
 زبر معنائنه کاور کوف کاف عربینک ضمی و اول
 فاند سکونلریله اولک توشی که کیمیا و چو عربجه هامدیرلر
 و بیقوشه دخی دیرلر بر فتح باء عربی و سکون را ایل
 بر قاع معنای کاور بر یوقار و بالا معنائنه و عشر عشر
 معنائنه و علی معنائنه و کوس صدر معنائنه بیت
کسار **سکه** **الم** اگر خوابی که اسرار دولت بر بند از عرفا
 بهم برتر خوبان درون بر مجلا کن • قال الناظم
 زن و شوهر عورت اوزون دراز
 ندر عکس کس یوقشدر فرار
 زن عورت مرآت معنائنه شوهر آرزو معنائنه
 دراز دال ممله نکر کسری و آخرنه ناء معجزه نکر سکون
 اوزون طویل معنائنه کس انش معنائنه آنک عکس
 فرار در که یوقش معنائنه بیت **لنار** **رح**
 فرازا و میان طاغرانیت زه صفا و طراز
 نوازش بلهین شوخ کلامنده شفا و طراز
ای عزیز معلوم اولسونکه ناظم سینه ایلد موخه اوله
بیتی سرکای عشق غالبایا کدر زهولندن یا کاتبکر کشتک
ایتلر ندر ناقص اولسینه یو ایردا اولندی •

قال الشارح سلم الله تعالى
 سببید چری بلشی بدکشی حسن
 در کتایع ادب کتایع کس
 سببید سینه ممله نکر کسری و باء معجزه نکر فحی و هاء
 هوزلر سکوف و بعده باء عربینک دخی فحی و دال ممله
 سکونیل چری بلشی و چری کی معنائنه سببیدار و سببسال
 دخی بو معنای در که اولوبکه و سر عسکر اولان آدمه دیرلر
 خن خاء معجزه نکر فحی و سینه سکوف ایلد بدکشی و ناکس
 کتی معنائنه و چو رچوب معنائنه کاور کتایع کاف
 عربیه نکر ضمی ایلد کتایع معنائنه و اکثر بی تکلف معنائنه
 کلمتد یعنی برایشده جرات ایوب اوتانیم نکر
 ناظم مرحوم کبر قصیده سنلر بو بیتنده واقع اولد
بیت مکترا اوله اکول مقصدا اعلام ایلد •
 ایتدو کجرات کتایع ایلد اعذار
 کس فحی کاف عربیه کتی رجب معنائنه بونکر جمعی
 فارسی قاعری اوزره کسان کلمتد رنتکم مرور
ایلری قال الناظم **المرحوم**
شبی بر کیم دردی ارتوغه پیش
نه بخیه تکش ایلر اولدر پیش

اولو صار معنانه ذات وجودتن معنانه خدا الله
 ديمكدر نيت نبوت دور معنانه اش ضمير غائب
 حاجبه راجع در از من عن معنانه با در روزگار سيلم
 معنانه سر پاش راس معنانه **موصول بيت**
 حاجبينك سخا و جوا نگر دكني حث ايدوب الكلمه
 حاجبي تازه التون اولدى يعنى حاجبينك علمه
 سخاسى وغيره منفعتى زياده اولدنيذرت كاته
 حاجبي تازه التون اولدى زير حاجبينك كندى
 باشند روزگار نند معلوم در كه حاجبي مرحوم الله تعالى
 حضرت تلي بي سومكه تابندر يعنى حاجبي مرحومك زنده
 مقدر اولان عشق الهى كه انقاز افرا حده باه بنگر
 كه هر خواهشك بويده 2 انك شرح و تاليف الميديكى
 كتاب ليل فرحياب اولوب مجلا اولور بويده معلوم
 كه بونكر حركات سكات جمله رضاء لله اولوب حوا
 قها حضرت تلي بي كمال اشياق اوزه محبتده تابندر
 ار طالب راه حقيقت معلوم اولاك بويته مصرع
 اولنده تشبيه بليغ وار زير مردك سخاستى اولو جازب
 القلوب و سائر الصوب و كاشف الكروب اولان
 تازه التون تشبيه ايتديك كاته او شخص التونك

شبه بر كچه ديمكدر سيلم واحده معنانه بيش امله
 و باء عرب سيلم ارتوق اخرون معنانه بخيه فتح باء عرب سيلم
 و سكون خاه معجم و باء مشتات محتايم ايله و اخر نره
 باء علامت ايله تكش كه نكند دير لير يعنى در زير يوقه
 قفتانه يول يول دكر لر و جيزى چمك معنانه ده
 كالمشدر پيش باء عجميله او كه قبل معنانه و مقدر عجم
 و ايلر و يورين معنانه كالمشدر اى **عشق و در حقايق**
 معلوم اولسونك كه سلب او جيزى قطع بين بحر تقاريدند
 لكن ديباجه 2 و عد اولانك صنعت غريبه ذكر شرط
 قلد يغم بناه بعنايه الله تعالى و مبدائيه الفذنه شينه
 منتهى اولان ابياتك ابدالريك اوائل و اوخرى عالم
 رؤياج المهام مشائبه اولاره انشاد ايلد و كرمينيك
 مصرع اولينك حروف نره خالى دكلدر و دغى اوخرى
 كه حروف رويدر او حروف بيت مزبور كه مصرع
 ثانياستك حروف نره خالى دكلدر پس بيت مزبور
 اولدر كه ذكر اولور **سنايه** حاجب زرتريك باشد
 در حث سخا ذاتش در حث خدا نيتش از باد
 سر ذاتش اللقه حاجب ناظم مرحومك مخلص شريف
 زرا التون ذهب معنانه تر تازه طرى معنانه بلكند

اولور

عینی در خلقه منفعتی زیاده او ملاحظه زیرا سخاوت آنرا
 که جل ذات ذهاب قیلند در سخاوت مراد علم سخاوت
 رحمت تازه التون اولی بو مقامه علمی زیاده
 اولوب اغیاره منفعتی دو قسمند کنایه در مصراع
 ثانیه استعاره مصرعه تحقیقیه وارد در زیر اشبیه
 اولان باد که روزگار مد ذکر اولوب مشبه اولان
 عشق الهی مراد اولمشدر علاقه سرداشد در
 وجه شبه وصول فرج در فخریم **نظم** **لشاره**
 فرصتی قوت ایتم بریم کیچ بود نیا دن کوکل جاه دنیا
 نقش مار در کیچ بوسودا دن کوکل دائما راه حقیقت
 هم کنایه هم مجاز بلده ناطق اول مؤدب کیچ بو
 غوغا دن کوکل چونکه ناظم مرحوم بو قطع سنده
 صفت عجیب وارد در یجا اشارت اولوب بیافزود
 اولمشدری حمد الله تعالی بر مقدار ظاهر اولدی که بو
 بیتمی ایراد ایتدی و نصف قطع نکره وفائی بنونه
 خالی اولدیغنی عیان ایتدی اولسونکه ناظم مرحوم
 بو بیتمی ملاحظه ایوب بعده نظم ایت اولدی زیر
 حاله مناسب اولوب هر کونه مستلذذ وارد در
 و باقی قلانه ابیاتنه نه کونه صنعت اولدیغنی آن شاه

الله تعالی بیان ایره رز و عده خلف ایتمیز زیر
 وعده خلف آدم اولان شین و قبا حدر نتم نالجه
 دهم الباری بیور مشدر **نظم** وعده دست وفائی
 بازایت که وعدا لیرسن ایجازایت • ذممه همت
 بیل وعده دین • خلف وعدا ایتمکی بیل ذاتیکم شین
 بی وفای وعده ایله ایلم لاف • بیخ اولور مشاخ معادایه
 خلاف • وقالدریکه بو مقامه منکب ضایع شعر کفر و فحاشه
 که بری مستزاد و بری تخمین و بری تسدید و بری
 تسبیح و بری مثنی و بری معشر و ترکیب بند و ترجیح
 بند بونلر دیز معادله نجه صنایع عجیب لیر وارد لکن
 اطباب و اطال و لسونه یو هم معما و مستطوف
 بو اوچوندن ایکسی الا آن بیان ایده لم لغزی دخی
 ختم شجره کشف و عیان ایده لم • معاد یوشول
 بیتله دیر لکه انده محبوبک اسمنی کنیش اوله آنی
 ذرات و قواعدیل بوله لرا اما معما بلمنک قواعدی غایت
 چوقدر علم معاده مصر حد لکن برینده بیان ایدیم
 که دعایه وسیله اوله ودی بو اولما عارف سکنونه
 قاری مسئله کان یکنونه قولیل عامل اوله لم زیر
 سر مکنون بو قواعد جازیه در بونی بلهین عارف

دکدر قواعده گاه فارسی عربیله تاویل ایروب
 معا ایرلر گاه عربیئی فرسی نقل ایله اولور گاه
 عدد و فعل اولور گاه ابجد حسابجه اولور گاه
 قلبیه مراد اولور گاه تصحیف ایله بیلنور گاه
 کوزا کارلر عینه مراد اولور گاه زلف کارلر جمیم
 مراد اولور گاه دیش کارلر سن مراد اولور حال
 کلام بوعد کوزا ایلر مثله سی محذره بشرلره بیاه
 اولتدر اطاب اطاب اولسون هم برقاچینک
 مثالنی علی طبیعه الانام مع کشف تام ایراد ایرد
 بیتن قلم **۲** اما قلبیه اولان **مثاله** من کشر بیت
 بحق عشق آدم حسن حوی مرادم از تو شد قلب
 فوی مثله فوی مقلوب اولور قره یوسف اسمی
 چقر و اولر که تصحیف ایله اسم چقر مثاله من الشعر
۳ نیزه مقلوب لکن دان که اورامیان تیرنه
 مثله نیزه نکر عربی رحر مقلوب قلن عمر اولور
 نیزه که تصحیف نقطه سز حرفی نقطه لی و نقطه لی حرفی
 نقطه سز ایتمکدر و تیر عربی سهم در اند میانی ناکه
 و حزن تصحیف اولتدر آخرین ناکه تیر یک حرفه اولور
 و اولر که زلفند جمیم اغزندیم مراد اولور **مثاله**

من

من الشعر **بیت** اغزند الدقه زلفن اولقره کم کورد
 جکرینه قان طبره مثلاً اغزند میم الدق و زلفند
 جمیم مراد اولور جمیم شکلندن حایه و غایه واردر
 چنان جمیم ایله اسم چقمه قاعده بودر که شکلندن
 حال اولور جم اولور و قانلر عربی دم در و جکر ایله
 قلب مراد اولور مقلوب او قدرده محمد نامی چقار
 و قر علی هذا اما عینتاب بفتی خانی عبدالرحمن
 افند قر سره العزیز شاهد مرصوم کلفتینک
 نظیری نظم الملائنا منده اولان عربی لغتدیمیا چقره
بو بیت شرح مقاصده **بیت** اگر درویشا کر
 شاه زمانه کلن حسرت کیدر البت جهانیه
 بر حکایه طرزنده معاکونه بر تاریخ ذکر ایتمد ر بو
 مقامه مناسب اولدوغندک ذکر اولنور اولر حکاک
 اولدر که بیلر یوز التمش کتر سنه سنه صفر الخیر
 یکر می سکر بخج کوفی یوم جمع **؟** ستر کولی سلطان محمد خان
 صلاب شاه جمع کوفی صلوة جمع فی ادا ایروب بو
 قدر عزم حشم ایله سرایهایونه دخول حسیننده
 آت اوزرتنه مفاجاة انتقال الیه یوب در حال
 جم جاه پادشاه عالم پناه سلطان عثمان حضرتلی

تخت جلوس ایروب مقر سلطنت اولدوقده آتوب
 تاریخ بروجہ تعمیرات اولدوقده بیت
 آنی کلغنی صولوب جم آچلوب سیر اولدی
 ساله تاریخ خاکی صفر اخیر اولدی
 کلغنی مرحوم شرکتلی سلطان محمد خانک تاریخ
 ولاد تکریر آتی کلغنی صولکندن مراد مفاجاة انتقاله
 لریدر جم دن مراد شوکتلی عثمان خاندر آچکلندن
 مراد تخت جلوسر تعمیر توریه طریقیل لفظ جم
 فرق اوچدر آچکلندن مراد صفر اخیر کچقاسیدر
 غنی مایه لفظ سالم معنور تاریخ اولور فاهم فانه
 لطیف عندهن له ذوق منیف وقاعد سمسط
 اولدور که بیت توریت بخیر ایروب اوچ بخشنده
 قافیہ کتور لر دوردخی بخشنده اصل قافیہ کتور لر
 که شعر کیناسی اول قافیہ وزره در و بوکانظم مسج
 دخی دیر نظم پر خون اولدن کوزلرم کلکوز اولدور
 یوزلرم رنگینه اولو پیر سوزلرم لعلیلر یا قوت
 دیکر مثال وقت نمازایت حقہ نیازایت خالق
 یادایت کوزلر اهامی صور معنای یار ایملکل عار
 آکلر که وار علم تامی و مستطی اولدور کجائز

کوتلردر

کوتلردر و سمسط قدیم اولدور که بش مصراع کتور لر
 بر قافیہ وزره والتجی مصراعده قافیہ اصلیه کتور لر
 فلا تقفل فانه معرفه لاتقدر لکل امره بل یعطی بعضه
 المة الصمد • قال الناظم المرحوم
 صراحی چقر طرفی هوش اولدی اوص
 تب اولدور استمه نه بهراش قوص
 صراحی ضم صاد ایل بوینی اوزون شراب قدحی
 وظرفی معنکله اوص هوش عقل معنکله تب فسخ
 تا ایل استمه جم معنکله بهراش امر حاضر در قوص معنکله
 بهراش دن لفظلندن بهراش کرها ایل قی که قوص
 معنکله در قال صاحب النظم حاجبی رح
 ضمیران نه بک بورکی اجرت عوض
 بذاته دور فر اکادی عرض
 ضمیران فتح ضاد معجم و بعده کرمیم و سوز یا مشتاق
 تحتانیم و بعده راد ممل و آخیزنه نوبت ایله سلطان
 بورکی دید کلری چچیکر معنکله که اکثر استعجال اندر
 اما تاظم بک بورکی دید کیندن مراد سلطانه سلطانه
 بورکی دید کلری چچیکدر لکن یاه مشتات تحتانیم
 معدن صکره اولسه بو مقامده وزن مستقیم اولماز

اما كتب لغات تتبع ايتدم كه ضميران لفظنده صنادع
 مفتوحه دنصكره يادفتنات تخفائنه ساكنه بعده
 ميم واخرنزه نون ايله عربيدر فارسيم سپرغم توركجه
 فسلكن ديرلر بر كوزل قوقواويچي كدر نتمك شاهدي
 مرحوم منظومه سنل اخر قطعه سنك بر بيته اجره
ايتشدر س اولدر سپرغم عربيه ضميران •
 فسلكن ذريگيني توركي همان • خفي كدر كه بو
 مقاره ياميره مقدمه اولماز سه وزن مستقيم
 اولماز فافم كلاها فافزما نقل منها عوضه مخم
 نكرسي واوك فغني واخرنزه صادع ايله عربيدر اجوت
 كه ايشر مقابل سنره فاعله فعله مقابلنه ديرلر **س**
 عوض حسن رخل اولسه ايجان عزيزه نقد رسي
 بليغ اوزره ويره جان بتمره عرضي مخم همم وراه همم
 نكر فغني لري واخرنزه صادع ايله غيريله قائم اولان سنه
 كه بزاة دورماز غيريه محتاجدر متلا حمرت اشيا ايله
 قائم اولدغي كوي وقس عليه غيره **قال المرحوم**
 طبرزد شكر در ياري آدي خط
 يگي اورپن موي هم دندى خط
 طبرزد فغني طاه همم وفتح باه موصده وسكون راه همم

وبعد

وبعد فغني زاء معجم واخرنزه سكونه وال ايله شكر انوا عنون
 برنوعه كدر محكم اولور بالته وكسر ايله كسر لر خط ياز
 كتابت معنائنه ويگي اورپن موي كه قبل وصاحيدر
 اكادخي خط ديرلر مشهور در خط محبوب حسن خط
 ديرلر نتمك صاحب فرشته بيور **س**
 نكت خط تونوش يا قوت بزيبايي وين طرفه
 كه توارادر حسن خط وارث • **قال الناظم**
 ظلم جمع ظلمت قالندر غلاظ
 چكر كه ملور علودر شواظ
 ظلم ضم ظاء معجم وضم لام ايله ظلمت كه قره كولو
 ديكر انك جمعيدر نتمك لغت نتمك الموقصود
 غلاظ عربيدر قالن يوغون معنائنه نتمك كلام
 قديمه واقدر اعوذ آه عليه املانكته غلاظ شرا
 الاية ملخ ميمك ولا مكر فغني لر يله چكر كه خبرد معنائنه در
س پاي ميمك پيشر سليمان بردن عيب است
 وليكن هضر است از موري شواظ ضم شين ايله
 عربيدر اته شكر شكر سنه ديرلر لهب معنائنه يلام
 كذب معنائنه منقول دكلر اكر چه بعض سنخده
 وارايبه؟ مناسب اولان بويله ديكر ر چكر كه ملور

علودر شواظ • قال المناظم المرحوم
 عن اخسته لك در صدع
 باش اغریسی دخی قلاب اولدر یاع
 عنافخ عین مہلم و فخر نونہ و اخر زہ الفضا ایلم خستیک
 معنکندہ در صدع عربیدر فرسیسی در صدع قور کج
 باش اغریسی دیکدر زیر ابوبیتہ مرہونکوار
 یاع باد موحدہ و اخر زہ عین مہلم ایلم عربیدر قلاب
 و قول معنکندہ کہ فارسیجی بازودیر لرتکم سنبل زادہ
 بیور مشدر **س** قول بازودیندر معنکندہ عربی اولدی
 باع • کزار شون دیکدر ہم مراد قدر زراع **قال** **ع**
 غت ایلم بسی جوق یلاندر دروغ
 کنیز کن قرنوع دی ایرانہ دوغ
 غت فتح غینہ بمعجم ایلم کہ آخری تاہ طویلہ ساکنہ در ایلم
 اجموع معنکندہ بسی جوق کثیر معنکندہ دروغ ضم
 دال ایلم و ضم راہ مہلم و اخر زہ غینہ بمعجم ایلم یلان کذب
 معنکندہ در کنیزک فتح کاف عربی و کس نونہ و بعدہ
 یاد ساکنہ و بعدہ زامعجم و اخر زہ دخی کاف ساکنہ
 ایلم قرنوق کہ قراوشرو جاریہ دیک ایلم مشہورہ در
 دوغ ایرانہ کہ یوغور تیک اولور **قال المناظم**

فنا

فنا اوکی جلمہ در پای باف
 دی میمونہ گبی یار قدر شکاف
 فنا کسرفا ایلم عربیہ او اوکی معنکندہ پای باف وصف
 ترکیبی اولار ق جلمہ اولان شخصکہ بر طوقور کج
 فتح کاف عربیلم میمون دید کاری جانور در شکاف
 کسرخ ایلم یارق چاتلاق معنکندہ در **قال المرحوم**
 قبت اشخ قفا آکسہ در ہور ایراق
 کرشم کنار اولدی شیوہ قراق
 قبت فتح قاف و سکوا با ایلم اشخ کہ صبیحا انکلم اوینارلم
 قفا آکسہ آرد معنکندہ کرشم کس کاف عربیلم تازہ
 و شیوہ ی و کوزا وجیلہ بقیح و غمرہ ایتک معنالرتہ
 کلور کنار قرق طرف معنکندہ و حالت و صلتن
 کتابہ در **س** **ن** یاقدر جانم سنلا اول ناز
 کرشم شوقک • صبرہ ط قتمی قویبر کنار اولستہ افک
قال المناظم المرحوم
 گیاه اوت چقر کونہ مورہ ادک
 قرنجہ مور اولدر رخنہ کدک
 گیاه کاف فارسیلم و اخر زہ تا ایلم اوت نبات معنکندہ
 کوفتہ کلف معجم و اخر زہ واو ساکنہ ایلم چقور قعر

اورته قشش آیدر غا بلبلو ایکی آیده بلبلو آسا آتسه
 ملازمت اولند یغندن مجاز طریقیله حالته مقارنه اولان
 زماندا اسمیل محله تسمیه قیلنددر کتنام ضم کف
 عربیله اینه دیرلر یعنی برنجی جانور کرا ایندیری و طوریغی
 لاد تلاق معنائنه دخی کلمشدر بعضی اکنه یازلش
 اینه یرنده سهوقلمدن اولدیغنده شهمه یوقدر •

قال الناظم التیبیب

نکطوز وخوان سفره دی قان خون

جرا دینچون هم نته یعنی چوان

نکطوز عربجه موع معنائنه خوان سفره و پرسته که
 ایچنده طعام السته ایروب یرلر و اورسمیه ایله در
 الف ثابت ارا عریبینه خامکسور و امضوق
 الف ثابت اولارق استعمال اولور حتی جوهر صحاحه
 مائده ایله خونله السته فرق بیان ایلدرا کرا ایچنده
 طعام اولیجه اولور مائده در اولیجه اولور
 خون در خون و اوصلیلیدر و او دن صکره الف
 یوقدر قان که عربجه دم دیرلر جرا پنچون ونته مقام نقلیده
 استعمال اولور چوان دخی امالکس حرف تعلیلدر
 اماله ایله پنجه ونته دیکلا اولور فاحفظه فانه جازم

معنائنه موزه ادر که ترکیبسی تغییر ایدرلر و جمیع
 خفته دخی اصلااح اولنور مور قرنجی نقل معنائنه **س**
 حرص کار مور پیشد کروی با آنه بکور •

عشو کو خوشن سینی که مور بی مرست
 رخنه کدر که معنائنه جمع رخنه کهور **قال الناظم**
 لبالب سلم طولی سینه ساکن •
 پلنگ اولدی قاپلان چقاله شغال •

لبالب سلم طولی معنائنه سال سینه معنائنه
 پلنگ فتح با عجمیل قپلان که اسده معادلدر شغال
 فتح شین معجم ایله معروف حیوانددر که عوام غلط ایله
 چقال دیرلر **قال الناظم بعنایه الملک العلام**
 منش طبع دیرلر او یانه کلام •
 اوجاغ آدمی کانون در اینه کلام •

منش میمل فتحی و نونکر که و آخر بزه شین معجم ایله
 طبیعت و بهمت و اولوی معنالیینه کلمشدر کلام
 او یانه که تغییر اولنور تقریب ایروب جام دیرلر
 کانون کاف عربیله عرب لغتده دموردنر و یا باقر دز
 دوزشش آتش یلغوج اوجاق و روم تاریخده ایکی
 آیکر آیدر کانون اول ایله قشش آیدر کانون تالی

اورته

لانه للعلم لانم قال صاحب النظم رحمه الله
 وحل قاره بالجوح شكار اولی آو
 سپ لشکر سوخته یعنی قا و
 وحل واوک وحادم مله نکر فخر لریله عربید قره بالجوح
 معنانه شکار او صید معنانه سپه کسریه ایل
 سپاه دغ مخفقد چری یعنی لشکر نتم مرو راستی
 بیت لشاره معاذ الله شکار استدر او ظلم سوکولی
 جانی سپه مانند زکانه خراب استدر بوابانی
 سوخته قاورک اوزین چقان چغوب او دیر لیر **قال**
 هیا تو ز مر یکا طنقدر کواه
 یکاق عارض اولدی دی بورکه کلاه

هیا تو ز غبار معنانه مرافخ میم ایل بکاد میگرد اصلنده
 من را ایدی تحقیق ایچون نوب حذف اولندی من بن
 دیمکرد و لفظ را مفعول ایچوند پس معنابکا دیمک
 اولور و لکن بعضی سخره مر الا عدد کم خسون دیر لیر
 اولی واقع اولش هو قلم و غلط رقمه در زیر الی
 عدد فارسیجه پنجاه در نتم تحفه و هجی سنبل زا ؟
 واقعدره الی پنجاه دیر شصت دینور التمه
 بیت هفتاد یاز دفتره ای نامدار و بوسه دلنجی

چاری

چاری دسد دیر لیر نتم او کوفه مرحوم بوسه دلنجی
 بر لغت نظم ایروب انه بیان ایتمشدر **بیت**
 تری دسد دخی بیل چاری دسد قرق والی باآت
 دسد در شست دسد التمش و یتمش دخی سد
 دسد اولدی کسان هم دخی او سام دسد کواه
 ضم کاف فارسیله طنیق شاپد معنانه در عارض
 یکاق و کاتب لشکر او چشم یاوری معنانه رینه
 کلاه باشه کیچک بورک و تقیه معنانه **قال المناظم**
 لوند اولدر غافل صلور در ملام
 زیان برنجی دد دخی بوش خلا
 لوند معنانه نادان یعنی کندوله سنی و علیه سنی بلن
 و دنیا یه مصلحت ایچون کلر و کندک غافل دیمکرد
 ملا عربیدر طلوملو معنانه کم بوش ضدیدر
 زیان کسرا و مجید و فتح یاه مننات تحتانیه و اخریزه
 نوبه ایل هیبتلو برنجی جانور لیر ک صفتنه استعمال اولور
 شیر زیان و ببر زیان دیر لیر دد دال مهمله اولانک
 فتحی و فانی نکر کونیه او دخی برنجی جانور معنانه در
 خلافت خا و مجیم بوش تی معنانه **سب** بنی د پیا طبری
 کنیدی اعلام ایتره مکم وقت خلا اوزره ایکن بویله ایز

قاله يكايك بر سر شرايه دي مي •••
 با جا روزن اولدي دودكر بختي •••
 يكايك بر بر كه ايكي دي نك ضد بدر •••
 خلايج بد فعال و ارباب جلال شرايه تميم ايدوب
 شرب ايدر لر ••• ي پياي صونه ساق قلم لا يعقل
 بني ••• ايمه بر دم دولت ديدار دن غافل بني ••• روزن
 فتح راء ممل ايل باجا و پنجه و دريچه معنكند در في
 فتح نونه و سكون يا ايل دودكر كه چلار لر قش قصب
 معنكند كلور رباعي شاره زهي ارباب دولت كيم
 بو نظم ختم در الان ••• قرانق منزله روزن اولوپير
 ناطقا هر آن ••• حقيقت مي في اوزره نجم عاشق
 اولور مد پوش ••• بواسباب سعادت رسكالا زمر
 اي سلطان ••• اي طالب راه حقيقت ••• الذكر سقي و عمر
 المرء ينقرض مصداقچه مرور عبور اتمك لازم ذمتر
 رباعي التفات ايتمز جهان طالب ديدار اولان •••
 غيره بقماز صفح ••• قلمبده نقش يار اولان ••• خانه غفلت
 ارام ايلن آگاه دل ••• اكلور مي خابگاه م بر نفس
 بيدار اولان ••• دمدم سي هر كه مقدر اوطان •••
 كار تقديره ندر چاره رضادخ عيري ••• بولفظ شريفك

مالخي صاحب تصانيف محمد امين عليه رحمته ركبيلين
 حضرت تلي رساله كه فيه سنده بيوشدر نظم
 زهي قدرت كه بر نقش ايجره بلصورت نهان ايلر •••
 درون آتش شك آوريغ جناح ايلر ••• كيمك سخاب
 سمور اوزره ايلر زارغي راحت ••• كمين خاك عدلت
 اوزره سلطان جهان ايلر ••• خوي سعادت احتوايي
 اوزره الارادة الجزئية في ايدى العباد مضمونيله
 عامل اولوب خيره صرف ايتك كر كدر زيرا قول الله
 اراده جزئيه مهانه شرعيه قلوب اهل سنت و جماعت
 مذهبنده محبت قويم و برهان سنيه او شدر اتعيد
 من وعظ لغيره مضموننده بوي هدايت و قلع صورت
 صنالت اولوب مقام منكب بر غزل محرق و بكلام
 مغرق ذكر اولور غزل ار مره ستم پيشه بو غفلت
 نه وادر ••• بلدر چو جهان ملعبه باد فنادر ••• دولت
 كه اتمش كوره در رأس جيلره ••• ظن ايتيمه بر راس
 آغا جاي بقادر ••• بو بر زم كلن جام فتاني چكر البت
 ساق فنا ديري بو شهدر بو كادار ••• جوريلم
 صقن تو كم ضعيفك كوز ياشك ••• هر قطره ك بر جبه
 طوفان بلادر ••• رحم ايله كه رحم ايله سكا دور محشر

کیم هر روشک غایب دیوان جزادر آی عزیز معلوم
 اولسونکه وعدایتدیگر صنعت غریبه که قطعاً ثالثه؟
 موجود ایدی بر مقدار بیان اولنوب آنفا مورو استر
 و بر مقدار دخی المان کشف و عیان اولنوب و فروغ
 شغردن لغز دخی بو مقامه شرح و حمل اولنه که کرد
نظم دکت و رباعی رعنا علی لسان العرب بن آت
 کون عقل علم کل کون نطق فی عملا . فی فم کل مقول
 فضلمک صلوا عملا . کنه غلط نقض کف لغو قول
 من یقوم . کنه فعل طوع قیوم و فوج نصر قطع لا
 کنه اللفظ مبتدا اسم من مضافه علم کل ان خبر در
 کون نطق مبتدا خبریدر فی علا ظرف مستقر اول
 کون تانیس خبریدر یعنی عقلک علم کل اولسی عالی
 اولان کلام حقه نطقک واقع اولسید کن عقلک
 علم کل اولسی سینه اسناد قبیلنددر زیر الباب
 علم اوچد حواس سلیم خبر صادق عقل امر بولم
 اولدی عقلک علم کل اولسی علم کل بی سبب اولسید
 بعض علما بو اوچدن غیرینه وارد دخیو تصریح ایدیلر
 و جلک حد سن تجریم در دیدیلر نتم شرح عقاید
 مطور و خیالی و سائر حواشه مبین و مصر حد

علم کل سبب اولان عقل و فهم اولسی درجه علو؟
 سولیک در دیدیز مراد شریعت احمدیه و طریقت محمدیه
 تشبث ایدوب شرایع اجرا حوق اوزره نطق ایدوب
 ریا و ارتکاب ارتشاد نبرئی و طه در زیر لوازم شرع
 غیریه نطق عقلا کار در کلد زیر لسان جریم
 صغیر و جریم کبیر بولمشد **اللفظ** فی فم مقدم خبرید
 کل مقول مؤخر مبتدا در فضلمک مبتدا خبری صلوا عملا در
 لکن انشا خبر واقع اولماز تا اولماز سه بو مقام؟
 فضلمک اطاعة من قال صلوا علی البیوم تأویلنده در
 یعنی هر برون اغزند وارد در کنه فضلمک صلوا علی
 البیوم ذمه اطاعتکندر زیر ابونده صلوا علی و صلوا
 آیت کریمه سنه تلخیص وارد تا مل **اللفظ** کنه غلط مبتدا
 خبری نقض کف در لغو قول خبر بعد خبر در من یقوم
 جمله قول مقولیدر یعنی ناسک مغلوذ مبعوض اولر نزل
 کنه و نه پایه آلکن نقصان و سوزنیک مالک سوزنیک
 اول کسی که خدمتده قائم اولور یعنی ناکده بعضی
 عند الله و عند الناس مبعوض اولسی صلوا علی او جمله
 در و آجی سوز سولیک اجلنددر زیر ذل من طمع
 دنم شر و دخی جراحات انسان لها التیام والیتام

ما جرح الکتاب بوبیت مزبور بتبیین ایتمشدره اما
 نقض کف طمعکار لغت کتاب در یا خود نقصان کف
 طمع لازم در منزوی ذکر لازمی مراد اولشدر مجاز مراد
 حسیب اللفظ کنه فعل مبتدا خبری طوع قیوم در
 وفق نصر خبر بعد خبرید قطع لا قطع حلق من لا یؤمن
 بآله ورسوله تقدیر نزه خبر بعد خبرید یعنی اشک
 و سعید نهایی اللهم اطاعت قرآن حدیث موافقت
 ایمان ایتمین کافر مشرک کرک بویونلرینی قطع ایتمکر
 زیر بونده اطیعوا الله واطیعوا الرسول الایه آیت
 کریمی سینه اشارت وارد در اقلوا المشرکین کافه
 قول شریفینه دلالت وارد در **محموله** **ببای** عقل
 کل علوم سبب اولوب حتی حق اوزره نطوع عقل
 شائبه سندنر بلکه حق سوز عین عقلمند کرچه پور
 کلام فتنه صادر اولور لکن فضل فلا حکر عقل بسبیل
 پیغمبر علیه السلام صلا و جناب اللهم اطاعت ایتمره
 در زیر اطاعت ایتمیوب بحیل و طمعدار و ما لا یعنی تکلم
 ایتم شخص عند الله و عند الناس مبعوض و آنکه نهایی
 خسران داین در لکن فعل جمیل و اجر جنیل صاحب
 اولان مردم اللهم اطاعت و دلائل منقولیه موافقت

ایوب

ایوب فرق ضالیه بعض و عداوت بلکه رؤس مزبور
 لرینی قطع ایتمیکدر آی عاشق معافی وار دلیر سبحانی
 معلوم اولسونه که بور باغی مذکور که آئیده ذکر ایتمکر
 بونده نیم اسرار خفیه و قطع ثالثه نک نصفنده اولان
 صنعت غریبه بونده در زیر بور باغی اوله الی خرفنده
 مرکب در صادم جمله دنیایه دکر مصنع و فکر اولشدر
 زیر ناظم مرحومک ایاتک اولانی و اوخری و حروف
 رویدر صادمه یادکر بور باعیده مندیج و معانیسی
 دخی شریعت غرایه مشتملدر اولسونکه ناظم بور باغی
 مآلذ بهر طرز عباره ملاحظه ایوب بعده بصفت
 اوزره نظم ایتم الله اعلم بالصواب والیه المرجع و الامان
ارحمت کشف رموز وار عامل و ایچوز معلوم اولور
 که لغز انکا دیر کرکه بر قطع یا بر مشنوی یا بر بیت ایلم برنی
 مخصوصک اوصاف ثابته سنی شاعر حاذق تشبیه
 ایوب تغلیظ اشارت طریقیل درج و بیبا ایلمه لکن
 لغز اولان شینک اسمی معا کبی اولیوب بلکه مؤلفه
 بعض اوصاف ایلم استدلال و استنباط ایلم ممکن اوله
 که لغز و معا بینه فرقه اوله و دخی لغز عبرت یاد کن
 مرکب ایلم ما نپوه فارسیکن ایلم جیست آن

تورکین ایسه اول ندکیم لفظه بل تصدیق اولونور
 غالباً بعض کره اوائل بو الفظله خالیه اولور مثال
 العربی بیت وما غلام راع ساجدا خو غول معه
 جاری ملازم لفظی وقتها معتکف فی خدمه الباری
 معناه ند اول رکوع وسجود ایچی غلام که انج وضعیف
 وکوزونک بلنی آقی وقتنده بش ملازمت ایچی
 وباریک خدمتده اعتکاف ایچیدر پس لمدی قلم
 حقهده بود کولنانه اوصاف صادقه در مثلاً رکوع
 وسجود قلم محل کتابده اکلتمه سندن عبارتدر
 ضعف وقت وجریان اشک قلم انج لکنندن وکرت
 اقامسندن کنایه در وقتنده خم ملازمتدر مراد
 محل کتابده کاتب قلمی بش بار مقبل اعمال ستر وکیدر
 وباریک خدمتده اعتکاف ایچی دیکده عرض
 بار اسعاد الله دن اولدوغندن قطع نظر لغتده باری
 بوچی معنائنه کلدیکیدر فافهم مثال الفارسی بیت
 چه چیز است آنکه دارد هشت دیده بی جرمی
 سرود قش بریده نه شنید اول که سکز کوری
 واردر وجرمی کنایه یونکن بلشی وقوی وخی کشندر
 پس لمدی بوندن نای دیدگری آت معموه مراددر

نیرا

نیرا فی الواقع سکنه لو کلی اولوب و مزاج صوت اوزره
 اغزنی و اشاعنی طرفنی برداخت ایروب کانه بلشی وقوی
 کسفتد بر یکی علی طریقه التغلیظ فی دیدگری سارنگ
 اوصافنه ملایم و مشابه در دیکدر دیکر مثال از فاکه
 بیت اگر مصحف اونستی کجا دیدن کسی پیاله
 زرینه بت شط مینافام اگر مصحف دکل ایسه قنده
 کورردی برکله التون قدحی صرجه رنگلو لکنده
 مصحف او ده ضمیر غائب نوم راجعدر بویلا ایچی
 رمز لغز بود که نوم نصیحت یومدر والتون قدح
 دیر مراد کشتدر صرجه رنگلو لکن کوردر لاجرم
 یوم اولسه کورده کوفت که کوره فردی مثال
 الترمکی بیت اول ندکیم بر کوجک نین دن
 رحمت او قودر نفیر احمده بونده رمز لغز سوری
 سکلدر انجی پشه اوصافنده قد صدایه تشبیه
 واردر و نفیر احمد لفظنده احمد که بر شخص معمود
 در آنک نفرات کثیره سنی ذکر ایروب پشه تک
 کثرتنه تلح ایتمشدر دیکر مثال شارح بیت
 ذکر ایدر معانی هرگز اول تکم سویلین انکی وقتش
 خدا تره بویلا بر سوز دکلمه بونده رمز لغز اهدانیا

خاتمة الشرح المستطاب بغزل اللطيف بهداية كوربا

حمد بحد اول خدایه ویرد و بعد اوزره تمام • صلیب
 قولگر سر کیر صرع اوزره مقام • دانا اولون صلابه
 که سلام اول ذات کیم • اسم پاکین ذکر لیدر قورتلور یوم قیام
 سوجهد ایتیم الهی ویره سن بر قظه آب • کونز احمد
 اما اورم خیر اختام • کرچه لایح اوزره بوش جم
 حقیقت اولدر • سولیدن سنن کماهی ویره سن
 حسن الکلام • عالم دنیا دبالا همتی در شکرک •
 وقت اخراج نقصان ایلمن ایزل کرام • هب اصولیله
 فروغی منتهی عالمی • خادمه غفیله طوفری ایلمن وار
 سقام • کرچه حسادن از لیدن قولیدر لایطی فیه •
 ناطقی کوشل اتمه انی کلین اول صاحب مرام •

قد سود هذا الشرح المستطاب بعناية الملك العزيز
 الوهاب • در سون احمد ناطقی الاضحی دیار
 والار دانی مولدا والنقلم والعلم قرصا
 طلبا الحیاة فی الدنیا والعقبه راجیا
 فی اللیل والنهار فی الضحوة الکبری

زیرا اول دنیا منان لسم شریفی ذکر ایدر کم اتمل قصید
 زیر منان لفظنک آخری نان در نان ایب اتملر بوند
 ایچویه ورد فی منان لسمنه خاصه قلوب هرگز یا منان
 دیر لردیکر مثال شارح • س • مختلف صور تیدر
 بنده مصور بلکوز • عشق یزدان ددر دانا ناطق
 کور کوزهر مر لغز محبت الهی در زیر محنت ایلم محبت
 اعلاه و صور تره بر یاز یلور بویله اولیچ صوت
 محنت ذکر اولنوب محبت مراد ایتدر غزل لشارح
 الناطقی سلم الله تعالی فکر ایت که بود دنیا سندی
 بوخار باب معنا صبری سرب اتملر کسین بغض
 وعدا و نره ایکن • اجلک بیکی انی قطع ایتدی •
 دریا د کره عابد لر • پی مرسل پی شکر کندی
 فن دنیا د پی فن بلنی • حین موتنه یمان د ترتری
 مشب آد میان کرچه حضور • اجلک شری آغواق اندی
 نقد عمریه اولسه برینک • عاقبت موفقی د پرتدی
 هر کس غایتی فکر ایتسن • بوخا جل قاشن صاندی
 غزبت بالا الهام سعید • قلمم سعی بوختمه سیدی •
 بوکوند بیتلر کسر لینی • نطق ناطق انی تاریخ ایتدی

۱۳۳۷
 ع

خاتمة

1021

255.07.02.07.07.870

Yz.A/194

Şerh-i hediyetü's-sıbyan